Doç. Dr. VALERİ BEYGUA

ABHAZYA TARİHİ

Çeviri:
PAPAPHA MAHİNUR TUNA

asyayın

Valeri Beygua, 1943 yılında Abhazya'nın Abjıwa bölgesindeki dağların eteğinde bulunan Thina Köyü'nde doğdu.
Sohum Pedagoji Enstitüsü'nü bitirince, Tarih Fakültesi'ne geçti. Burada Prof. Dr. Gerg Dzidzerya'nın dikkatini çekti ve profesör, onun akademik kariyer yapmasını istedi. Böylece V. Beygua, 1981 yılında Tiflis'te doktorasını tamamladı.
V. Beygua elliye yakın ürün verdi. Abhaz kültür ve yaşamına ilişkin pekçok kitaplar yazdı. Bunlar Sohum, Tiflis ve Moskova'da yayımlandı. Uluslararası etnolojik sempozyum, konferans ve kongrelere katıldı. 1976-85 yılları arasında Dırmit Gulya'nın adını taşıyan Abhaz Araştırma Enstitüsü'nde çalıştı. 1985 yılından beri Abhazya Devlet Üniversitesi Abhaz Tarihi ve Etnolojisi Kürsüsü'nde Öğretim Üyesi olarak görev yapıyor.

asyayın

ASYAYIN
Tarih Dizisi: 1

APSINI ATOWRIH
ABHAZYA TARİHİ
VALERI BEYGUA

Abhazcadan Çeviren:
Papa-pha Mahinur Tuna

Copyright: **Mahinur Tuna 1999**

Dizgi:
Hajbevukua Cihat Yılmaz

Redaksiyon:
Liy-pha Meltem Erkmen

Birinci Baskı: Sohum 1992 (Abhazca baskısı)
İkinci Baskı: Mayıs 2000

Ofset Hazırlık, Baskı, Cilt: Mart Matbaacılık Sanatları
Tel: (0212) 212 03 39 Pbx

Söğütlü Çeşme Cad. No.70, Bulvar Çarşısı Kat 5.
No. 135 Altıyol, Kadıköy/ İST
Tel: (0216) 345 36 96

Doç. Dr. Valeri Beygua

ABHAZYA TARİHİ

Başlangıçtan, 1921 yılına kadar
(Özet)

Abhazcadan Çeviren
PAPA-PHA MAHİNUR TUNA

asyayın

İÇİNDEKİLER

YAZARDAN 8
1-) ABHAZYA TOPRAKLARINDA İLK İNSAN 9
2-) EN ESKİ ABHAZ BOYLARI 12
3-) ANTİK DÖNEMLERDE ABHAZ BOYLARI 15
4-) ABHAZYA'DA FEODAL BEYLİKLERİN ORTAYA ÇIKMASI 17
5-) ABHAZYA'YA HIRISTİYANLIĞIN GELİŞİ 20
6-) ABHAZ BOYLARININ ULUSAL BİRLİK OLUŞTURMASI 27
7-) ABHAZ KRALLIĞI 30
8-) XI.YÜZYILDAN XIII. YÜZYILA KADAR ABHAZYA 34
9-) XII.YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDAN XV. YÜZYILA KADAK 38
10-) XVI. VE XVII. YÜZYILLARDA ABHAZYA'DA POLİTİK ORTAM 44
11-) XVII. VE XVIII. YÜZYILLARDA ABHAZYA'DA SOSYAL VE EKONOMİK YAŞAM 49
12-) XVIII. YÜZYILDA ABHAZYA'DA POLİTİK DURUM 54
13-) ABHAZYA'NIN RUSYAYA BAĞLANMASI 58
14-) XIX. YÜZYIL BAŞLARINDA ABHAZYA'NIN SOSYAL VE EKONOMİK DÜZEYİ 61
15-) XIX. YÜZYILIN BİRİNCİ YARISINDA ABHAZ ULUSUNUN ETNO-DEMOGRAFİK DURUMU 65
16-) KAFKAS SAVAŞI VE ABHAZYA 71
17-) KAFKAS SAVAŞLARI NEDENİYLE ABHAZYA'DAN GÖÇ 75
18-) ABHAZ KRALLIĞINA SON VERİLMESİ 78
19-) 1866 YILINDAKİ ABHAZ AYAKLANMASI 81
20-) 1867 YILINDAKİ GÖÇ 86
21-) 1870 Lİ YILLARDA ABHAZYA'DA YAPILAN REFORM 90
22-) 1877 YILINDAKİ ABHAZ AYAKLANMASI 94
23-) 1877-1878 OSMANLI RUS SAVAŞI'NDA ABHAZYA'NIN DURUMU 98
24-) BÜYÜK GÖÇ 101

25-) XIX. YÜZYILDA ABHAZYA'NIN KOLONİLEŞMESİ 106
26-) XIX. YÜZYIL SONUNDA ABHAZYA'DA
SOSYAL VE EKONOMİK DURUM. 111
27-) XIX. YÜZYILDA ABHAZYA'DA KÜLTÜREL YAŞAM 116
28-) XX. YÜZYIL BAŞINDA ABHAZYA'DA
SOSYAL - EKONOMİK YAŞAM VE POLİTİK ORTAM 119
29-) ABHAZYA'DA BİRİNCİ RUS DEVRİMİ 124
30-) İKİNCİ RUS BURJUVA DEMOKRATİK DEVRİMİ
ZAMANINDAKİ ABHAZYA'NIN 127
31-) 1917 DEVRİMİ ZAMANINDA ABHAZYA'NIN DURUMU 131
32-) ABHAZ KOMÜNÜ 136
33-) GÜRCÜLER ZAMANINDA ABHAZYA 139
34-) ABHAZYA'DA SOVYET EGEMENLİĞİNİN ZAFERİ 143

SON SÖZ 146
Yararlanılan Terimler (Abhazca-Türkçe)
I - TARİHİ TERİMLER 150
II- COĞRAFİ TERİMLER 157
III- ETNONİMLER (Toplum adları) 158
IV- AY ADLARI 158
KAYNAKÇA 159

ÖNSÖZ

Valeri Beygua'nın bu kitabını okur okumaz, çevirmeye karar verdim. Çok geniş bir zaman dilimini, kronolojik bir biçimde, bu denli kısa anlatması hoşuma gitti.

Ayrıca, bilimsel şekilciliğe kaçmadan ve dipnotlara dalmadan, ders kitabı gibi olmasını da pek sevdim. Bu kitabı herkes okusun istedim. Yazar da böyle düşenerek yazdığına göre, çeviri amacına ulaşacak kanısındayım.

Kitapta resim ve haritalar yoktu. Faydalı olacağı düşüncesi ile ekledim.

Anlamadığım Abhazca sözcükler için, yardımlarını esirgemiyen Abhazya Cumhuriyeti Temsilcisi sayın, Viladimir Ayüdzba 'ya teşekkür ediyorum,

Ayrıca, dizin ve redaksiyonda yardımlarını gördüğüm sevgili Liy-pha Ergün Özgür ve Jiy-pha N. Ayşın Süren'e şükranlarımı sunuyorum.

Papapha Mahinur Tuna
İstanbul, 2000

YAZARDAN

Bugüne dek Abhazya'da Abhazca tarih dersi vermek mümkün olmadı. Gazete ve dergilerde çıkan birkaç makalenin dışında Abhaz tarihi Abhazca yazılamadı. Dolayısıyla böyle bir çalışma kolay değil. Bu yüzden ben de pek büyük bir işe kalkışmadan "Abhaz tarihi"ni ana hatlarıyla kısaca özetlemeyi uygun buldum. Ulusumuzun geçmişi hakkında bir şeyler öğrenmek isteyen, herkesin rahatça okuyabileceği, anlaşılması kolay bir kitap hazırladım. Bu "kolaylık" diasporadaki kardeşlerimize de yararlı olursa ben misyonumu gerçekleştirmiş olacağım.

Kronolojik olarak "Abhaz tarihi" insanoğlunun bu topraklara ayak bastığı ilk andan Sovyet egemenliği zamanındaki Abhazya'ya kadar geçen dönemi kapsıyor.

Ben burada Sovyet dönemindeki Abhazya hakkında yazmadım. Kuşkusuz bu dönem sosyal, ekonomik, politik ve kültürel yönden çok önemli. Bu dönem hakkında da yazılmış ve yazılacak çok şey var. Çarlık Rusyası'nın ulusumuzun yarısından fazlasını sürmek suretiyle yok etmesi, ardından Gürcü Menşevikleri'nin halka yaptığı eziyetler Abhazlar'ı Sovyet egemenliğinin güvenlik şemsiyesi altına itti ve binlerce yıldır korudukları Abhaz ulusal varlığını kurtardı. Sevgili anayurtlarının sesini dünyaya duyuracak, yaşatacak bir umut olarak görünüp benimsendi. Ama çok geçmeden ümitler boşa çıktı. Devlet yapılanması ile ilgili hakları kısıtlandı. Etno-demokratik statüleri değişti, altüst oldu. Kendilerine özgü ulusal karakterleri, hazine değerindeki dilleri, ölüm kalım savaşı vermeye başladı.

Bu nedenle, bu dönemin başlı başına, ayrı bir konu olarak ele alınıp, başka bir kitap halinde basılması daha uygun olur.

V.Beygua
Sohum, 1992

1) ABHAZ TOPRAKLARINDA İLK İNSAN

Abhazya dünyada insanoğlunun ilk ayak bastığı topraklardan biridir. Ilıman iklim, zengin orman, bereketli topraklar, Arhantrop denilen ilk insanın yaşama ortamı bulduğu yerlerdir. Dolayısıyla, insanoğlunun ayak izleri bu ülkede 5000 yıl öncesinden beri mevcuttur. Dünyadaki en eski yerleşim birimlerinden birinin, Abhazya'nın Yaşthua bölgesinde olduğu söyleniyor. Arkeologların periyodik saptamalarına bakılırsa bu Acheuleen dönemine rastlıyor. Bazı bilim adamları bunun Chellean dönemine de ait olabileceğini söylüyorlar.

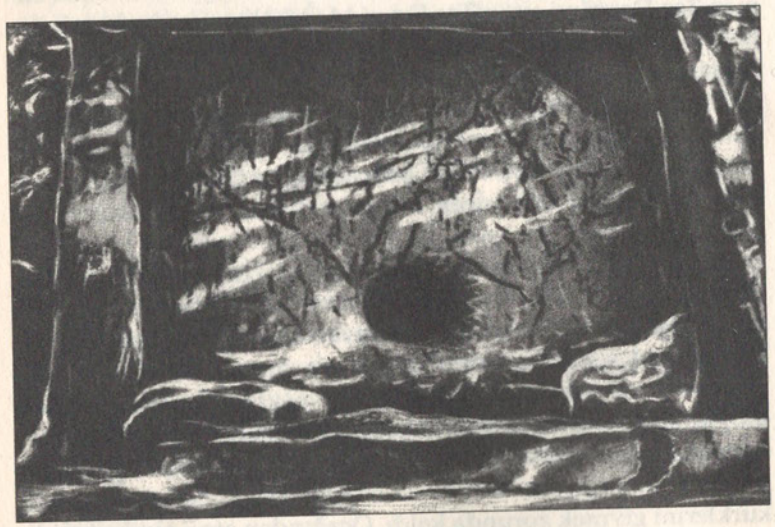
Arkeolojik periyotlara değinmişken, ilk insanın gelişiminin üç periyot olarak gösterildiğini belirtmek gerekir. Bu periyotlar; Taş, Tunç ve Demir Çağları'dır. Bu dönemler içinde en uzun zaman Taş Devri'ne aittir. Taş Devri M.Ö 3000 yılına kadar sürdü. İnsanoğlunun en uzun yaşadığı dönem olan bu devir, kendi arasında; Eski Taş Devri (Paleolitik), Orta Taş Devri (Mezolitik), Yeni Taş Devri (Neolitik) olmak üzere üç döneme ayrılıyor. Paleolitik dönem de kendi arasında Eski Taş ve Yeni Taş olarak, ikiye ayrılıyor. Eski Taş Devri, Chellean dönemine kadar uzanıyor. Ayrıca Chellean, Acheuleen, Mouster diye daha küçük periyotlar da mevcut.

Chellean'a kadar gelen, Eski Taş Devri'ni kapsıyan yapıtların dışında ne kadar tür varsa, Abhazya'da hepsine rastlanıyor.

Eski Taş dönemi sonunda başlayan Mouster döneminde Abhazya'da yaşayan Neanderthal insanın yaşamında büyük değişikler oldu. Deniz epeyce alçaldı, sonra şiddetli soğuklar başladı, gökyüzünü sis kapladı. İnsanoğlu doğanın bu acımasızlığı karşısında kendisini koruyacak mağaralara girmek, gücünün yettiği yaban hayvanların ve av hayvanlarının derisini yüzerek kürklerini giymek zorunda kaldı. Ocağından ateşi eksik etmedi, yaşam savaşını sürdürdü.

Yaşı 3000 yıldan fazla olan Pşada'daki dolmen J.Bell'in materyallerinden. (Paris 1841)
(Viyaçeslav Beygua'nın "Yüzyılların Sonu" adlı kitabından)

Eşıra'da bulunan "Dolmen" bugün Abhazya Devlet Müzesi'nin bahçesindedir.

Kazılarda, Mezolitik Çağ'a ait yerleşim alanlarında arkeologlar bol miktarda darı tohumlarına rastladılar. Bu ürün mezolitik Çağ'a aittir. Örneğin; Campal, Hupınyıpşahüa, Kuaçara gibi yerlerde çıkan materyaller işte bu döneme aittir.

Neolitik dönem 8. bin yılından 5. bin yılına kadar geldi. Neolitik dönemde demirde de değişiklikler oldu. O zamana kadar insanoğlu doğanın kendisine sundukları ile yetiniyordu. Ama Neolitik dönemde insanoğlu bununla yetinmedi, çift sürmeye, ziraat yapmaya, hayvan yetiştirmeye başladı. Çamurdan kap kacak yapmayı öğrendi. Ancak avcılık yapmaya ve yiyecek stoklamaya eskisi gibi devam ediyordu. Henüz insanoğlu onlarsız yaşayamıyordu. Neolitik döneme ait en iyi buluntular Gudowta kenti yakınlarındaki Kistrik denen yerde yapılan kazılarda bulunmuştur. Bilimadamları Abhazya'da ilk defa üretim biçimine göre bölünme olayı Neolitik Çağ'da başladı diyorlar. Ovalarda çiftçilik ön plandaydı. Yaylalarda ve yamaçlarda insanlar daha çok hayvan yetiştiriyorlardı. Yayla insanı ve ova insanı arasında mal ve eşya değişimi başladı. Bu gelişmede kadının rölü büyüktü. Çapayı tutan kadındı, erkek ise avcıydı.

M.Ö. 5000 ve 4000 yıllarında bakır, Abhazya'nın her yerinde kullanılıyordu. Ama Taş Devri aletleri de bırakılmış değildi. Onun için bu yüzyıllara Bakır Taş Devri diyorlardı. Neolitik Çağ'da kadının rolü değişmeye başladı. Yavaş yavaş erkek ön plana geçti. Bunun nedeni Bakır Çağı'nda erkeğin daha üretken olmaya başlamasıdır. Bu gelişmelerle patriyarkal aile düzeni dönemi başladı. Örneğin; Oçamçıra yakınlarında yapılan kazılarda ortaya çıkan verilerle burası Neolitik Çağ'a ait bir yerleşim yeri olarak tespit edildi.

Babaerkil yaşam biçimi erkeğin hakim olduğu bir aile biçimi idi. Bu dönemde aileler ayrı yaşamaya, hatta özel mülkiyet belirmeye, bir babadan doğan erkekler ayrı ayrı aileler kurmaya başladı. Ama bunlar babalarından ayrılıp uzaklara gitmiyorlardı. Babalarının mekanının çevresinde kurdukları ayrı konutlarda oturuyorlardı. Abhaz ata soyu "Abıypara " denen sosyal dönem - patronimya - oturmaya başladı. "Abıypara" denen baba soylu bu gruplar aileleri, aileler sülaleleri, sülaleler de birleşerek ve gelişerek kabileleri oluşturdu.

Milattan önce 3000 ve 2000 yıllarında Abhazya'da tunç kullanıldı. Böylece yaşamda tunç aletler üstünlük sağladı. Bunun temeli demire dayanıyordu.

İnsanoğlunun ilk düzeni bozuldu. Yeni bir dönem geliyordu. Bu da ilk insan topluluklarını oluşturacak Maden Devri idi. Ataerkil yaşam Abhazya'nın her yerinde görülüyordu. Bu dönem Demir Devri'nin hakim olduğu çağlardan, tunçun yapılıp benimsendiği zamana kadar, insanoğlunun yaşamındaki her şeyi etkilemişti. Kullandıkları alet ve edevatlardan, inançlarına kadar her şeyi değiştirmiştir. Dolmenler (taş mezarlar), Abritskil Efsanesi, Nart Destanları bu dönemlerin ürünleridir. Nart Destanları'nda görülen anaerkil kalıntılara rağmen bu destanlar çoğunlukla ataerkil destanlardır.

2) EN ESKİ ABHAZ BOYLARI

Abhazlar insanoğlunun var olduğu günden bu yana Kafkasya'da yaşayan, Kafkas Dağları'nın bağrından çıkan uluslardan biridir.

Kafkasya'da; Gürcüler, Ermeniler ve Azeriler gibi pek çok değişik ulus yaşıyor. Ancak, Kafkas ulusları kavramı Kafkasya'da yaşayan her ulusu kapsamıyor. Bazı bilimadamları Kafkasya'da yaşayan ulusları yakınlıklarına göre dört gruba ayırıyorlar:

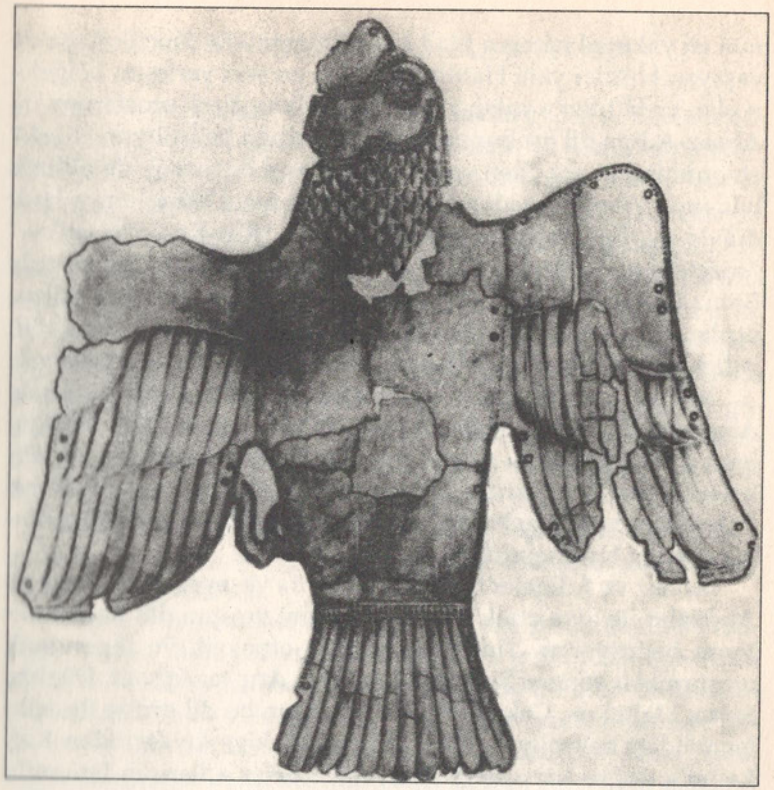
1 - Kartveller
2 - Abasko-Kerket (Abhaz-Adige)
3 - Vaynakhlar
4 - Dağıstanlılar

- Kartvel grubuna Gürcü, Migrel ve Svanlar'ı dahil ediyorlar. Yalnız eski Migrelce ayrı bir dil değil, bir diyalekt olarak kabul ediliyor. Esasen, Migrelce ve Lazca'nın Azan diline daha yakın olduğu söyleniyor.

- Dağıstan grubuna; Avarlar'ı, Lezgiler'i, Darginler'i, Laklar'ı ve Tabasaranlar'ı dahil ediyorlar. Dağıstan grubunun içinde 30'a yakın dil grubu var.

- Vaynakhlar ise Çeçenler ve İnguşlardır. Vaynakhlar'a, Dağıstan'ın dahil olduğunu söyleyen bilimadamları da pek çoktur.

- Abhaz-Adige grubu ise Abhazlar, Abazinler ve Adigeler'i kapsıyor. Adige dili Kabardeyler dahil tüm Çerkes dil gruplarını kapsamaktadır. Aynı ortak dili kullandıkları gibi, hepsi kendilerini "Adige" ortak adıyla nitelendiriyorlar. Abhazlar'la Adigeler arasında yaşayan Ubıhlar ne yazık ki Kafkas Savaşları'nda yok oldular. Türkiye'de yaşayan az sayıda Ubıh olmakla beraber, onlar da bugün dillerini kaybetmiş durumdalar.

Krasniya Mayak'ta çıkan, "Kartal Biçimli Zırh" İ.Ö. 6. Yüzyıla ait. Bronz Dönemi, M.M. Trapş tarafından bulundu.

Bu Kafkas ulusları içinde kan ve kültür bağı ile birbirlerine en yakın olanlar Abhazlar ve Adigeler ile, Vaynakh ve Dağıstanlılar'dır. Gürcüler ayrı bir grup oluşturmaktadırlar.

Ermeniler ise İndo-Avrupa ailesine mensuptur. Azeriler, Balkarlar, Karaçaylar, Nogaylar, Türkçe konuşan gruplardır. Osetler, Tatlar, Talışlar ve Kürtler'in Fars diline yakın dilleri olup, Acem dil grubundan sayılıyorlar. Asetinler'in ataları olan Alanlar da Acem dil grubundan sayılıyor. Ama bugün yaşam biçimleri, dilleri ve kültürleri ile Alanlar'ın da Kafkas halklarının bir parçası olduğu görülüyor.

Bilimadamlarının görüşlerine göre Abhaz-Adige dil grubu-

nun en yakın akrabaları M.Ö 3000-4000 yıl önce Küçük Asya'da yaşayan Hititler yani Hattiler'dir. Yine en eski yerleşim bölgeleri olan ve Hititler'e yakın yaşayan Absila ve Kask uluslarının da Abhaz-Adige dil grubunun akrabası olduğu belirtiliyor. "Kask" etnoniminden söz eden yazılı kaynakların Boğazköy'de olduğu biliniyor. Yine bilimadamları Kafkas adının 3200 yıl önce Hitit diliyle yazılan tabletlerde geçen "Kask", "Kas-Kas", "Gas-Gas" "sözcüğü ile bağlantılı olduğunu söylüyorlar. Başka bir deyişle Bronz Çağı'nda Küçük-Asya'da yaşayan "Kosogi" diye adlandırılan bu boyların da Kafkas uluslarından olduğu, Ruslar'ın Adigeler'i "Kosogi", Kazak diye nitelemelerinden de anlaşılıyor.

Küçük Asya'da yaşayan Kasklar gibi eski yazılarda geçen Abşelalar da yine aynı aileden sayılıyor. Milattan Önce 2000 yılının sonlarına doğru Asur Kralı olan I. Tiglat Palasar'a ait tabletlerde rastlanan antik yerleşim yerlerinden "Apsilika" ve "Abesla"nın da aynı kökten olduğu, tarihçilerin üzerinde mutabık olduğu bir konudur.

Abhaz ve Adigeler'in Küçük Asya'da yaşayan Hitit, Kask ve Abşelalar ile aynı etnik kökten geldiğini ve aynı dili konuştuklarını belirtiyorlar. Yine aynı şekilde etnolojik ve toponomik araştırmalar sonucu Sinopa, Akampsıs, Arıpsa, Apsara, Düabzı, Sıpsa, Maltakua, Çakua gibi yer adlarının bu dil grubu ile açıklanabildiği belirtiliyor. Karadeniz'in Türkiye kıyılarından Kafkaslar'a doğru karşılaştığımız yer ve nehir adlarının (etnonim ve hidronimlerin) pek çoğu ya Abhazca ya da Adigece'dir. Bilimadamları bu konuda pek çok çalışmalar yapmışlardır. Bu konu hakkında monografyalar yayınlamışlardır. Bu yer adları ve nehir adlarının bugünkü söyleniş biçimleri orijinallerinin değişik telaffuzlarından başka bir şey değildir. Tunç Devri'nde Küçük Asya'nın doğu bölgelerinden Karadeniz kıyılarına, oradan Doğu Kafkasya'ya kadar hemen her yerde Abhaz-Adige boylarının yaşadığını gösteren pek çok kanıt mevcuttur.

Demir dönemi ile birlikte M.Ö. I. yüzyılda Kolkihida'da yaşayan etnik gruplar da bilim dünyasının halen tartışma konusudur.

Tarih araştırmacılarına göre Kolkhida'da iki krallık mevcuttu. Bunlardan biri Abhaz kökenliydi ve başkenti de Fazis (Poti) idi. Kolkhi Krallığı'nın güney sınırları Apsara (Çoruh) Nehri'ne kadar uzanıyordu. Ancak zamanla Abhaz boyları yukarılara, kuzeye doğru çekildikçe, güneyde de Lazlar belirmeye ve yayılmaya başlamıştır.

3) ANTİK DÖNEMLERDE ABHAZ BOYLARI

M.Ö. I. yüzyıldan M.S. V. yüzyıla kadar geçen döneme tarihçiler Antik Dönem diyor. Bu dönem, Bizans ve Roma İmparatorlukları'nın dünyayı titrettiği dönemlere rastlıyor. Zaten "antik" terimi de Latince bir sözcük olup, "eski" anlamına gelmektedir.

M.Ö. I. yüzyılda Karadeniz'in doğu bölgesinde yaşayan Abhaz boylarının yaşamlarında büyük değişiklikler oldu. Yaşama demir kültürü girdi ve yüceldi. Sınırlar genişledi, üretim arttı. Yamaçlarda hayvancılık alabildiğine genişledi. El sanatları gelişip güzelleşmeye başladı. Demircilik, çanak-çömlek, seramik, dokuma, örme gibi sanatlar alabildiğine gelişti. Ticaret gözle görülebilir boyutlara ulaştı. Bizans kolonistleri Abhazya kıyılarında işyerleri kurdu. Diyoskurya (Sohum) ve Pitiunt (Pitsunda) önemli ticaret ve kültür merkezleri haline geldi.

Eski Abhaz boyları ile Yunanlılar'ın ilişkilerini anlatan en güzel yapıt, Argonatlar Efsanesi'dir. Her efsanenin altında tarihi bir gerçeklik vardır.

Efsaneye göre Antik dönem başlarında Yason isimli bir Yunanlı "Argo" adlı gemisiyle Kolkhida'ya gelir. Kolkhida Kralı Hayıt'ın bir altın postekisi vardır. Yason da bu altın postekinin peşindedir. Hayıt, altın postunu kimseye vermek niyetinde değildir. Bu posteki onun yaşamının bir parçasıdır. Ama Yason kurnazdır. Hayıt'ın Medea adlı güzel kızının yardımını sağlayarak, altın postu çalar. Kralın oğlu Apsırt bunu duyunca Yason'un peşine düşer, ama ölür. Dilbilimcilere göre "Apsırt" adı da "Hayıt" gibi Abhazca'dır. Abhaz dili ve folklorunda "Hayıt"ın masalını herkes bilir. Ayrıca, Eg ve Amparlar'ın tapınağını; Aganıh ve Etnıh'ı da bilmeyen yoktur.

M.Ö. 2000 yılında Diyoskurya (Sohum) kendi paralarını bastırıyordu. Ama zamanla Diyoskurya sular altına gömüldü.

Sözünü ettiğimiz dönemde Antik yazarlar Kolkhida'da yaşayan tüm halklara Kolkhidalı diyorlardı. Kolkhida halkı içinde, Abhazlar'ın dışında Lazlar da yaşıyordu. Çünkü Lazlar o zaman Fazis (Foşon)dan beriye kadar yayılmışlardı. Eskiden beri burada yaşayan halklar gibi, oranın ahalisi oluvermişlerdi.

Kolkhida'da yaşayan Abhaz boylarının adlarına, yazılı kaynaklarda ilk kez M.Ö. I. bin yılın ortalarında, Miletli Hekete'nin yazılarında rastlıyoruz. Hekete'nin sözünü ettiği Korakslar, ba-

zı bilimadamlarına göre Kodor Nehri başlarında yaşayan boylardan başkası değildi.

Abhaz yaşamında ve dilinde etnonim ve hidronim (toplum ve nehir adları) aynıdır. Bzıp Nehri kıyısında yaşayanlara Abzıpkua (Bzıplar), Gumısta Nehri kenarında oturanlara Agumaa (Gumalar), İngur kıyısında yaşayanlara da Egriwaa (Egrililer) anlamında "Agrva" diyorlardı. Sovyet Tarih Ansiklopedisi'nde; "Korakslar, Antik Dönem'de Abhazya'da yaşayan Gürcü boylarıdır" şeklinde, hangi kaynağa dayandığı belli olmayan bir ibare vardır. Ancak, bugüne kadar bunu doğrulayan herhangi bir kanıta rastlanmamıştır.

M.Ö. I. yüzyılda Kolkhida'da krallık karıştı. 6. Midridat Evpator Kolkhida'yı Pontia'ya bağladı. Abhaz boyları arasında o zamana kadar Yunanlılar tarafından kurulan işyerleri eskisi gibi çalışamıyor, ticaret zayıflıyordu. Ancak kölelik ve beylik oldukça belirginleşmişti. I. yüzyılda Pontus ve Roma Krallıkları, Kolkhida yüzünden birbirleriyle kıyasıya savaştı. Bu savaşa Abhazlar da katılmak zorunda kaldı. Onlar ne Pontus'u ne de Roma'yı istiyorlardı. Abhazlar bağımsız kalmak istiyorlardı. Fakat güçlü Romalılar, Kolkhida'yı ele geçirdiler.

Abhaz boyları olan Sanigler, Apsiller ve Abasklar hakkındaki yazılı kaynaklar, ilk kez bu yüzyılda karşımıza çıkıyor. Flavi Arryan Adrian'ın Roma İmparatoru'na yazdığı mektupta, Lazlar'ın kuzeyinde Apsiller'in yaşadığı belirtilmiştir. Bunların Kralı Yulyan adında biriydi. Apsillerin berisinde de Abasklar yaşıyordu. Bunların Kralı ise Rismag adını taşıyordu. Abasklar'ın berisinde de Sanigler vardı. Sanigler'in Kralı da Spadak idi. Bilimadamlarının belirttiğine göre Rismag ve Spadak mahalli isimlerdi. Yulyan ise Latince idi. Laz Krallığı gibi Apsilya, Abazgya, Sanigya Krallıkları da Roma İmparatorluğu'na tabi idi. Krallıklarını eski feodal geleneklere göre sürdürüyorlardı. Yazarın burada ayrı ayrı krallıklar olarak belirttiği "Apsilia", "Abazgia" ve "Sanigya" ise Apsuva (Abhazlar), Abazalar (Abazinler) ve Sadzwalar'ın değişik söylenişlerinden başka bir şey değildir. İlk iki terim fonetik varyantlar olup, aynı kökten türemiş isimlerdir.

Roma ve Pontus arasında geçen savaştan ötürü Kolkhida'nın birleşmesi, Abhaz Kralları arasında da ilişkilere yeni bir boyut getirdi. Ele geçirmek için birbirleriyle yarıştıkları Diyoskurya şehri de elden gitti. Romalılar buraya gelince büyük bir kale diktiler. Adını da Sebastopolis diye değiştirdiler. "Avgust - Sebastos" (En Büyük) dedikleri İmparator Oktavyan'ın anısına burayı inşa ettiler. III. yüzyılda Sebestapolis önemli bir liman kenti oldu. Sadece Abhazlar'ın değil tüm Kafkasya kıyılarının tek ticaret merkezi idi. Ama bu durum çok sürmedi. IV. yüzyılda kimsenin adını bile anımsamadığı önemsiz bir yer haline geldi. Bunun önemli sebeplerinden biri III. yüzyıl ortalarında Karadeniz'in kuzeyinden inen bazı boyların bu limana verdiği zararlar olmalı.

Antik dönemin özellikleri Abhazlar'a da yansıdı. Özellikle de Bizans kültürünün etkisinde kaldılar. Abhazya boydan boya bu kültürden ve ekonomik yapılanmadan etkilendi. Abhazya'nın tüm kentleri bu alışverişten nasiplerini alıyorlardı. Sadece deniz ticareti değil aynı zamanda güneyle kuzey arasında da alışverişi sağlayan Kolhor'daki dağ geçidi de ticaretin boyutlarını ve alanını alabildiğine genişletiyordu. Hatta bu ticaret İran'a, Şam'a ve Mısır'a kadar yayılıyordu. Buradan doğu ülkelerine buğday, şarap, balmumu, ağaç gibi mallar ihraç ediliyordu. Oralardan da silah, ev eşyası, giysi gibi malzemeleri getiriyorlardı.

Antik dönemde Abhazlar'ın çoktanrılı dinleri daha da gelişti. Hatta tanrıların sayısı arttı diyebiliriz. Başta ana tanrıçaları Ançüa olmak üzere, Afı, Şüafı, Ayrig, Ajüaeypşa, Caca, Anan-Gunda, Erış, Dzızlan gibi pek çok tanrı ve tanrıçaya inanıyorlardı.

Antik dönem başlarında Karadeniz'in Kafkasya kıyılarında yaşayan tüm halklar, Hıristiyan dininden etkilendiler. Abhazya da bundan uzak kalamazdı.

4) ABHAZYA'DA FEODAL BEYLİKLERİN ORTAYA ÇIKMASI

Abhaz ulusunun eski boyları arasında feodal yaklaşımlar beylik ve kölelik dönemi ile birlikte başladı. III. ve IV. yüzyıldan V. ve VI. yüzyıllara kadar feodalizm tam anlamıyla kökleşti. Bu yapılanma halkın kültürel ve sosyal yaşamıyla birlikte, ekonomik yaşamında da kendini kuvvetle hissettiriyordu.

IV. yüzyılın başlarında Abhazya'nın tüm bölgelerinde etnopolitik birlikler daha da güçlenip, göze çarpmaya başladı. Özellikle de Apsiller ve Abasklar miladi yılların başından itibaren gözle görülür şekilde güçlenmeye başladı. Sözünü ettiğimiz tarihlerde

Apsiller etnik ve politik sınırlarını güneye doğru genişletmişlerdi. Bazı tarih araştırmacılarının kanaatlerine göre bu sınır, Aalıdzga kıyılarına kadar uzanıyordu. Egri Irmağı ile Aalıdzga Irmakları arasında bazı Laz boylarına da rastlanıyordu. Apsiller Gumısta'ya uzanan toprakları ellerinde tutuyorlardı. Onların üst taraflarında Kodor Nehri başlarına doğru Dal ve Tsabal'ın dahil olduğu bölgede ise Misimyanlar diye anılan Abhaz etnopolitik grup hakim durumdaydı. Apsiller'in ötesinde, Bzıp'a kadar olan bölge, Abasklar'ın hakimiyet sahasıydı. Bzıp ile Hamış arasındaki topraklarda da Sanigler yaşıyordu. Hiç kuşkusuz Sanigler ve daha önce sözünü ettiğimiz Abhaz etnopolitik grupları olan Abasklar, Apsiller ve Misimyanlar aynı atanın çocuklarıydı, kardeştiler.

Misimyanlar konusunda bazı bilimadamlarının kanaatleri farklılık gösteriyor. Bazıları bunlar Svan olabilir diyorlar. Ama arkeologların Tsabal'da ortaya çıkardığı materyaller, onların ayrı bir etno-kültürel yapıya sahip olmadıklarını ve her yönleriyle Apsiller'e benzediklerini ortaya koydu. Abhaz kökenli olduklarını su götürmez bir biçimde kanıtladı.

IV. ve VI. yüzyıllarda Abhazya'nın her tarafında erken feodal çağ sistemi, tüm anlamıyla oturmuştu ve hızla gelişmeler kaydediyordu. Özellikle de Apsilya bu feodal gelişmenin zirvesindeydi. Gerçi yüksek yaylalarda ve dağlık bölgelerde yaşayan topluluklar arasında sosyal ve kültürel yaşam henüз daha ilkel ve basit olmakla beraber, feodal sistem belirtileri buralarda bile göze çarpıyordu.

Böylece yukarıda sözünü ettiğimiz Abhaz toplulukları erken feodal sistemin gerektirdiği derebeyliklerini çoktan kurmuşlar, kurumlarını oturtmuşlardı. Artık etnik konsolidasyona gitme zamanının geldiğinin farkındaydılar. Daha büyük bir devlet olmak için gereken adımları atmışlardı bile.

Şüphesiz, Abhaz etno-politik grupları dış faktörlerden etkileniyorlardı. Birbirine komşu olan uluslar, ekonomik ve kültürel ilişkilerde bulunuyor ve birbirlerini etkiliyorlardı.

Abhaz boylarının yaşadığı bölgenin kuzeyinde Abhazlar'a soy, dil ve kültür bakımından en yakın akraba olan Adigeler, doğuda ise Lazlar oturuyordu. Abhaz Dağları'nın hemen arkasında Alanlar (Osetler) yaşıyorlardı. Abhazya ve Kuzey Kafkasya arasında Kılhuara (Kolhor) ve Marıhu dağ geçitleri vardı. Gürcü yazılı kaynaklarında Kolhor dağ geçidine "Abhaz-yolu" dendiği yazmaktadır.

Birinci bin yılın ortalarında mevcut Abhaz boyları, Sanıglar, Abazglar, Apsiller ve Misimyanlar'ın Abhazya'da yaşadığı bölgeler.
(Ş.D. İnal-yıpa, Abhazlar, Sohum 1965-Rusça)

VI. yüzyılda eski feodal Abhaz birlikleri büyük sıkıntılar geçirdi. Yüzyıl boyunca Acemlerle, Bizanslılar savaş halindeydi. Bütün dünya Ön Asya'da hakimiyeti hangi imparatorluğun kuracağını merakla bekliyordu. Bu iki imparatorluğun savaşlarında, Abhazya savaş alanı oldu. Çünkü o zaman Abhazya'nın güney toprakları Laz (Lazika) Krallığı'na tabi idi. Acem ve Bizans İmparatorlukları ise Lazika Krallığı'nı elde etmek için savaşıyorlardı. Bu yüzden Lazika'ya tabi olan Apsilya bu savaşa katılmak zorunda kaldı. Ama Apsilyalılar bu kez Acemlerin ya da Bizanslılar'ın yanında yer almak için değil, kendi bağımsızlıkları için savaştılar.

Abasklar ise sözünü ettiğimiz dönemde Bizans'a bağlıydılar. Bizanslılar, Abasklar'ın iç politikalarına dahi karışır durumdaydılar. Bizans İmparatoru Justinyen (527-565), Abasgia'yı hakimiyeti altına almaya çalıştı. Önce işe dinle başladı. Abazgia'da Pit-

sunda ve Anakopya'ya birer kilise yaptırdı; şimdilik hangi şehir olduğu tam olarak bilinmiyor. Jüstinyen bazı aristokratlarla işbirliği yaparak, Abazgia Krallığı'nı çökertmek istedi. Ama Abazgialılar gerçeğin farkına varınca İmparator'un yandaşlarını ülke dışına kovdular. 550 yılında meydana gelen bu olay üzerine Justinyen kızarak ordusunu Abazgia'nın üzerine saldı. Traha (Trakhea) ve Anakopya eteklerinde şiddetli çarpışmalar oldu. İlk başta Abazgialılar savaşı kazandı. Ama Bizanslılar yedek askeri güçler göndererek savaşa devam ettiler. Böylece, Justinyen'in askerleri kaleyi ele geçirdiler ve Abazgia Bizans'a tabi olmak zorunda kaldı. Abasg (Abask) Ordusu'nun Komutanı Wapsit (Opsita) kalan askerlerini toplayarak Kuzey Kafkasya'ya gitti.

Çok geçmeden Apsilyalılar da tüm güçlerini toplayıp Bizanslılar'a karşı harekete geçtiler. Ama güçleri yetmedi ve geri çekildiler. Bu olayın aynısı 555 yılında Misimyanlar'ın da başına geldi. Bu yüzden Bizanslılar Misimyanya'ya çok ağır zayiatlar verdirdiler. Nüfusun yarısını yok ettiler.

Böylece Acem ve Bizans İmparatorlukları'nın karşılıklı savaşları Abhaz feodal boylarını perişan etti. Gerçi ondan sonra Acemler bir daha Abhazya'ya adımlarını atamadılar. Ancak, bu kez hakimiyet Bizanslılar'ın eline geçti.

5) ABHAZYA'YA HIRİSTİYANLIĞIN GELİŞİ

Yazılı kilise kaynaklarına göre, Hıristiyanlık ilk önce miladi yılların başlangıcında Roma İmparatorluğu'nun doğu eyaletlerinde, Filistin'de görüldü.

Roma İmparatorluğu'na bağlı uzak bölgelerde halkın ekonomik ve sosyal düzeni bozulunca ayaklanmalar başladı. Ama yönetim bu ayaklanmaları askeri güçle bastırıyordu. Çölde yaşayan fakir halk sıkıntılar içinde kıvranırken "Herhalde bizim göremediğimiz mutlak bir güç var. Elbette bir gün biz de haklarımıza kavuşacağız." diye düşünmeye ve bu düşünceyi yaymaya başladılar. Böylece halk arasında depresyon buna karşılık da optimizm yaşanırken, İsa Peygamber ortaya çıktı. "Tanrı katında bütün insanlar eşittir, herkesin hakimi Tanrı'dır, insanları birleştiren odur", demeye başladı.

Hıristiyanlık Yahudiliğin radikal ibadet tarzını esas alıyordu. İskeletini ise Bizans ve Roma felsefesi ile Mısır, Pers ve diğer

doğu medeniyetlerinin dinsel inanışları oluşturuyordu. İsa'nın insanlığa aşılamak istediği ideoloji, Yunanlı bilgin Seneka'nın görüşlerinin benzeriydi.

Hıristiyanlık ve çoktanrılı dinler farklıydı. Ulusal sınırları ve sosyal sınıfları kaldıran evrensel bir din olan Hıristiyanlık uzun bir süre insanlığın benimsemekte güçlük çektiği bir inanış oldu. Ama zamanla Hıristiyanlık; "Dünyayı yaratan Tanrı olduğu gibi, gücü yaratan da Tanrı'dır. Yoksulluğu yaratan odur. Büyük ve küçük yerini bilmeli, kadın erkeğin sözünden çıkmamalı, köle sahibinin hizmetini ihmal etmemeli, insan bu dünyada ne kadar çile çekerse öbür dünyada o kadar ödüllendirilir," şeklinde biçim değiştirmeye başladı. Böylece Hıristiyanlık da kralların, yöneticilerin, kısacası üst düzeydeki sosyal sınıfların işine gelecek bir çehreye büründürüldü.

Abhazlar, Hıristiyanlığı ayakta tutan imparatorluklara yakın yaşıyorlardı, onlara tabi idiler. Bu yüzden Hıristiyanlığın onlara ulaşması çok zaman ve çaba gerektirmedi. İsa'nın on iki havarisinden biri olan Simon Kanonit (Sen Simon) misyonunu Abhazya'da yürüttü. Efsaneye göre Simon Kanonit, Abhazya'nın kalbinin attığı Anokopya'da gömülüdür. Pısrıdzha (Afon) daki muhteşem kilise de onun adına yapıldı. VI. yüzyılda bir Abhaz Kralı, tam bir Hıristiyan olarak vaftiz edildi. O halde o zamanlar Abhazya'da krallık yapan insanlar arasında, Hıristiyan ağırlıklı bir dinsel yaşam mevcuttu ve bu din hayli de güçlü ve etkili olmuştu.

325 yılında Roma'yı titreten İmparator Konstantin "Hıristiyanlık resmi dindir," diye ilan ederek İznik'de büyük bir Hıristiyanlık konseyinin oluşması için emir verdi. Bu büyük Konsül'ün üyelerinden biri de Pitsunda Piskoposu Stratofil'di.

Yalnız bilimadamları, Stratofil'in ardından gelen insanların kimler olduğu konusundaki tartışmaları henüz bitirmiş değiller. Kimine göre o Bizanslılar'ın temsilcisiydi, kimine göre de Abhazlar'ın. Pitsunda M.Ö. I. yüzyılın yarısından beri Bizanslılar'ın ticaret merkezlerinden biriydi. Fakat sadece, Bizanslılar'a ait bir merkez değildi. Buna Abhazlar da ortaktı. Başka türlüsü de mümkün olamazdı. Arkeolojik kazılar sonucu elde edilen materyaller, büyük bir istila sonucu IV. yüzyılda Pitsunda'daki kilisenin yerle bir edildiğini gösteriyor. Gerçi çok geçmeden onun yerine daha iyisini ve daha büyüğünü yaptılar. Tek kelimeyle söylemek gerekirse, Nike (İznik) deki Konsül toplandı-

ğında Abhazya'da Hıristiyanlık çoktan güçlenmişti. Üstelik de sadece sahilde değil, aynı zamanda dağlık ve ovalık bölgelere de yayılmıştı.

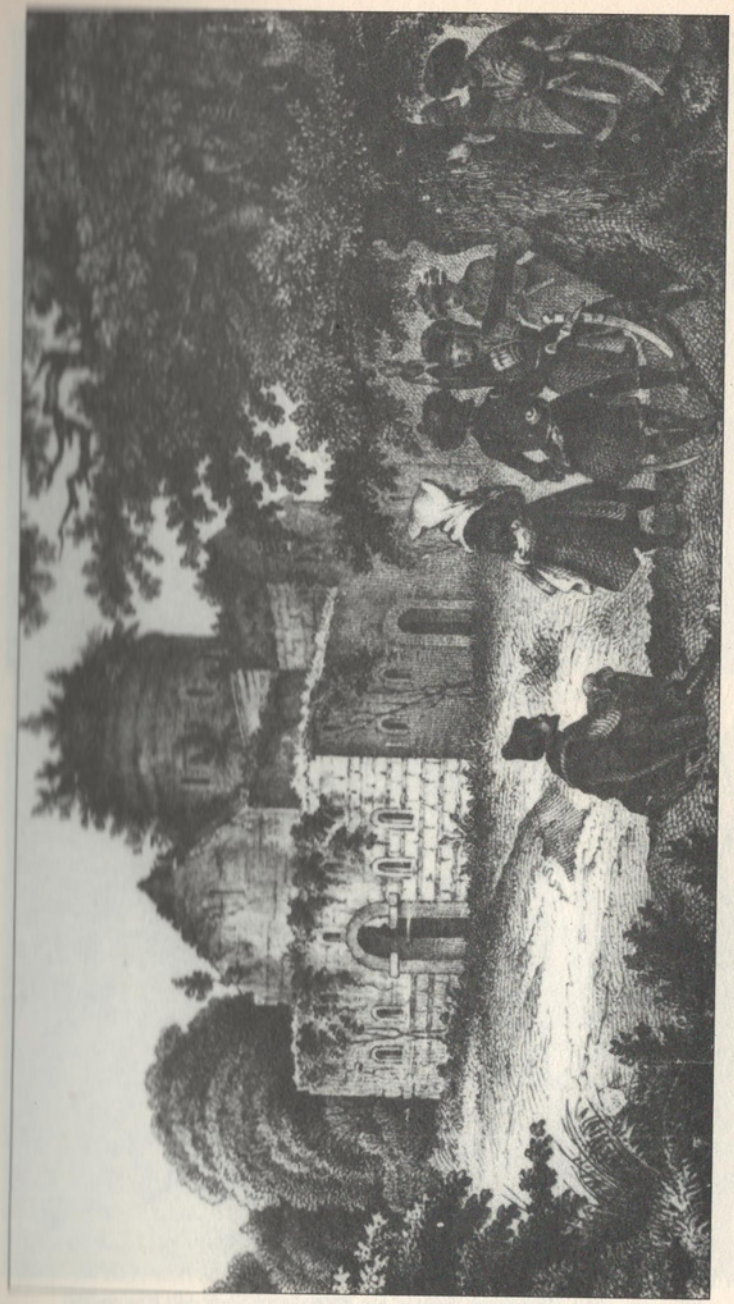
İşte Tsabal'da bulunan arkeolojik kalıntılar üzerindeki kapkacak ve giysi resimlerine haç işareti konmasının nedeni budur. Bu kalıntılar zaman olarak da sözünü ettiğimiz dönemi yansıtıyor. Buna benzer birçok tarihsel kanıt Hıristiyanlığın Abhazya'nın hemen her tarafına yayılmış olduğunu gösteriyor.

395 yılında Roma İmparatorluğu ikiye bölündü. Abhazya Bizans adıyla anılan Doğu Roma İmparatorluğu'nun himayesinde kaldı. Hıristiyanlık da Roma İmparatorluğu gibi ikiye bölündü. Roma'da oturan papazlar "biziz" dediler. Konstantinopol'de oturanlar da hayır otorite "biziz" diye karşılık verdiler. Bu karşılıklı otorite savaşları, Abhaz piskoposlarını da etkiledi. İmparatorlukta cereyan eden çekişmeler, kuşkusuz kiliseye de yansıyordu.

Hıristiyanlık, Abhazlar'ın yaşamında yavaş yavaş yer almasına rağmen, devlet dini olacak şekilde resmileşmedi. Bu zaman aldı. Hıristiyanlığın Abhazya'da resmi din oluşu ancak VI. yüzyılda şekil buldu. Zira Abhazlar eski çoktanrılı dinlerini hala yaşatıyorlardı. Kolay kolay bunu bırakamıyorlardı. Öte yandan Bizans İmparatoru Justinyen "Hıristiyanlığı benimsemek zorundasınız! " diye diretiyordu. Bu yüzden Justinyen Konstantinopol'de yaşayan Efrat adındaki bir Abhaz aydınını misyoner olarak gönderdi. Ancak Efrat'ın yaşam tarzına, hal ve tavırlarına bakılırsa Hıristiyanlığı yaymaktan ziyade, imparatorluğun politik gücünü artırmaya çalıştığı anlaşılıyor.

Görünüşe bakılırsa Abhazlar, İmparatoru pek dinlemiyordu. Bu yüzden onları itaat altına almalıydı. Sözünden çıkmamalarını sağlamak, onları hizaya getirmek için Hıristiyanlığı yaymaktan başka çaresi olmadığını düşünüyordu. Onun için Abhazya'da kilise yaptırmış, Abhazya'nın başkentinde özel olarak okul açtırmıştı. Abhazlar'ın çocuklarını okutmak ve onları istediği gibi yetiştirmek gerektiğine inanıyordu. Ayrıca Hıristiyanlığın yayılması bakımından Abhazya stratejik bir öneme de sahipti.

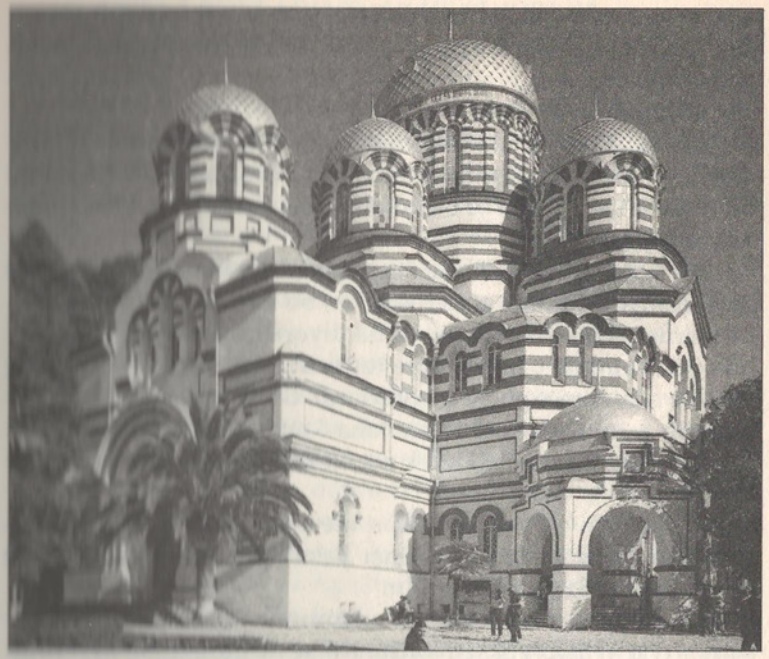
Bizans Abazgia'daki pozisyonunu güçlendirmek zorundaydı. Abazgia'nın bazı güney toprakları "Lazika" Krallığı'nın elindeydi. Lazika ise Acemlere tabiydi. Acemler ve Bizanslılar amansız iki düşmandı. Sözünü ettiğimiz dönemde Abhaz fe-

Pitsunda Kilisesi. (Mahinur Tuna Arşivi)

İsa'nın on iki havarisinden ikisi. Öncü Andrea ve Kenanlı Simon (Simon Kanonoti) İsa'dan sonra 55 yılında Abhazya'ya geldi. Abhazya'da gömülü. New-Afon'daki ünlü kilise ona aittir. (Viyaçeslav Beygua'nın Yüzyılların Sonu adlı kitabından)

Yeni-Afon, "St. Simon Canonite" Kilisesi. 19. Yüzyıl.

St. Simon Kilisesi'nin uzaktan görünüşü.

odal yönetimleri henüz topraklarını birleştirmemişlerdi. Abazgia, Apsilia ve Sanigia ayrı ayrı idari birimlerdi. Bunların yöneticileri de ayrı ayrı krallık olarak tanınıyorlardı. Ama Bizans'a tabi krallıklardı bunlar.

Ancak, Apsilya'nın konumu bugün bile tam olarak anlaşılmış değildir. Bazı araştırmacılara göre Apsilya Lazika'ya tabiydi, bazıları da Apsilya'yı Bizans kendine çoktan tabi kılmıştı demektedirler.

Aynı çelişkiler Jüstinyen'in, Abhazlar'a kurduğu kilise için de geçerliydi. Kimine göre Jüstinyen bu kiliseyi Pitsunda'da inşa ettirmiş, kimi ise Anakopya'da diyorlar. Bazıları da Sebastopolis (Sohum) de yaptırdı diye tutturuyorlar. O dönemde bu üç kent de son derece güçlü merkezlerdi. Gerçi arkeologlar eski kiliselerin kalıntılarını buldular. Ama özellikle Pitsunda'daki kilise için, şu şudur denilebilecek net bir durum söz konusu olamamıştır.

VI. yüzyıla ait pek çok yapıt mevcut. Dranda, Giuenos denen kiliselerle, Oçamçıra Boğazı yakınlarındaki antik kent ve Tsandrıpş bunlardan birkaçıdır.

VI. yüzyılda Abhazlar'ın yaşamında feodalizm tüm kurumlarıyla gelişip yükseliyordu. Kilise de bunlardan ayrı tutulamazdı. Yaşamda olduğu gibi devlet düzeninde de yerini almalı ve sistemi oturtmalıydı. Bu yüzden Hıristiyanlık devlet dini olarak en yüksek mertebede yerini bulmalıydı. Öyle de oldu. 532 yılında Hıristiyanlık Abhazlar'ın resmi dini olarak ilan edildi.

Böylece Abhazlar, Hıristiyanlığı hazır, oturmuş, kurulu bir din olarak yanıbaşında buluveren halklardan biri oldu. Ama gerçek anlamda Abhazya'nın resmi din olarak Hıristiyanlığı kabul edişi VI. yüzyılın ikinci yarısına rastlar. Doğu Roma İmparatoru Jüstinyen zamanında ilan edilen bu durumun akabinde Abazgia, Apsiliya ve Sanigya diye ayrı ayrı krallıklar halinde yaşayan Abhaz boyları da bu tarihten itibaren topraklarını birleştirdiler. Eski Abhaz boylarını konsolidasyona tabi tutarak aynı soydan gelen bu toplulukları ulusal bir birlik etrafında toplamaya karar verdiler.

6) ABHAZ BOYLARININ ULUSAL BİRLİK OLUŞTURMASI

VI. yüzyıl Apsilya, Misimyanya, Abazgia ve Sanigya'da yaşayan Abhaz kökenli kardeş halklar için kanlı yıllar oldu. Amansız iki düşman olan Bizans ve Pers İmparatorları'nın bitmek tükenmek bilmeyen savaşları yüzünden Abhaz boyları perişan oldu, neredeyse tükenip gideceklerdi. Gerçi bu savaşlarla pişip olgunlaşan bu halklar kendilerini ve ülkelerini korumayı bildiler. VII. yüzyılda biraz nefes aldılar. Politik bakımdan onların yaşamında çok büyük bir değişiklik olmadı. Abazgia ve Saniga daha önceden olduğu gibi Bizans'a tabiydi. Apsilya ve Misimyanya Kralları Lazika'ya bağlı Vasallıklar halindeydi. Ama onlar Lazika'nın elinden kaymak üzereydiler. Bunun nedeni biraz da o zamanlar ortaya çıkan Arap istilacıların yarattığı bir tandans olabilirdi.

VII. yüzyıl sonlarına doğru bir Ermeni coğrafyacısı Abhazya hakkında şöyle yazıyordu: "Pont Denizi (Antik Dönem'de Karadeniz'e böyle diyorlardı) kıyısında Abazg ülkesi uzanıyordu. Avazg (Abazg)lar ve Apsiller burada yaşıyorlardı. Sebastopolis şehri bunların elindeydi. Drakon Irmağı'nın ötesi Egrisya'nın elindeydi. Drakon Irmağı Abhazya ve Egrisya arasındaki sınırı çiziyordu. "Bilindiği gibi I. yüzyılda Romalılar'ın, Abhazya'ya gelişleri ile birlikte Sohum (Akua) kentine Sebastopolis demeye başladılar. Yazarın Eger dediği ülke Mingrelya idi. Drakon ise Egri (İngur) Nehri. Ermeni coğrafyacının yazdığına göre VII. yüzyılda Apsilyalılar, Lazlar'a sırt çevirmişlerdi. Kardeşleri Abasklar'la bir olup, ulusal birlik oluşturmuşlardı.

Teofan Hronograf adındaki Bizanslı bir yazar da, bu olayı aynen böyle yazıyordu. Ondan sonra Apsiller bağımsız bir krallıktı ya da şunlara tabiydi diye herhangi bir kaynağa rastlanmadı. Abazgia'ya bağlı bir ülke sayıyorlardı. Kısacası VII. yüzyıl başlarında yukarıda sözü geçen Abhaz boyları çoktan ulusal birlik oluşturmuşlar, kendilerini tek bir ulus kabul etmeye başlamışlardı. Lider olarak Abasgları kabul etmişler, onların etrafında toplanmışlardı.

Çünkü ekonomik, politik ve kültürel hakimiyet Abasgia'nın elindeydi. Ayrıca Abazgia, Bizans'a daha yakındı ve onların politikasını uyguluyordu. Bizans'tan da iyi destek alıyordu. Bu tarihlerden itibaren Abhazlar tek bir ulus olma yolunda ilerlemeler kaydediyor, politikalarını çiziyor, ileriye yönelik hedeflerini

belirliyorlardı. İlk iş olarak çevrelerindeki tüm topluluklara "Abhaz" demeye başladılar. Yani "Abhaz" sözcüğünün ilk kullanılış biçimleri olan "Abasg", "Abazh" "Abazkh" diyorlardı. Bu sözcük zamanla Gürcü diline de "Abhaz" diye girmeye başlamıştı. Neden "Abhaz" sözcüğü Gürcü diline girmişti? Bunun nedeni çok açıktı. Abhazlar'a yakın komşu uluslar içinde kendi yazılı dili olan sadece Gürcüler vardı ve kendi dil kuralları ile yazmaları çok doğaldı.

Abhaz etnik boyları konsolidasyona gidince, dillerindeki diyalekt farkları da zamanla kaybolmaya başladı. Abhaz ulusal dilini oluşturmada liderliği Apsilya diyalekti aldı. Böylece Abhaz ulusunun dili Apsi (Apsu) dili anlamına Apsışüa (Apsı-şüa) Abhaz ulusal adı bu dile bağlı olarak Apsı-waa (Apsuva) şeklinde ifade edildi. Abasg (Abaskh) isminin Abhaz olarak kalması ise o dönemde yazılı dilleri olan, komşuları Bizans ve Gürcüler'in kendi söyleyiş biçimlerine uygun şekilde, yazmalarından kaynaklandı.

VII. yüzyılda Bizans daha da güçlendi ve genişledi. Bütün Kafkasya'da varlığını hissettiriyordu. Özellikle de İmparator İrakli zamanında.

Abhazya, o zaman Abazgia diye anılıyordu. Bizans'ın vasalı durumundaydı. Bu durum Bizans'ın başka ülkelerle yapacağı savaşlarda, Abhazya'nın da Bizans'ın yanında yer almasını gerektiriyordu. Hele de Acemler ile yapılan savaşlarda Abhazlar'ın Bizanslılar'ın yanında yer alması şarttı. Nitekim 575 yılında Acemler, Ermenistan'ı işgal edince, Abhazlar da Bizanslılar'ın yanında Ermeniler'e yardım etti. Ancak, İrakli "Acem ülkesine saldırmazsak olmaz," diye tutturdu. Abhazlar "Bu bizi ilgilendirmez," diyerek oradan ayrıldılar ve ülkelerine döndüler. Bunun anlamı; Abhazya, Bizans'ın vasalı, ama bilinçli ve güçlü, her istenileni yapmak zorunda değil, gerektiğinde tavır koyabilir demekti.

VII. yüzyılın ikinci yarısında Doğu Gürcistan, Arap istilası altında inim inim inliyordu. Yine, bu yüzyılın sonlarına doğru, Lazlar, Bizanslılar'dan kurtulmak için ülkelerini Araplar'a verdiler. Araplar, Lazika'nın başkenti Tsike-Goçi'yi istedikleri gibi kullanıyorlar, şehirde adeta at oynatıyorlardı.

Lazlar kapılarını böylesine ardına kadar açınca, Araplar, Apsilya'ya da girdiler. Ama sahile kadar ulaşamadılar. Çünkü orada Bizans Ordusu bulunuyordu. Abhaz Kralı bu durumdan

yararlanmak istedi. O Araplar'la, Bizanslılar'ı başbaşa bırakıp, Bizans'ın gücünü kırmak istiyordu. Sonra da Araplar'a saldırıp onları ülkesinden kovalamayı planlıyordu. Böylelikle Abhazya'yı bağımsız kılmayı düşlüyordu. Araplar gittikleri hiçbir yerde sevilmiyorlardı. Gürcüler'e ve Lazlar'a yapmadıklarını bırakmamışlardı. Abhaz Kralı bu durumun çok iyi farkındaydı. Hem Bizans'a hem de Arap Hilafeti'ne karşı savaşmak kolay iş değildi. Onlardan birini seçmek gerekiyordu.

Abhaz Kralı, Bizans tarafını seçti. Ne de olsa Bizans köklü bir devletti ve medeni bir kültüre sahipti. Ayrıca Abhazlar çok eskiden beri Bizans ve Roma'ya yakındılar. Onlarla aynı dinin geleneklerini paylaşıyorlardı. Abhaz Kralları'ndan Lawan I (Leon) açıkça Araplar'a karşı tavır aldı. Bizans İmparatoru da Abhaz Kralı'na destek verdi. Ama bu yaklaşımı savaş alanında değil, diplomatik arenada gerçekleştirdi. Bu da oldukça anlamlı bir durumdu.

VII. yüzyılın 30'lu yıllarında Gürcüler ve Lazlar da Arap istilacılarına karşı ayaklandılar. Ama Mervan-İbn-Muhammed komutasındaki Arap Ordusu bunları darmadağın etti.

Abhaz Kralı Lawan I, sırtını Bizans'a dayamıştı. Bu yüzden daha güçlüydü. Dolayısıyla Abhazya biraz daha güvenlik altındaydı. Arap istilalarından kaçan Gürcü Kralı Arçil ve kardeşi Miryan Ailesi ve maiyetiyle birlikte Abhazya'ya geldi ve Abhaz Kralı Lawan I'in payitahtı olan Anakopya Kalesi'ne sığındı. Lawan I bunları, bu kalede saklayarak, kendisi Alanya'ya (Osetya) gitti. Onlardan yardım istedi

Arçil ve Miryan'ın yanında yüz bin kişilik ordu vardı. Anakopya eteklerinde bekleyen Abhaz Ordusu ise iki yüz binin üzerindeydi. Araplar büyük bir ordu ile Anakopya eteklerinde görünüverdiler. Dört yüz binden az olmayan Arap Ordusu ortalığı kan gölüne çevirdi. Ama kale bekçileri onları kale duvarlarına bile yaklaştırmadan Abhazya'dan kovaladılar. Abhaz Ordusu bununla da kalmayıp, Gürcü ve Laz askerlerini de yanlarına alarak Araplar'ı tüm Kafkas topraklarından sürmeyi başardı.

Böylece VII. yüzyılın 40'lı yılları başında Abhazya bir krallık olarak güç ve ün kazanmaya başladı. Çok geçmeden Abhaz Kralı, Lawan I Lazika'yı (Egrisya'yı) da Abhazya'ya kattı.

7) ABHAZ KRALLIĞI

Abhaz Kralı Lawan I (Leon) Bizans İmparatoru'na bağlıydı. Ama bölgedeki tüm Abhaz etnopolitik gruplarını, yani Abhaz boylarını birleştirip tüm Abhazya'nın gerçek hakimi olarak görev başındaydı. Hele de VIII. yüzyılda Kafkasya'nın başına bela olan Arap istilacılarını büyük bir başarıyla, bir daha bu topraklara giremeyecek şekilde püskürtmesi Abhazlar'a büyük bir şöhret sağladı, güçlerini de kanıtlama fırsatı verdi. O dönem Abhaz kralları her yönden dikkat çekmeye başladı. Bunun en güzel kanıtı da Konstantin II'nin arkeologlar tarafından bulunan mührü idi. Bu mührde "Konstantin Abazgia" yazıyordu. Bu mührün Abhaz Kralı'na ait olduğu herkesçe biliniyordu. Konstantin II, Leon Lawan I (Leon)'in ağabeyi idi. Konstantin II Hazar Kralı'nın kızıyla evliydi. Baldızı ise Bizans İmparatoru, adaşı Konstantin V ile evliydi. Abhaz Kralı, Konstantin II ve Bizans İmparatoru Konstantin V bacanaktılar.

VIII. yüzyılda Abhazya'da sosyal ve ekonomik seviye daha da yükseldi. Antik dönemden itibaren Roma ve Bizans politikaları dünyayı sarmıştı. Abhazlar'ın geleneksel üretim biçimleri olan çiftçilik ve hayvancılığın yanı sıra ticaret de gelişmeye başladı. Abhazya Roma ve Bizans ile olan ilişkilerinden etkileniyor, bilgi ve görgüsünü arttırarak, hem topraklarını hem de üretim alanlarını geliştiriyordu.

Abhaz Krallığı'nın kuruluş yıllarında Abhazya nüfus bakımından ve yerleşim alanları bakımından gözle görülebilir bir zenginliğe sahipti. VI. yüzyılın ikinci yarısında Tsabal'daki kalenin içinde 15.000 savaşçı yaşıyordu. Sadece silah altında olan insanların sayısı bu kadar olursa orada yaşayan insanların tümü kimbilir ne kadardı? Bir de bunu tüm Abhazya için düşünecek olursak, Abhazlar'ın ciddi bir nüfusa sahip olduklarını anlamamak mümkün değil.

Abhaz Krallığı'nın kurulup güçlenmesinde dış faktörlerin etkisi inkar edilemez. Acemler'le Bizanslılar arasındaki savaşlardan dolayı, Laz Krallığı'nın gücü zayıfladı. Araplar, Kartvelya'yı (Gürcistan) yerle bir etti. Gürcü Kralı Arçil ve kardeşi Miri'nin birliklerini kovalıyan Araplar, Lazlar'ın da belini büktü.

Kuzey Kafkasya ovalarını ellerinde tutan Hazarlar, Lawan (Leon) I'den sonra tahta geçen Abhaz Kralı Lawan (Leon) II'nin (Abhaz Kralı Konstantin II'nin oğlu) dayıları idi. Bizans

İmparatoru ise, Abhaz Kralı'nın teyzesinin oğluydu. Kısacası VIII. yüzyılın ikinci yarısında Abhazya'da ortam elverişli haldeydi.

Abhaz Kralı Lawan II. (Leon) bu durumdan yararlanmayı çok iyi bildi. VIII. yüzyılın seksenli yıllarında güneydeki sınırlarını Apsara (Çoruh) Nehri kıyılarına kadar uzattı. Kuzeydeki sınırları ise Tuapse'ye ulaşıyordu.

II. Leon (Lawan) bu kez Bizans'a sırtını dönerek "Artık sizin imparatorluğunuza tabi değilim. Bana dokunmazsanız, ben de size dokunmam," dedi. Böylece II. Lawan kendisini bağımsız Abhaz Kralı olarak ilan etti. Abhaz Kralı II. Lawan Abhaz Krallığı'nın payitahtını da Anakopya kenti olarak ilan etti.

Bizanslılar, Abhazya'nın ellerinden çıkmasına çok üzüldüler, bunu gurur meselesi yaptılar. Bu yüzden Kafkasya'nın kuzeyinde yaşayan Alanlar'ı, Abhazya'ya karşı kışkırttılar. Bizans'tan destek alan Alanlar zaman zaman Kafkasya düzlüklerinden aşağı inerek Abhazya'ya saldırdı. Kafkas yaylalarından inen yolları güvenlik altına almak için Abhazlar, Bzıp ve Kodor Nehirleri'nin başlarına surlar inşa ettiler. Bu surların kalıntıları bugün bile mevcuttur.

Abhazya'yı eskisi gibi Bizans'a vasal kılmak isteyen Bizanslılar bu kez Abhaz Kralı'nın soyundan gelen yakın akrabalarından yararlanmaya çalışıyorlardı. Kralın akrabası olup, kraldan hoşnut olmayan kimseleri bulup, onları Abhaz Kralı'na karşı kışkırtıyor, muhalefet yaptırıp, kargaşa yaratmaya çalışıyorlardı.

O zamanlar Abhaz Krallığı büyük bir krallıktı. O günkü Kafkasya'nın hiçbir bölgesinde Abhazya ile mukayese edilecek bir krallık yoktu. Kısa bir süre sonra Abhaz Kralı II. Lawan payitahtını Kutays'a taşıdı. Kutays, Anakopya'dan daha güzeldi, Anakopya'ya nazaran hem daha büyük hem de sanat ve kültür seviyesi yüksekti.

Ayrıca, "Anakopya zaten benim. Yabancı bir toprağa yerleşirsem, daha da güçlenirim, krallığımın topraklarını genişletirim" demiştir, diye düşünen tarihçiler olduğu gibi "Abhaz Kralı payitahtını hiçbir yere taşımadı, Kutays zaten onun payitahtıydı," diyen tarihçiler de var.

VIII. yüzyıl sonu ile IX. yüzyıl başlarında Abhaz Kralı Kartvelya'da yaşamaya başladı. IX. yüzyıl başlarında, Abhaz Kralı Feodosi Kartvelya'da cirit atan Araplar'a karşı çok güçlü

Abhaz Kralı Lawan (Leon) II. Abhaz Krallığı'nın sınırlarını güneyde Çoruh (Apsara), kuzeyde Tuapse'ye kadar genişletti. Dayısı Hazar Hakanı, Teyzeoğlu Bizans İmparatoru idi. Payitahtını Kutays'a taşıdı.

Abhaz Kralı Lawan (Leon) III (964 senesi) Gürcistan'daki Kumurdu Kilisesi duvarına resmedilmiştir.
(Viyaçeslav Biyguaa'nın Yüzyılların Sonu adlı kitabından)

"Konstantin Abazgia" yazan mühür. M.S. VIII. Yüzyıl.
(Abhaz Devlet Müzesi Kaynaklarından)

bir saldırıya geçti. Abhaz kralları o zamanki kralların hepsinin peşinde olduğu bir amaca sahipti; krallıklarını genişletmek, yükseltmek ve güçlendirmek. Bu yüzden Abhaz kralları da Gürcü topraklarını kendi topraklarına katmaktan başka bir şey düşünmüyorlardı. Araplar'a karşı amansız savaşlar vermelerinin nedeni de buydu. Bunda ulusal çıkarları vardı. Bu yüzden de Abhaz Kralı Feodosi, Tao-Klarçeti'nin Kralı Aşot Bagratyoni'den destek alarak Kartvelya'yı ele geçirdi. Bundan sonra Abhaz Kralı'nın kendine güveni daha da artmaya başladı. Kahetya'yı ve İmeretya'yı gözüne kestirip buralardaki kalelerin bazılarını ele geçirdi.

Abhaz Kralı Konstantin ölünce Abhazya'da kargaşalıklar oldu. Bazı Gürcü feodal beyler arasında derebeylik mücadeleleri başladı. Bundan yararlanan Gürcüler Kartli'yi, Abhazlar'ın elinden geri aldılar. Bir süre böyle geçti, fakat Abhazlar, 923 yılında, yani Abhaz Kralı Gerg zamanında Kartli'yi tekrar ele geçirdiler. Üstelik iyice içerleyen Abhaz Kralı Gerg, oğlu Konstantin'i götürüp Kartli'nin başına geçirdi.

Bu dönemde Abhaz hükümdarları Kafkasya'nın kuzeyini de ihmal etmediler. Ayrıca Alanlar'a kırgındılar. Abhazya Bizans'tan ayrılınca, Alanlar, Bizans'ın sözüne uyup sık sık Abhazya'ya baskınlar düzenlemişlerdi. Bu Abhaz krallarının kalbine ok gibi saplanmıştı. Onun için Abhaz orduları da birkaç kez Alanya'ya (Osetya) saldırdı. Oraya da hakim olmayı düşünüyorlardı. IX. yüzyıl sonlarında Alanlar'ın Kralı Abhaz kralı-

na yavaş yavaş yardım etmeye başladı, artık anlaşıyorlardı. Hatta Kartli'nin alınmasında açık destek verdi.

Çok geçmeden, Bagrat soyundan gelen Ermeni Kralları da Kafkasya'nın kuzeyinde kendilerini göstermeye başladılar. Ermeniler de Kartli'yi (Gürcistan) istiyorlardı. Fakat Abhaz Kralları'ndan çekiniyorlardı. Sonunda Abhaz Krallığı ile Ermeni Krallığı karşı karşıya geldi. Böylece X. yüzyılda Abhazlar ile Ermeniler savaştı. Savaştan Abhazlar galip çıktı.

Ancak, Abhaz krallarının gücü fazla sürmedi. Feodosi adındaki Kral'ın ne yazık ki varisi yoktu. O ölünce yerine kız kardeşinin oğlu Bagrat geçti.

Bagrat III'ün annesi Granduht, Feodosi'nin öz kız kardeşiydi. Abhaz Kralı Gerg'in kızıydı ve Gürcü Kralı Gurgen ile evliydi. Feodosi, babası Gürcü Kral soyundan olan Gurgen'in oğlu, yeğeni Bagrat III'ü Abhaz Krallığı'nın başına geçirdi

Bagrat III "Abhaz Hükümdarları Divanı" adlı bir liste hazırlattı. Abhaz hükümdarlarının soyundan olan hükümdarların dışında, kimsenin adını bu listeye yazdırmadı. Hatta Bagrat III'ün babası Gurgen'i bile. Ancak, Gurgen, "hükümdarlar hükümdarı" ünvanı ile anılıyordu.

Bagrat III "Benden önce Abhaz Kralı olan hükümdarlar," diye liste çıkarırken kırk kişinin adını saydı. İlk Abhaz Kralı'nın adı Anos olarak geçiyordu. En son kral ise Feodos'du. Bagrat III'de kendini "Abhaz Hükümdarı" olarak nitelendiriyor ve hissediyordu.

İşte bir zamanlar Kafkasya' da adı dillere destan, güçlü Abhaz Hükümdarlığı'nın Abhaz feodal soyu, baba tarafından Feodosi ile sona erip, Kız kardeşi Granduht'un oğlu ile ana soyundan devam ediyordu.

8) XI. YÜZYILDAN XIII. YÜZYILA KADAR ABHAZYA

X. yüzyılın sonlarına doğru varisi olmayan Abhaz Kralı Feodosi ölünce yerine kız kardeşinin oğlu Bagrat III geçirildi. Tarihte Bagrat III diye bilinen bu genç krala, yönetmekten başka bir iş bırakmayan dayıları, onu kendi hükümdarlıklarının başına geçirdiklerinde unvanı, "Abhaz-Kartvel Hükümdarı" idi. Bu büyük bir hükümdarlıktı. Bu yönetim Abhazya'yı olduğu gibi Mingrelya ve Kartvelya'yı da egemenliği altına alıyordu.

Abhazya o dönemde, bütün Güney Kafkasya'da olduğu gibi feodal sistemin tüm kurumları ile yaşıyor, her geçen gün biraz daha gelişiyordu. O günkü yaşam biçiminin tüm özellikleri de açıkça göze çarpıyordu. Deniz kıyısında ürün alabildiğine zengindi. Arpa, buğday ve darı ekiyorlardı. Teknik kültürlerden keten, kenevir, bağcılık önemli bir yer işgal ediyordu.

Yamaçlarda yaşayanlar hayvancılık yapıyor, özellikle koyun ve keçi besliyorlardı. Her yaz davarlarını dağlara, yaylalara çıkarıyorlardı. Soğuklar başlayınca vadilere iniyorlar, kışın da evlerinde bakıyorlardı. Sürülerini dağlarda ve ovalarda güdüyorlardı, insanlar birbirleriyle alışveriş ediyorlardı.

Yamaçlarda oturanların başta yün ve deri olmak üzere hayvansal ürünleri vardı. Ovalarda yaşayanlar ise hayvanlar için ot biçip, kurutuyorlardı. Abhazlar'ın içinde ticaret için yurt dışına gidenler de vardı. Onlar Bizans, Roma ve Acem ülkelerine gidiyor, oralara bal, balmumu, deri, şarap götürüyorlardı. Onlardan da aba, giysi, alet-edevat, kap-kacak, ev eşyası ve silah getiriyorlardı.

İnsanlar toplu halde ve siteler şeklinde yaşıyorlardı. Bu sitelerin başında aamıstalar bulunuyordu. Anhayülar bunlara "ah" diyordu. Bazı sitelerde birkaç tane aamısta bulanabilirdi. Ancak, bu aamıstalar kendilerine "ah" denenler kadar etkili değildi. Sahip oldukları araziler de "ah"ın sahip olduğu araziden daha azdı.

Aamıstalar "ah" denen Feodal'e bağlıydı. Zamanla "ah" statüsünde olan aamıstalara, aamıstaduw diyerek diğerlerinden ayırmaya başladılar. Tavad sözcüğü Abhazca olmamakla beraber "ah" denen sınıfın yani aamıstaduw sözcüğünün karşılığı olarak dilimize girmiştir. Abhazlar'ın "ah" dediği aamıstaduw=büyük aamısta ya da tavad denen sınıfla rekabet eden aamıstalar olduğu gibi, aamıstalarla yarışan anhayülar da vardı.

Bunların arasında nüfusu en fazla olanlar "anhayütskia"lardı. "anhayütskia"lar kimseye bağımlı değillerdi.Bağımsız köylü çiftçi sınıfını oluşturuyorlardı. Kendilerine ait toprakları vardı. Çiftçilik yapıyorlardı. Bu "anhayü"lar arasında bazı tavad ve aamıstalardan daha zengin ve güçlü "anhayü"lar vardı. Ayrıca "anhaçüahipşi" ya da "ahipşi" denen bağımlı çiftçiler vardı. Bunlar sadece ocaklarını tüttürecek bir konuta sahiptiler. Bu konutların arazisi bağımlı oldukları "ah"ın, yani aamıstaduwun mülkiyetindeydi.

Ürettikleri her şey; buğday, mısır, her ne olursa olsun bunun önemli bir kısmını aha vermek zorundaydılar. Bunun yanı sıra haftada birkaç kez ahın malikanesinde hizmet etmek, suyunu, odununu kısacası her türlü eksiğini gidermek zorundaydılar.

Atü" denilen sınıf ise köleydi, bunlar alınıp satılabilirlerdi. Gerçi Abhazya'da kölelik-beylik kaldırılalı uzun zaman geçmişti. Fakat, kalıntıları mevcuttu ve varlığını sürdürüyordu.

Abhazya'da, o dönemde hemen her yerde Hıristiyanlık ideolojisi yaygındı. Yaşamda çoktanrılı din yaşandığı halde, Abhaz Krallığı resmi din olarak Hıristiyanlığı benimsemişti. Abhaz soyundan gelen hükümdarlar zamanında, kilise dili olarak Bizans dili kullanıldı. Abhaz Krallığı, Abhaz Hanedan Ailesi'nin elinden çıkınca kilise dili Gürcüce oldu. Abhazya'nın Katolikos'u Pitsunda'da oturuyordu. Dinin merkezi Pitsunda'ydı. Abhazya'daki tüm kiliseler gibi Mingrelya ve Gurya'daki kiliseler de Pitsunda'daki merkeze bağlıydı.

Bagrat III, Abhazya'ya özel bir önem veriyordu. Bir taraftan kendisini başa geçiren ve dayıları olan Abhaz Hanedanlığı'na saygı ve minnet duyuyor, diğer taraftan, iki yüzyıldan fazla bir süre hüküm sürmüş Abhaz Hanedanlığı'nın büyük deneyimi ve şöhretinden yararlanıyordu. Abhaz kralları hala hatırı sayılır ve güçlü kimselerdi. Bir dedikleri de iki edilmiyordu. Bagrat III bunu çok iyi biliyordu. Onun için yönetim merkezlerinden birini Abhazya'daki Bedya'da kurdu. Burada muhteşem bir kale ve şato inşa ettirdi. Burayı sadece bir idari merkez değil, aynı zamanda dini merkez olarak da telakki etmeye başladı. Bedya'da yaptırdığı büyük kilise Hıristiyan dinini yaymanın yanı sıra, sınını dayayacağı manevi bir güçtü. Zaten kendi portresini de kilise duvarlarına resmettirmişti.

Burada dikkat edilecek husus, Abhazlar'ın akrabalık nedeniyle de olsa hanedanlığı kaptırmalarının onlar için büyük bir üzüntü kaynağı olduğudur. Bu yüzden XI. yüzyılda tahta geçmek isteyen Abhaz feodalleri Abhazya'nın önemli bir kısmını Gürcistan'dan kurtardı. Anakopya bunlardan biriydi. Anakopya etrafı surlarla çevrili bir kaleydi. Oldukça güçlüydü. Burada Bagrat'ın oğlu Dırmit oturuyordu. Dırmit aynı zamanda Bagrat IV'ün süt kardeşiydi. Bagrat IV, ordusunu alıp Anakopya Kalesi'ne saldırdı ama burayı alamadı. Bagrat IV öldükten sonra 1074 yılında Anakopya, Gürcistan'ın eline geçti.

Kurucu Davit zamanında, Gürcistan Krallığı hayli güçle-

Abhaz Kralı, 1867
(Mahinur Tuna Arşivi)

meye başladı. Bütün ah ve aamıstaları itaat altına alan kral, onları sözünden dışarı çıkmayacak hale getirdi.

Fakat her şeye rağmen Abhazlar bağımsızlık fikrini kafalarından çıkaramıyordu. Bu düşünce bir bayrak gibi tüm Abhazya'da dalgalanıyordu. 1121 yılında Selçuklu Türkleri'nin Gürcistan'a saldırmalarını fırsat bilen Abhazlar, bağımsızlık için ayaklandılar. Ama Kurucu Davit'in kiralık askerleri onları durdurdu. O tarihten itibaren ve Gerg III'ün krallığı süresince de Abhazlar, dönemi sakin geçirdiler. XII. yüzyılın ikinci yarısına

kadar sürdü bu durum. Abhazlar sabırla ama inançlı ve amaçlı bir biçimde örgütleniyorlardı. Daha sonra Kraliçe Tamara tahta geçti. XII. yüzyıl sonu ve XIII. yüzyıl başlarında, Abhazlar tekrar amaçlarını ortaya koydular. 1186 yılında Tamara, Andrey Bogolibakiy'in oğlu Yuri ile evlendirildi. Ama iki yıl sürmeden Tamara ondan ayrılıp Osetya Kralı'nın oğlu Davit Soslan'la evlendi. Kraliçeye karşı ayaklanmak isteyen feodaller "Yuri'yi başa getireceğiz." diye diretti. Abhazlar da bu kargaşalıktan yararlanmak istedi, fakat, Tamara onları, asker göndererek yatıştırdı.

XI. yüzyıldan XIII. yüzyılın birinci yarısına kadar Abhazya Gürcü Krallığı'na tabiydi. Ama Abhaz hanedanları, özellikle de Çaçbalar ve Açbalar hükümdarlığın en önemli kademelerinde görevliydiler. Kraliçe Tamara yabancı ülkelerden gelen elçileri Abhaz soylularının refakati olmadan huzuruna kabul etmiyordu. Kraliçenin nezdinde itibarları öylesine yüksekti.

XI. ve XIII. yüzyıllarda Gürcü hükümdarlarının uyguladığı dış politikada da Abhazlar önemli bir yer işgal ediyorlardı. Abhaz Ordusu olmaksızın, Gürcü Ordusu hiçbir savaşa katılmıyordu. Örneğin XIII. yüzyıl başlarında Küçükasya'da toplanan İslam Koalisyonu Gürcistan'a saldırınca, Abhazlar, Gürcüler'in yanında yer alarak Gürcüler'i savundular. Büyük bir başarı ve şöhret kazanarak savaştan geri döndüler. Acem istilacıların Şirvan Hükümdarlığı'nı soyduğu bir sırada da, Gürcüler ve Abhazlar yine birlikte Acemler'e karşı savaştılar.

Kraliçe Tamara, akrabaları olan Abhazlar'a çok değer veriyordu. Büyükannesi Abhaz'dı. Oğlu Gerg'e Abhazca "aydınlık" anlamına gelen "Laşa" unvanını takmıştı. Kendisi ise sık sık Sohum'a gelip dinleniyordu. Sohum'u çok seviyordu.

Gürcü Krallığı'nın temeli bilindiği gibi Abhaz Krallığı'na dayanıyordu. O yüzden pek çok yabancı yazar Gürcistan'a Abhazya diyordu. Gürcüler'e de Abhaz diyorlardı.

9) XIII. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDAN XV. YÜZYILA KADAR ABHAZYA

XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sosyal ve ekonomik bakımdan Abhazya gerilemeye başladı. Bunun en önemli nedeni Moğollar'ın Kafkasya'yı istilasıydı. Doğrusu Moğollar Abhazya'ya kadar gelememişlerdi. Ama Gürcistan'a vurdukları

darbelerin etkisi Abhazya'ya ulaşmıştı.

Abhazya o zamanlar üç idari bölgeye ayrılmıştı. İngur ve Kodor Nehirleri arasında kalan bölge Bedya Eristavlığı'na, Kodor ve Gumista arası Sohum Eristavlığı'na bağlı idi. Anakopya ve Tuapse arasında ise Bzıplar, Sadzlar gibi eski Abhaz boyları yaşıyor ve bu bölgeye Apsuwa (Abhaz) Eristavlığı deniliyordu. Abhazya'daki üç Eristavlığın başında da Abhaz soyundan idareciler vardı. Bunlar Abhaz hanedan soyu olan Çaçbalar'dandı.

XIII. yüzyılın 40'lı yıllarında Moğollar, Gürcistan'a hakim oldular. Sonra burayı tümenler halinde böldüler (Moğollar feodal beylik arazilerini, böyle adlandırıyorlardı). Batı Gürcistan topraklarını iki tümene böldüler. Dağlardaki arazileri Raça'daki Eristav'a verdiler. Abhazya dahil diğer bölgeleri Tsotne Dadyani adındaki bir feodale bağladılar.

Moğollar işgal ettikleri ülkelere uyguladıkları zulmü burada da uyguladılar. Halkın belini büktüler, kazığa çaktılar. XIII. yüzyılın yarısında Gürcüler, Abhazlar ve Mingreller birleşerek Moğollar'ı buralardan sürmeyi kararlaştırdılar. Ama Moğollar bunu hemen fark etti ve bu işi organize eden liderleri yakalayıp hapse attılar, onlara çeşitli işkenceler yaptılar.

XV. yıldan sonra doğu Gürcistan halkı Moğol istilasına karşı silahlı ayaklanma yaptı. Bunların başında David Narin VI bulunuyordu. Narin, işin kötüye gideceğini anlayınca batıya çekilip buradaki halkı silahlandırdı. Abhazlar da bunun içindeydi. Moğollar, David Narin VI'nın bayrağı altında Gürcü ve Abhaz askerlerinin olduğunu biliyorlardı. Bu yüzden daha fazla ilerlemeden durdukları yerde kaldılar.

Böylece, David Narin VI Suram Dağları'nın eteklerinde kurulan yeni devletin başına geçti. Bu olay feodal ayrılmaların ilk adımı oldu. Gerçi bu ayrılmalar pek de ilk sayılmazdı. O zamana kadar da büyük feodaller içerisinde Gürcü hükümdarlığını yıkmak isteyenler, kargaşalık çıkaranlar, iktidarı ele geçirmek isteyenler vardı. O yüzden Moğollar da zahmetsizce Gürcistan'ı işgal edebilmişlerdi. Dolayısıyla Moğollar'ın burayı istila etmesi feodal ayrılmaları hızlandırmıştır.

Gürcistan'da o dönemde kölelik-beylik sistemi iyice kökleşti. Abhazya'da ise bu sistem pek o kadar rağbet görmedi. Tavadlarla ve anhayülar gibi sınıflar arasında ilişkiler daha yumuşaktı. Bunlar daha iç içeydiler. Ancak bu dönemde sadece anhayü sınıfı değil, soylu sınıflar arasında bile sosyal ayrılıklar belir-

Bir Abhaz Tavad (Aamıstaduw)
(Mahinur Tuna Arşivi)

George III ve
Kraliçe Tamara

Кинцвиси — епископский храм монастыря, выстроенный из кирпича в XII—XIII вв. Того же времени внутри храма. Среди фресок — портреты царей Георгия III, Тамары и Георгия Лаша.

Kraliçe Tamara'nın oğlu Gerg Laşa adına yapılan manastır. M.S. 12-13. Yüzyıl.

(Fotoğraflar; Pamyatniki Arkhitekturi Gruzia adlı turistik kitapçıktan alınmıştır - 1965 basımı.)

meye başladı. Belki bu yüzden aamısta sınıfının bir kısmı için yabancı bir terim olan "tavad" sözcüğü kullanılmaya başlandı.

Abhazya'nın da dahil olduğu hükümdarlığın merkezi Kutays idi. Kral burada oturuyordu. Abhazlar'ın iyi ya da kötü tüm toplumsal işleri, ortak sorunları burada çözümleniyordu. Kutays, Abhazlar'a Tiflis'ten daha yakındı. Bunun nedeni sadece coğrafi yakınlık değildi. Abhaz Kralları'nın ülkeyi bu kentten yönettikleri günleri tatlı bir rüya gibi hatırlıyorlardı.

XIV. yüzyılın birinci yarısında Güney Kafkasya bağımsızlığına kavuştu. Ancak Moğol istilası bir süre daha devam etti. Gürcistan'ı bölmek isteyenler daha da güçlendi. Bunlar kimseyi dinlemez hale geldiler. Gerçi kral vardı ama sadece adı vardı. Hiçbir etkinliği yoktu. Batı Gürcistan (Gurya ve Mingrelya) ayrı bir krallık oldu. Abhazya çoğunlukla, hatta Anakopya'ya kadar Dadyanlar'ın krallığı altındaydı.

Politik olarak Abhazlar'ın elinde sadece, Anakopya'nın ötesindeki Abhaz boylarının yaşadığı bölgeler vardı. Diğer bir deyişle İngur'dan Anakopya Kalesi'ne kadar uzanan bölge Mingrelya'ya bağlıydı.

Ancak, Sohum Eristavlığı'nın yöneticileri Çaçbalar, Mingrelya'nın yöneticilerine itaat etmeyeceklerini belirtiler. Onları küçümsediler. Bedyanlar ise bu duruma pek içerledi.

Bedyan hanedanından gelen krallar içinde en çok göze çarpanı Vamakh (Vamek) I idi. XIV. yüzyıl sonunda krallık yapan bu kral kendi adına para dahi bastırmıştı. Bedyanlar, Abhaz karakterini biliyordu. Onlar başından beri ayrılmayı düşünüyorlardı. Bu yüzden büyük bir orduyla İngur'dan itibaren Anakopya'ya kadar uzanan toprakların hakimi olan Çaçbalar'ın üzerine yürüdüler. Sazdwalar'ın bölgesine kadar ulaştılar. Gagra Kalesi'ni darmadağın ettiler. Ancak, Çaçbalar ister Anakopya'nın berisinde ister ötesinde otorite kursun, "Mingrellere baş eğmeyiz," diye direndiler. Mamya adındaki Vamakh I'in oğlu da Abhazya'ya saldırdı. Bu XV. yüzyılda oldu. Çaçbalar bu durum karşısında omuz omuza verip Mingrellere karşı çıktılar. Abhazlar büyük başarı gösterdiler. Mamya'nın kendisi de bu savaşta feci şekilde öldü.

Gürcü Kralı Aleksandr I, Çaçbalar'la Bedyanlar'ın işine karıştı. Mingrelya'ya gelip Mamya'nın oğlu Liparit'i, Bedyan Krallığı'nın başına getirdi. Abhazya'ya gidip Çaçbalar'a "Bedyanlar'a itaat etmelisiniz," diye talimat verdi. Bedyanlar, XVI. yüzyılın sonuna kadar gerçekten de epeyce güçlendiler. Gürcistan'ın

doğusundan akan Tshintskar (Tsxenis-Tskali) Nehri'nden Bzıp Nehri'ne kadar tüm topraklar Gürcü hakimiyetine geçti.

İşte o zamanlar Mingreller yavaş yavaş Abhazya'ya yönelmeye başladılar. Zar zor da olsa Abhaz tarafına geçiyorlardı. Çoğunlukla da Aalzga ve Kodor arasına yerleşiyorlardı. Abhaz Hanedan Ailesi'nin hükümdarlığı sona erdiği andan itibaren Mingreller, Aahdzga'ya el atmıştı zaten.

Böylece XV. yüzyılda konup göçmekten kurtulamayan Abhazlar'ın gücü zayıfladı ve nefes alamaz hale geldiler.

Abhazlar'ın zayıflamasından ötürü XIII. ve XV. yüzyıllar arasında Abhazya sahilleri Ceneviz kolonileri haline geldi. Cenevizliler Abhazya kıyılarında büyük ticaret yapıyorlar, atölyeler kuruyorlardı. Böylece Gagra'da, Makari diye bir işyeri kuruldu. Abhazya'ya Santa-Sofya demeye başladılar. Gudowta'ya da "Kave de Bukso" diyorlardı. Bu İtalyanca "Palmiyeler Boğazı" anlamına geliyordu. Eski Abhaz şimşirine "Kafkasya Palmiyesi" diyorlardı. Buradan gemiyle "şimşir" götürüyorlardı. Onu başka ülkelere götürüp kiloyla satıyorlardı. Şimşir demir kadar sağlamdı. Uzun ömürlüydü. Onun kadar ağır çeken bir ağaç cinsi yoktu. Taş gibi suyun dibine çökerdi. O dönemde dokuma tezgahlarını genellikle şimşirden yapıyorlardı. Ortaçağ sonlarına kadar çeşitli sanayi ve üretim araçları mevcuttu. Cenevizliler Pitiunda'da atölye kurdular. Buraya Nikoffa diyorlardı. Sohum'a Romalılar gibi onlar da Sebastopolis diyordu.

İngur Nehri'nin denize döküldüğü yerde kurulan işyerinin adı Sent Ancelo idi. Daha sonra Gürcüler bunu ses benzeşmesinden dolayı "Salonco" sözcüğü ile ifade ettiler. Ama Cenevizliler en çok Sohum'da tutundular. Burayı merkez yaptılar.

Cenevizliler müthiş birer tacirdi. Ellerinden hiçbir şey kaçmıyordu. Hatta insan ticareti (köle ticareti) de onların en iyi bildiği işti. Bazen bu köleleri satın alıyorlar, ama çoğunlukla kaçırıyor, denizin ötesine götürüp satıyorlardı. En çok da genç, güçlü delikanlılar ile güzel kızlar kaçırılıyor, yüksek fiyatlarla satılıyordu. En sağlıklı, en göze gelen, en işe yarayan köleler özellikle Cuci Yulis (Altın Hanedanı) denen Moğol Hükümdarlığı'nda para ediyordu.

Abhaz halkı defalarca Ceneviz kolonilerine karşı kılıç sallamıştı. Bu köle ticaretinin kendilerini yok ettiğini, bitirdiğini anlıyorlardı. XV. yüzyıl sonlarına doğru bir avuç Abhaz şu güzelim ülkelerini soyup soğana çeviren sömürgecileri ülkelerinden kovalamayı başardılar.

XV. yüzyılda çorap ipiyle birbirine bağlanan Gürcü Krallığı, çorap söküğü gibi de çözülmeye başladı. Sabedyano, İmereti Krallığı'na bağlıydı. Abhazya'nın önemli bir kısmı o zamana kadar Bedyanlar'a bağlıydı. Bir süre sonra Sabedyano ayrı bir krallık oldu. Sabedyano'ya bağlı Abhaz boyları da birleşmeye ve Mingreller'den ayrılmaya çalıştılar. Bağımsızlık ışınları bu kez Abhaz topraklarına doğru yansımaktaydı.

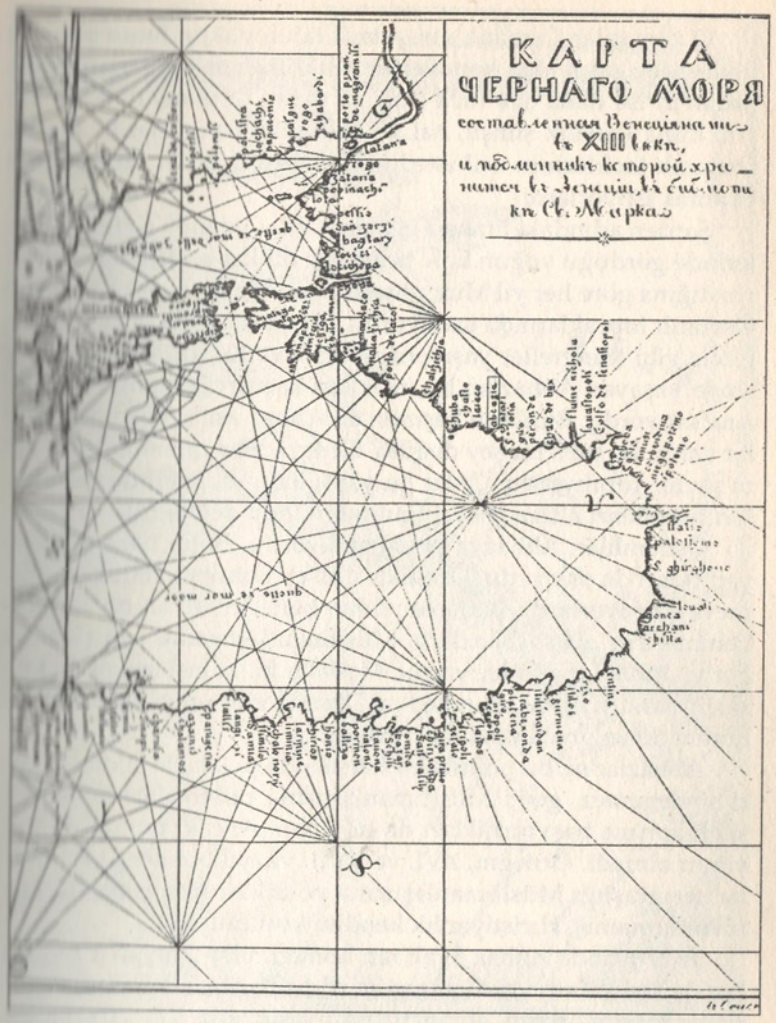
10) XVI. ve XVII. YÜZYILLARDA ABHAZYA'DA POLİTİK ORTAM

Daha önce de belirtiğimiz gibi, XIII. yüzyıl sonunda ve XIV. yüzyıl başında Mingrel Kralı, Abhaz Kralı'nın topraklarından epey bir kısmını almış, Kodor kıyılarına kadar, özellikle de sahil boyuna Mingreller gelip yerleşmişdi. İngur ve Kodor arasında yaşayan Abhaz halkı gibi, Abhaz Kralı'na bağlı diğer soylu yöneticiler de bu durumdan çok üzüntü duyuyordu.

XV. yüzyılda Abhaz topraklarını geri almak için Çaçbalar'ın liderliğini yaptığı Abhaz feodalleri, halkı ayaklandırmaya karar verdi. Kuşkusuz İngur ve Kodor arasında yaşayan Abhaz halkı da onları destekliyordu. Ulusal bilinç mükemmeldi. Bu yüzden halk büyük ayaklanmalar yaptı. Mingrelya ağır darbeler aldı.

XV. yüzyılın birinci yarısında Güney Kafkasya için Acemler ve Osmanlılar kıyasıya savaşıyordu. 1555 yılında aralarında anlaşma yaptılar. Böylece uğruna kan döktükleri toprakları da paylaştılar. Güney Kafkasya'nın batı kesimi İmeretya, Gurya, Mingrelya, Lazistan ve Abhazya Osmanlılar'ın elinde kaldı. Anlaşmaya göre Abhaz Kralı, Osmanlı Padişahı için her yıl vergi toplamak zorundaydı. Osmanlı padişahına bağlı olan diğer krallıkların durumu da böyleydi.

Öteden beri bağımsızlık bayrağını elden düşürmeyen Abhazlar sık sık başkaldırıyorlardı. Ama yeterli güce sahip değillerdi. Tavad-aamısta çoğunlukla kendi keyiflerinin peşindeydi-. Osmanlılar bu durumdan yararlanmayı çok iyi biliyordu. Sözü geçen, hatırı sayılan feodallere akla gelebilecek her türlü armağan yağdırılıyordu. Hatta mevkiler dağıtılıyor, baştakilerin kalbi fethediliyor, daha sonra ülkeyi fethetmek çok kolay hale geliyordu. İşte Abhaz Beyleri de bu tuzağa düşmüş, yavaş yavaş sultandan yana tavır alır hale gelmişlerdi.

13. Yüzyıl Ceneviz Haritası (Orijinali Venedik Aziz Marko Kütüphanesi'nde Mevcut)
(Murzakeviç N. Cenevizliler'in Kırım'a gitmesi, Odessa 1837 adlı Kitapdan)
(Mahinür Tuna Arşivi)

O zamanlar Osmanlı'nın yeterli tahılı yoktu. Bunu yabancı ülkelerden satın alıp, kendilerine tabi ülkelere satıyorlardı. Abhazlar'ın ise daha çok tuza ihtiyacı vardı. Osmanlı'dan tuz alıyor, buna karşılık şimşir, bal ve balmumu satıyorlardı. Ancak, Osmanlı tacirlerinin asıl istediği bu değildi; onlar köle ticareti yapmak istiyorlardı.

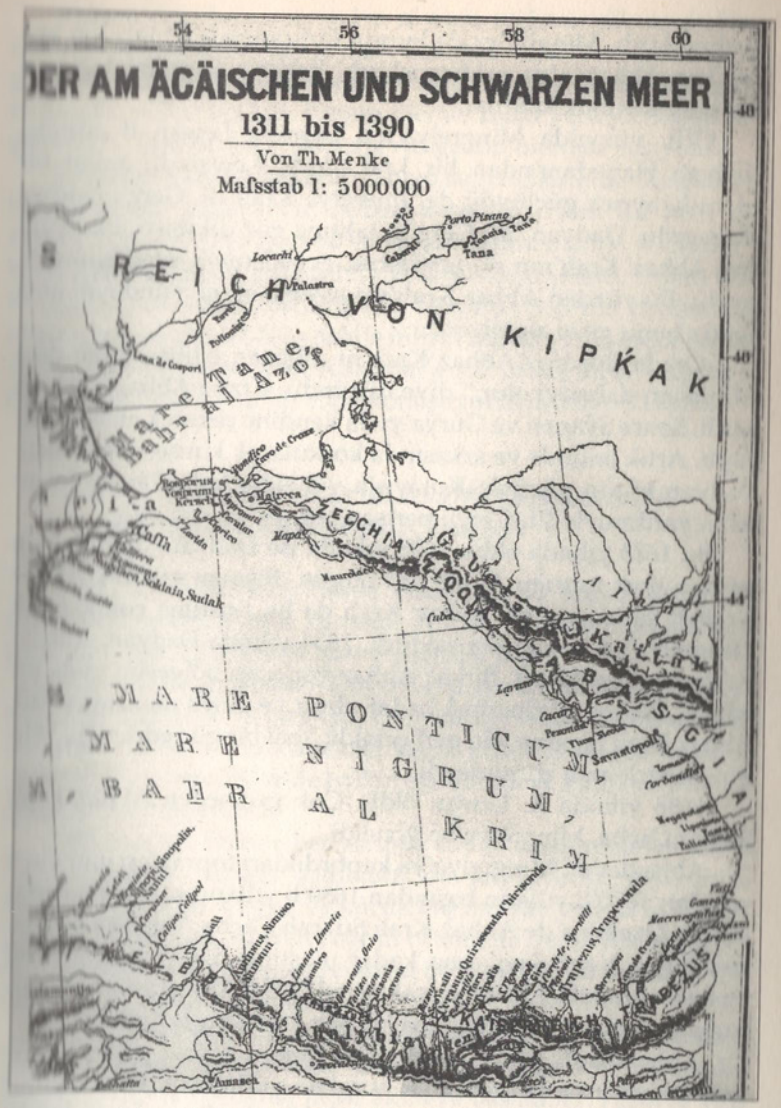
Şarden adındaki Fransız gezgin XVII. yüzyılda Kafkas sahillerinde gördüğü yoğun köle ticaretine dikkat çekti. Bu gezginin yazdığına göre her yıl Mingrelya'dan on binlerce insan kaçırılıp Osmanlı topraklarında satılıyordu. Oralarda daha önce belirttiğimiz gibi Mingreller yaşıyordu. İngur ve Kodor Nehirleri arasında yaşayan Abhazlar, bu insanları kaçırıp Osmanlı tüccarlarına satıyordu. Bunların başında da Abhaz asıllı tavad-aamıstalar vardı. Bu yeni bir şey değildi. Cenevizliler zamanında da aynı şeyler yapılıyordu. Onlar bu yaptıklarının, üstünde yaşadıkları toprakları alttan çökerttiğinin farkında değillerdi.

Osmanlılar, Abhazya'yı yağmalıyordu. Bunu bazen alenen yaptıkları da oluyordu. Özellikle dinsel motifler katarak sömürmeye çalışıyorlardı. Binlerce yıldan beri Hıristiyan bir kültürü benimsemiş olan Abhazlar'ı, Müslümanlaştırmak için padişah her yıl mollalar gönderiyordu. Mollalar halkı kışkırtıyor ve kiliselere saldırtıyordu. Elır, Bedya, Dranda gibi zengin kiliseler bu dönemde yağmalanıp, tahrip edildi.

Abhazlar'ın, bu politikalar karşısında pek fazla etkilendikleri söylenemez, gerçi Müslümanlaştırma politikaları nedeniyle silah zoruna başvurdukları da biliniyor. Ancak, bunun da pek yararı olmadı. Örneğin, XVI. ve XVII. yüzyıl boyunca Osmanlılar'ın uğraştığı Müslümanlaştırma politikası tüm çabalara rağmen tutmamış, Hıristiyanlık kendini korumuştu.

1629 yılında Abhaz Kralı'nın konuğu olan İtalyan misyoner Jan de Lukka'nın yazdığına göre Abhazlar hala kendilerini Hıristiyan sayıyorlardı. Abhazya'nın o zamanki Kralı Çaçba Pıt, bizzat kendisi istavroz çıkarıyordu. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Abhazlar'ın Hıristiyan kültürü etkisinde olduklarını belirterek "Abhazlar domuz besliyorlar," diye hayretler içinde yazıyordu. Gerçi bazı Abhaz köylerini Müslüman olarak belirtmiş olmasına karşın "Gerçek bir Müslüman yaşamını görmek mümkün değil," diye ilave ediyordu.

Abhazlar, Osmanlı hakimiyeti altında olmak kadar, topraklarının bir kısmının Mingreller'in elinde oluşuna da fena halde

1300'lü yıllarda Abhazya'yı "Abascia" olarak gösteren bir harita. (Mahinur Tuna Arşivi)

içerliyorlardı. Mingreller de bunun farkındaydı. O yüzden birkaç kez Abhazya'ya saldırmışlardı. Fakat çok geçmeden geri dönmek zorunda kaldılar.

XVII. yüzyılda Mingrelya'nın başında Lewan II adında, Dadyan Hanedanı'ndan bir kral vardı. Lewan II, zalim bir adamdı, ayrıca güçlüydü de. İmeretya Kralı III. Gerg'i ciddiye almıyordu. Dadyan, III. Gerg'in tahtına göz dikmişti. Beri yandan Abhaz Kralı'nın da sınırlarını genişletmek istediğini biliyordu. Bu yüzden Abhaz Kralı'yla savaşmak niyetindeydi ama henüz bunu göze alamıyordu.

Orada durdu; "Abhaz Kralı'nı düşman edineceğime dost edinirsem daha iyi olur," diye düşündü. Kızını Abhaz Kralı'na verdi. Sonra Svâneti ve Gurya'yı da kendine çekecek anlaşmalar yaptı. Artık önünde ve arkasında korkulacak kimse kalmamıştı. Dadyan bütün gücüyle Kutayıs'a yöneldi. Abhazlar ve Svanlar'ın yardımıyla III. Gerg'i perişan etti.

Bu 1623 yılında oldu. 1628 yılında ise Dadyan, dönüş yaptı ve dün dost tuttuğu Abhazlar'ı bugün düşman sayarak Abhaz Krallığı'na savaş açtı. Abhaz Kralı da bu duruma çok kızarak Mingrelya'ya birkaç kez saldırdı. 1634 yılında Dadyan, Abhazya'ya tekrar saldırdı. Birkaç Abhaz yerleşim bölgesini yerle bir ederek, Abhaz payitahtına kadar ulaştı ve oraya da zarar verdi. Abhaz Kralı bir süre için geri çekildi. Yeni bir güç edinmek, kendini toparlamak zorundaydı.

1656 yılında II. Lewan öldü. Çok geçmeden Abhaz Kralı Sustar Çaçba, Mingrelya'ya yöneldi.

Abhazlar'ın, Mingrelya'ya kaptırdıkları toprakları geri alma çabaları 1670'li yılların başından 1680'li yılların sonlarına kadar sürdü. Özellikle de Abhaz Kralı Şüarah Çaçba Abhazya sınırlarını İngur Nehri kıyılarına kadar ulaştırdı. Üç yüzyıl Mingrel baskısı altındaki Abhaz topraklarında yine Abhaz sesini duyurmak, yansıtmak gerekti. Ama bu pek kolay bir iş değildi.

Abhaz Kralı, ilk iş olarak diğer yoğun Abhaz yerleşim bölgelerinden insanlar getirerek buralara yerleştirdi. Öncelikle de Aalzga ve Kodor Nehirleri arasını doldurdu. Sonra İngur kıyılarına kadar aynı yöntemi uyguladı. Abhazca'yı unutan Abhazlar'a yeniden ana dillerini öğretmek epey zaman aldı.

XVII. yüzyıl sonunda Abhazlar doğu sınırları konusunda sorun edindikleri yere kadar ulaştılar. Yüreklerini yatıştırdılar ve huzur buldular.

Abhazya'nın kuzey sınırı ise, sözünü ettiğimiz dönemde Hamış'ı geçmiyordu. İtalyan seyyah Covanni Lukka'nın belirttiğine göre, burada Abhaz politik sınırları ile etnik sınırları farklılık gösteriyordu. Abhaz boyları, Tuapse içlerine kadar yerleşik olarak yaşıyorlardı. Tuapse'nin kuzeyinde Adige toplulukları yaşıyordu.

Zamanla burada yaşayan Abhazlar, özellikle de Tuapse ve Soçi arasında yaşayanlar, onlara karıştılar. Hem dil hem de maddi kültür, dünya görüşü ve yaşam biçimi olarak. Abhazlar'la Adigeler arasında pek de büyük farklılıklar yoktu. Onları birbirinden ayırt etmek zordu. XVIII. yüzyılda Soçi'nin etrafındaki dağlarda yaşayan Ubıhlar sahile inip oralarda yerleşmeye başladılar. "Ubıhlar bu nedenle Abhazlar'a çok yakın, ama Adigeler'e de pek uzak olmayan bir dille konuşuyorlardı"diyor, Lukka.

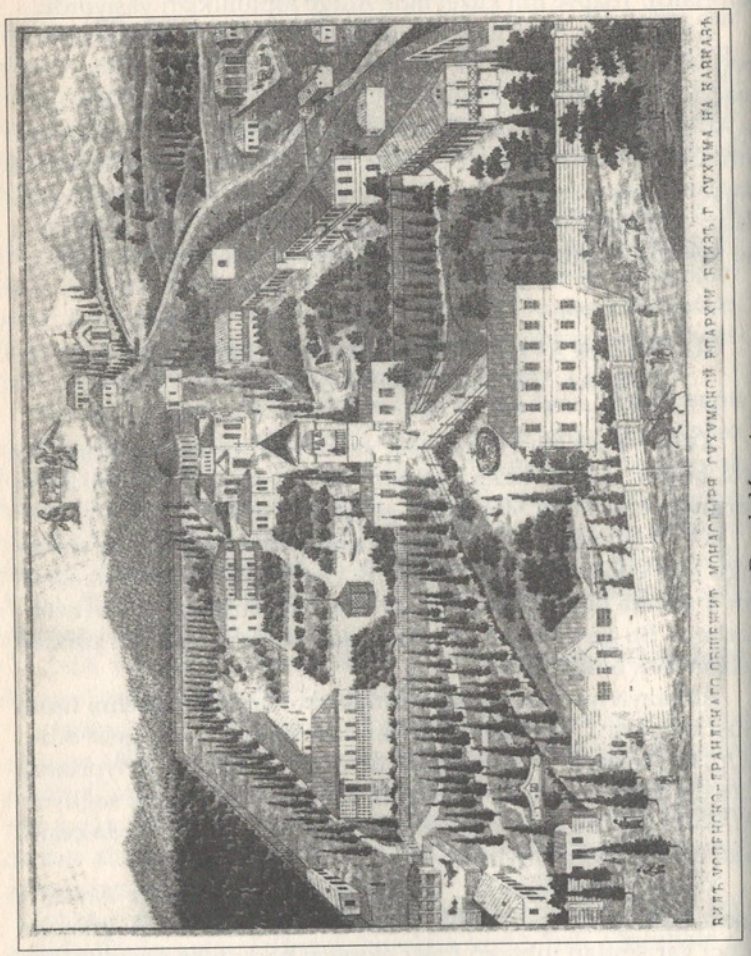
II) XVII. ve XVIII. YÜZYILLARDA ABHAZYA'DA SOSYAL VE EKONOMİK YAŞAM

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda ekonomik ve sosyal yaşamda çok büyük değişiklikler olmadı. Ancak, önceki yüzyıllardan yansıyan ortamdan ötürü bazı gelişmeler oldu.

XVI. yüzyıldan itibaren Doğu Kafkasya Osmanlı İmparatorluğu'nun etkisi altına girmişti. Öte yandan tavad-aamısta sınıfları arasında büyük mücadeleler vardı. Birbirlerine göz açtırmıyorlardı. Bu gerginlikler de halkın ekonomik ve kültürel yönden gelişmesini önlüyordu.

Abhazya'nın hemen her yerinde ekonominin temelini tarım oluşturuyordu. Bunun ardından da hayvancılık geliyordu. Ekip, biçiyorlardı. Büyük ve küçük baş hayvan yetiştiriyorlardı. Çiftçilik kuşkusuz ülkenin coğrafi ortamı ile paralellik sağlıyordu. Sahil boyunca uzanan yerleşim bölgeleri ile ovalarda çeşitli tahıl türleri yetiştiriliyordu.

XVIII. yüzyılın birinci yarısında darı ekiyorlardı. Abıstayı (pasta) darı ile yapıyorlardı. Daha sonra, yani XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren mısır ekmeye başladılar. Fasulye vazgeçilmez bir yiyecekti. Bu bakliyat türü Abhazya'ya XVIII. yüzyılda geldi. Ayrıca Abhazya ekonomisinde bağcılık da büyük bir yer işgal etti. Her yıl en azından bir testi şarap yapmayan yoktu. Abhazlar iyi ya da kötü, hiçbir kutlamalarında şarabı eksik etmezlerdi.

Dranda Manastırı

Yamaçlarda ise hayvancılık revaçtaydı. Ayrıca, arıcılık da yapıyorlardı. Avlanmayı çok seviyorlardı. Bu konuda çok da ustaydılar. Hele de Abhaz yaşamında atın ayrı bir yeri vardı. Abhaz erkeğinin dizi, izi, adı, sanı, şanı ve şöhretiydi at. Onun en yakın dostu ve arkadaşıydı.

Abhazya'nın temel geçim kaynakları tarım ve hayvancılıktı. Ancak el sanatlarının da olmadığı bir yer yoktu. Yapı ustaları ve demirciler hatırı sayılır kimselerdi. Dediklerine göre sağ elin işlemediği zamanda sol elin affetmediği silahlar yapan ustalar vardı. Halkın yaşamında anagoral özellikler olduğundan ticaret burada, özellikle de ülke içlerinde pek o kadar tutunamıyordu. Dış ticaret daha revaçtaydı.

Abhaz tacirleri çoğunlukla yurt dışına gidip alışveriş ediyorlardı. Osmanlı diyarına, İran ve Yunanistan'a gidiyorlardı. En çok para eden şey şimşirdi. Sonra bal, balmumu ve şarap geliyordu. Oralardan Abhazya'ya tuz getirip satıyorlardı. Ayrıca giysi, kap kacak ve silah getiriyorlardı. Ticaretle uğraşanlar genellikle sahilde yaşayan ve tavad-aamısta sınıfından kimselerdi.

Daha önce de söylediğimiz gibi, sosyo-ekonomik sorunlardan ötürü Abhazya'da adını anabileceğimiz, belli başlı ticaret merkezleri yoktu. Skurça ve Sohum alışveriş merkezleriydi. XVIII. yüzyıl sonunda Abhaz Kralı Çaçba Kaliş, idari merkezini Likhni'ya taşıyınca Sohum biraz daha göze çarpar oldu. Buna rağmen Sohum'un özelliği köle ticaretinden öteye geçemedi. Abhaz Krallığı'nın en parlak döneminde ünü ve gücü tartışılmayan yönetim merkezi Anakopya ise, çoktan çökmüş, hayalet bir şehir gibiydi.

Abhazya'da sosyal yaşam da ekonomik seviyeye paralel gidiyordu. Feodalizm işlevini sürdürüyor, gittikçe gelişiyordu.

Abhazya'nın tümüne hakim olan krala "Apsha" diyorlardı. O Çaçba hanedanından geliyordu. Ancak, yazılı kaynaklarda adı karşımıza Şervaşidze şeklinde çıkıyordu. O dönemde Apsha, yani Abhaz Kralı, İmereti Kralı'na tabiydi. Fakat daha önce de belirttiğimiz gibi bu tabiyetin sadece adı vardı, gerçek hayatta durum başkaydı. Abhaz Krallığı babadan oğula verasetle geçiyordu. Tahta geçme hakkı erkeklerindi. Kızların bu işte adı sanı geçmiyordu. Abhaz Kralı tüm Abhazlar'ın kralıydı. Ama gücü topraklarıyla sınırlıydı ve bu topraklar da o kadar geniş değildi. Ayrıca yapacağı işler konusunda ve yetkilerinde de pek o kadar serbest değildi. Her istediğini yapamıyordu.

Onun yetkileri; ülkenin güvenliğini sağlamak, savaş olursa ordu hazırlamak ve onları göreve atamaktı. Barış zamanında anlaşmaları imzalamak, ithalat ve ihracattan vergi almak, ülke içindeki vergileri ayarlamak, kamu görevlilerini tayin etmek gibi şeyler.

Bütün bunlardan ötürü Apsha (Abhaz Kralı) adalet mekanizmasında en son sözü söyleyen ve hükmü veren kişiydi. Bu yüzden kendisine ödeme de yapılması gerekiyordu. Kendisine bağlı tavad-aamısta, kutlama günlerinde krala itaatlerini bildirip, istihkakını getirmek zorundaydılar. Kral kendi ülkesinde her yerin hakimiydi. Gittiği her yerde kapılar ardına kadar açılırdı. Bir Abhaz büyüğü nasıl evin sahibi ise, O da Abhazya'nın ev sahibiydi. Ancak, kralın, bu benim diyebileceği, gerçekten malik olduğu arazisi, yani özel mülkiyeti ise; Gagra ile Gumısta arasında kalan ve bugün Bzıp bölgesi dedikleri yerdi.

Bunun ilerisinde, Gumısta ve Kodor arasındaki topraklar ile Abjıwaalar ve Samurzakanlılar'ın toprakları ise, onların başındaki feodallerin özel mülkiyetiydi. Bunlar da çoğunlukla kralın soyundan olan kişilerdi. Kral bunlara karşı sözünü pek geçiriyor sayılmazdı. Bazen karşılıklı gerginlikler de olmuyor değildi.

Gagra'nın ilerisindeki Abhaz topraklarına Abhaz Kralı'nın ne denli hükmettiği tartışma götürür. Bu konuda pek fazla yazılı belge elimize geçmedi. Onlar da Dal, Tsabal ve Pıshü gibi daha bağımsız feodal beylikler halinde olmalıydı. Dal, Tsabal ve Pıshü, Marşanlar'ın idaresindeydi. Marşanlar da Abhaz Kralı'na bağlıydılar. Ancak, Abhaz Kralı'na pek itaatkar oldukları söylenemezdi.

Abhaz Kralı'nın kendisini koruyan özel muhafızları, yani muhafız alayı vardı. Bunlar kral nereye gitse yanındaydılar. Onu geçirir, korurlardı. Bunlara "Kiaraz'aa" denirdi. Onların çoğu Abhaz Kralı'na kan bağıyla da akraba olan kişilerdi. Ancak, Abhaz Kıralı'nın devamlı ve düzenli bir ordusu yoktu. Olağanüstü bir durum olursa bütün feodal beyler toplanır "Bir ihtiyacınız var mı?" diye yanında yer alırlardı. Gerekiyorsa askerlerini kralın askerlerine katarlardı.

Apsha yani Abhaz Kralı'ndan sonra güç sahibi olan sınıf, büyük aamıstalardı, bunlara tavad derlerdi. Bu büyük aamıstalar arasında; Açbalar, Zapşlar, Marşanlar, İnal-Yıpalar ve daha pek çok aile vardı. Aamıstalar sayıca çoktu, fakat bunlar bir tavada bağlıydı, daha çok da bizzat Abhaz Kralı'na bağlıydılar.

Tavad ve aamıstalar kadar önemli bir mevki de, kilise büyükleri ve din adamlarına aitti. Onlar da tavad ve aamıstalar gibi büyük toprak sahibiydiler. Feodal dönemin en büyük zenginlik göstergesi sahip olunan arazinin genişliğiydi. Bir de ankhayüları beğenmeyip, kendilerini farklı gören aşnakmalar vardı. Bunları "aamıstalık peşinde olanlar" diye adlandırmak daha doğru olurdu. İşte bütün ülkeyi ellerinde bulunduran feodal sınıflar bunlardı. Bunlar ülkenin kaymağını yiyen mutlu azınlıkdı.

Ankhayülar ise toprağa bağlıydılar; topraktan üretmedikleri hemen hemen hiçbir şey yoktu. Kendilerini geçindirdikleri gibi başkalarına da bakıyorlardı. Feodal düzende oluşan sınıflar açısından bakacak olursak; ankhayülar bağımsız köylüler, çiftçilerdi. Ancak bunların içinde bizzat krala bağlı olanlar olduğu gibi feodal beylere bağlı olanlar da vardı. Kısacası ankhayülar bir aamıstaya ya da kiliseye bağlı olabilirlerdi. Ayrıca ankhayüları hakları ve yaşam biçimleri bakımından ayırmak gerekirse, farklı kategorilere sahip oldukları görülüyordu. Bunları; ankhayütskia, ahuwyüça, amatsaawrazkuw, ahipşı, ahaşüalaçüa şeklinde gruplamak mümkündü.

"Ankhayütskia"; bağımsız çiftçi ve köylü sınıfı idi. Bunlar yasal olarak bağımsız idiler. Ancak, bunların içinde ekonomik yönden feodal beye bağlı bulunanlar olabiliyordu. Eğer kullandığı toprak Bey'e aitse, ürettiği ürünü Bey'le paylaşmak zorundaydı. Anhayütskia kendine ait toprağı, evi ve aile adı olan kimse idi.

"Ahuwyü" ise, Rus Tarih Literatürü'nde "Krepostnoy kresyanin" nin karşılığı olarak tarif edilen ve feodale bağlı çiftçi şeklinde yorumlanabilen bir sınıftı. Bu anlamda ahuwyü daha bağımlı oluyordu. "Amatsawurazku" denen ankhayü sınıfı ise belli zamanlarda feodal beye bağlıydı. Kendini kurtardıktan sonra bağımsız olabilirdi. En güç durumda olan ankhayü sınıfı ise "ahaşüala" denen sınıftı. Bunlar alınıp satılabiliyor, öldürülseler bile, kimse onları öldürenden hesap soramıyordu.

Ankhayülar içinde ahipşi (bağımlı) durumda olanlar, zamanla, "mazargama" denen hem gizli hem açık, bir çeşit danışıklı dövüş sistemi ile feodal beylere karşı çıkabiliyorlardı. Bu karşı çıkışın en bariz şekli kaçmaktı. Canına tak eden ankhayü, ailesini de yanına alıp daha rahat edebileceği başka bir beyin yanına gidebiliyordu. Örneğin, Abjiwaalar'dan kaçıp Abzıplar'a giden, ya da bunun tersini yapan anhayülar çok olurdu. Hatta,

bazen Abhazya'yı bırakıp Adige yurduna, ya da Mingrelya'ya gidenler bile vardı. Bazen de Mingrelya'dan Abhazya'ya gelenler oluyordu. Kuşkusuz bu süreç Abhazya'nın etnik ortamına yansıyor, ve etnik ortam mozaikleşiyordu.

Kısaca; XVII. ve XVIII. yüzyılda, Abhazya'daki sosyal ve ekonomik ortam işte böyleydi.

12) XVIII. YÜZYILDA ABHAZYA'DA POLİTİK DURUM

XVIII. yüzyılda Abhazya'da tek bir politik hedef vardı; Osmanlı istilacılarını ülke topraklarından çıkarmak, bunun için halk ayaklanmaları yapmak. Anayurdu koruma ideali çok eski bir düşünceydi, ancak her gün gündemdeydi.

Haraç kesmek, Hıristiyanlar'ı katletmek, kültür abidelerini yıkmak, Abhazlar'ı canından bezdirmişti. Fakat, hepsinden kötüsü, soylarını tüketecek olan bu köle ticaretiydi. Uyanan halkı düşman belliyorlardı. Halk ise buna dur demezse sonunun geleceğinin farkındaydı. Köle ticareti hemen tüm Abhaz limanlarında mevcuttu. Asıl merkez Sohum Limanı'ydı.

Bu iş en çok da tavad-aamısta sınıfının elindeydi ve sattıkları köleler çoğunlukla kaçırdıkları insanlardan oluşuyordu. Başka bir satış şekli de, sıkıntı ve işkence altında ezilen bağımlı çiftçilerin, sahiplerinden kaçarak, Mingrelya, Swanya ve Adige ülkelerine gitmeleri, oralardan da kaçarak Abhazya'ya gelmeleri idi. Sahipleri bu kaçan köleleri yakalayınca, kızıp Osmanlı tüccarlarına satıyorlardı.

Halk canından bezmiş artık dayanamaz hale gelmişti. 1725 yılında, Abhazlar, "Sohum Kalesi'nde oturan Paşa'yı ve onun alayını artık görmek istemiyoruz" diyerek silaha sarıldı. Fakat kaleye giremedi. Paşa oldukça güçlüydü. Üç yıl geçmeden Abhaz halkı, Paşa'ya birkez daha saldırdı ve kaleyi abluka altına aldı. Ancak güçleri yetmedi ve geri çekildiler.

1735 yılında Padişah; Abhazlar'ı, Mingrelleri, Doğu Kafkasya'da yaşayan tüm Gürcüler'i iyice hakimiyeti altına almak ve isyanları bastırmak üzere, Poti'ye büyük bir birlik gönderdi. Bu birlik Mingrelya'yı darmadağın etti. Sonra İngur Nehri'nden geçip Abhazya'ya girdi. Elir'deki kiliseyi yakıp yıktı. Abhaz Kralı'nın Osmanlı Ordusu'na karşı hiç bir savunma gücü yoktu. O yüzden Kral, Osmanlı yanlısı gibi görünmek zorunda kaldı. Hatta Müslümanlığı kabul eder gibi de oldu.

Abhaz Kralı toparlayabildiği kadar asker toplayıp paşaya saldırdı. Yazılı kaynaklara göre "Abhazlar, Osmanlı Ordusu'nu püskürttü, kalanlar canlarını zor kurtardılar." 1762 yılında İmeretya da Osmanlı'ya karşı ayaklandı. İmeretya'nın başına Saluman I geçti. Saluman I başa geçer geçmez, padişahın köle ticareti ile ilgili politikasına karşı gelerek, "Artık köle ticareti yasak!" dedi ve bu konuda yasa koydu. Padişah buna çok içerledi ve kendisine karşı gelen krala, ordu gönderdi. Kutays yakınlarında şiddetli çarpışmalar oldu. Hrêsili'de meydana gelen bu muharebeye Samurzakan'dan topladığı orduyla Abhaz Prensi Çaçba Hutın'da katılarak İmeretya'ya yardım etti. Çaçba Hutın, 1767 yılında bu meydanda savaşırken öldü.

Abhazlar'ın, Osmanlılar'a karşı ayaklanmaları bitmek nedir bilmiyordu. 1768- 1774 yılları arasında geçen Osmanlı-Rus Savaşı esnasında bu durum daha da şiddetlendi. Abhazlar, Ruslar'ın yanında yer alıp Osmanlılar'a karşı alenen savaşmadılar. Ancak, kendi ülkelerini savunmak için 1771 yılında silaha sarılıp, Sohum Kalesi'nden Osmanlı Ordusu'nu söküp attılar. Çok geçmeden bu savaşa katılan Abhaz prensleri arasında ihtilaf çıktı. Osmanlı Paşası bu durumdan derhal yararlanarak kaleyi yeniden ele geçirdi ve ordusuyla yerleşti.

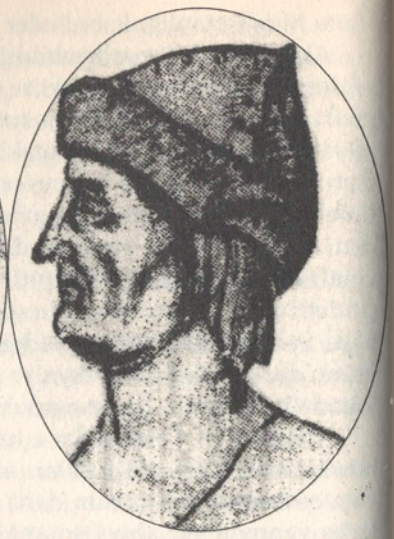
Abhazya'nın güney sınırları İngur'a kadar ulaşınca feodal ayrılmalar başladı. 17. yüzyıl sonu ile 18. yüzyıl başlarında Abhaz Kralı Çaçba Zeganıkua'nın oğulları Rastom, Çikaşya ve Kuap ülkeyi kendi aralarında paylaştılar. Bzıp'tan Kodor'a kadar uzanan bölgenin başına Rastom geçti. Kodor'dan Aalzga'ya kadar olan bölgeye Çikaşya, Aalzga'dan İngur'a kadar uzanan bölgeye ise Kuap yerleşti.

Bundan sonra ortaya çıkan terimler oldu; "Abjakua", "Abzıp" ve "Samurzakan" gibi. Samurzakan adı Kuap'dan sonra başa geçen Prensin adından türedi. Onun adı Mırzakan olduğundan ona izafeten buraya "Samurzakan" dendi. Kardeşler arasındaki rekabet ve kıskançlık çocuklarına da geçti.

Osmanlılar böyle durumlardan yararlanmayı çok iyi biliyorlardı. Onları birbirlerine karşı kışkırtıyorlar, hatta birbirlerine saldırtıyorlardı. Ayrıca halkın kırılıp yok olmasının en büyük etkenlerinden biri de Çaçbalar ile Dadyanlar arasındaki ezeli rekabet ve düşmanlıktı. Çaçbalar, İngur Irmağı'nı geçip Mingrel topraklarını ele geçirmek istiyordu. Öte yandan Mingreller de

17. Yüzyıl ortalarında saygın bir Abhaz. (X. Kastelli Çizimi

Abhaz Kralı Çaçba Seteman 17. Yüzyıl ortaları (X. Kastelli çizimi)

17. Yüzyıl ortalarında bir abhaz savaşçısı. (X. Kastelli'nin çizimi.

(Resimler; Viyaçeslav Biyguaa'nın Yüzyılların Sonu adlı kitabından alınmıştır)

üç yüzyıl İngur ile Kodor arasında at oynattıkları toprakları kaybetmiş olmaktan ötürü mutsuzdular.

1780 yılında Çaçba Zurab, kardeşinin oğlu Kaliş Bey, Abjıwaalar'ın Prensi Bakir Bey ve Samurzakan Prensi Levan'ı alıp, bir grup askerle Kats II adındaki Dadyan Kralı'nın üzerine yürüdü. Rukh denen, Jırgit yakınlarındaki bir kalede şiddetli bir çarpışma oldu. Svanlar, Leçhum ve İmereti'de yaşayan Gürcüler de Mingreller'e yardım etti. Çaçbalar'ın sadece iki yüz bin kişilik bir ordusu vardı. Doğal olarak yenildiler.

Bir süre sonra, Abhaz Kralı Çaçba Zurab'ın, Sohum ile Guma arasındaki bölgenin Prensi olan Çaçba Kaliş ile arası açıldı. Kaliş Bey, Osmanlı yanlısı idi. Amcasının oğlu ile çatışması için kışkırtılıyordu. Kaliş Bey, hem Abhaz Kralı'nın tahtına göz dikmiş hem de Bzıp yöresini elde etmek için can atıyordu. Abhaz Kralı'nın işlerinin iyi gitmediğini görünce, o güne dek düşman bildiği, asker toplayıp üzerine saldırdığı Mingrel Kralı Dadyan'a haber gönderek ondan yardım istedi.

Dadyan Kralı Kats, geçmişi unutup kardeşi Gerg'e asker vererek Abhaz Kralı Açba, Zurab'a saldırdı. Abhaz Prensi Çaçba Kaliş de ordusu ile birlikte Sohum Kalesi'nin dibinde bekliyordu. Çatışma uzun sürdü, başa çıkamayacağını anlayan Abhaz Kralı Zurab anlaşma yolunu seçti. Ama Kaliş yine de kafasına koyduğu şeyden vazgeçmiyordu. Bu yüzden 1780'li yıllarda Osmanlı Ordusu'ndan da yararlanarak amcasının oğlunu tahttan indirdi. Kaliş gücünü arttırmak istedi, bu yüzden ilk eşi Zapş-Pha'dan ayrılarak Ley-Pha'yı aldı.

Zurab zamanında Zapşlar, Abhaz Kralı'na kafa tutucak kadar güçlüydüler. Kaliş Bey de Zapşlar'ın kızını o yüzden almıştı. Oysa şimdi Kaliş Bey Zapşlar'a dönüp bakmıyordu. Ayrıca, anhayü kızı alırsa anhayüların desteğini alacağını biliyordu. Çünkü Abhazya nüfusunun büyük çoğunluğunu anhayü sınıfı oluşturuyordu. Böylece, Kaliş tüm anhayüların desteğini almış olmakla Abhazya'nın bir ucundan öbür ucuna sözünü geçirebileceğine inanıyordu

Kaliş Bey zamanında, Abhazya'nın yönetim merkezi Lıhnı'dan Sohum'a taşındı. Abhaz Kralı Kaliş cesur bir adamdı. Hiçbir şeyden çekinmiyor, kendini oldukça güçlü hissediyor, hatta komşu krallara yardım ettiği zamanlar bile oluyordu. Mingrel Kralı Dadyan, Kutays'da oturan Kral'a bağımlıydı. Fakat itaat etmiyordu. Bazen karşısına geçip savaştığı da oluyordu. Kaliş, za-

man zaman ordusuyla gidip Dadyan'a yardım ediyordu. Beri yandan Abhaz Kralı Kaliş de II. Süleyman'a tabi sayılıyordu. Ancak o böyle bir kaygı duymuyordu. Kaliş kendi döneminde epeyce güçlü ve devlet işlerinden iyi anlayan bir kraldı.

13) ABHAZYA'NIN RUSYA'YA BAĞLANMASI

XVIII. yüzyılın 80'li yıllarından itibaren Abhazya'yı, Abhaz Kralı Çaçba Kaliş Bey yönetiyordu. Kaliş Bey politikayı iyi biliyordu. Başa geçer geçmez, krallığını güçlendirmenin yollarını aramaya başladı. İlk iş olarak küçük aamıstaların ve anhayülaların desteğini sağladı. Kendisini daimi surette koruyan, gecegündüz komutası altında bulunan, tepeden tırnağa silahlı üç yüz kişilik özel bir birlik kurdu. Bu sayede kendisine bağlı olan tavad ve aamıstaları sözünden çıkmaz hale getirdi. Ülkenin merkezini güçlendirmek için krallık sarayını Lıhnı'dan Sohum'a getirdi. Abhazya herhangi bir tehlike ile karşı karşıya geldiğinde, Kaliş, 25.000 askeri hemen silah altına alabiliyordu. Poti ve Gelincik arasındaki limanlarda kralın savaş gemileri demirliydi. Ayrıca 70 adet top taşıyan bir gemiyi ilişkileri iyi tutmak için, padişaha hediye etmişti

Çaçba Kaliş'in tek düşüncesi ülkesinin bağımsızlığı idi. Kendi ayakları üzerinde durabilen, kimseye hesap vermeyen, güçlü bir yönetime kavuşmanın planlarını yapıyordu. Bu pek de kolay bir iş değildi.

Kaliş, aynı zamanda asla uzlaşmayan iki güç arasında kalmıştı. Bir yandan Rusya bir yandan da Osmanlı İmparatorluğu, bunlardan birini seçmek zorundaydı. Fakat o, "ne şiş yansın ne kebap" politikasını izliyordu. Onun için şimdilik yararlı olan buydu.

1801 yılında Gürcistan'ın doğu toprakları Rusya'ya bağlandı. Öte yandan Ruslar, Kuban Nehri kıyılarına kadar indi. Kaliş, Ruslar'ın zamanla Kafkasya'nın tümüne hakim olabileceğini şimdiden görüyordu. O yüzden kendisi de Ruslar'ın tarafını tutmayı uygun buluyordu. Bunun da zaman içerisinde böyle olması gerektiğini düşünüyordu. Başka çaresi yoktu. Ayrıca İmeretya Hükümdarı ile Mingrelya Kralı da Rus Çarlığı'nın himayesine girdiler.

1803 yılında Abhaz Kralı da Gürcistan'daki Rus Ordusu'nun Komutanı Prens Tsitsyanof'a bir adam göndererek kendisi ile

görüşmek istediğini bildirdi. Bu görüşme isteğinin altında yatan, Ruslar'ın yardımı ile Osmanlılar'ı, Abhazya'dan çıkarmaktı. Ama Ruslar, Abhazya'yı çok istedikleri halde acele etmiyorlardı. Tüm Kafkasya'yı elde etme hedefleri için Abhazya staratejik bir ülkeydi. Burayı bir ele geçirirlerse, bir türlü baş eğmek istemeyen Dağlılar'ı kolayca dize getireceklerini biliyorlardı.

Abhazya, Osmanlı İmparatoluğu'nun vasalı durumundaydı. Onun için Osmanlılar'a karşı açıkça tavır almak doğru olmazdı. Bu, halk arasındaki ortamı gerginleştirebilirdi. Zaten o sıralar Napolyon'un yönettiği Fransa ile Rusya arasında her an savaş patlayabilirdi. 1804 yılında, Litvinov adında Tsisyanov'un gönderdiği bir subay'ın getirdiği gizli haber, hiçbir yazılı belgeye dayanmıyordu, şifahen bildirilmişti ama aslında çok önemliydi.

Çok geçmeden Abhazya ve Rusya kapışmak zorunda kaldı. Mingrelya'yı paylaşamıyorlardı. Aslında gerçek şuydu; Kaliş, 1802 yılında 20 bin askerle İngur Nehri'ni geçip Anakliya denen, Jürgit yakınlarındaki kaleye saldırdı. Bu kaleyi Mingrel Kralı Dadyan'dan aldı. Bu yetmezmiş gibi kralın Lewan ismindeki oğlunu tutsak edip Abhazya'ya getirdi. Mingrelya'nın batı yakasına da İmeretya Kralı dadanmıştı. Dadyan ne yapacağını bilmez vaziyetteydi. O da Rusya'nın yardımını istedi ve Rusya'ya bağlı olacağına dair söz verdi. Rusya, Lewan'ın serbest bırakılması için Abhaz Kralı'na elçi gönderdi. Abhaz Kralı buna hayır dedi. 1805 yılında Rıkgof adındaki general bu kez Anakliya'yı silah zoruyla geri aldı. Kaliş Bey de bu durum karşısında Lewan'ı serbest bırakmak zorunda kaldı.

İki ateş arasında kalacağını hisseden Kaliş, Napolyon ile görüşmeye karar verdi. Hatta Fransız Dış İşleri Bakanı Taleyran ile aralarında mektup teatileri oldu. Ama bu teatiden fazla bir şey çıkmayacağını anlayan, Kaliş tekrar Rus tarafına döndü. 1806 yılında Çaçba Kaliş, Rus Çarı I. Aleksandr'a bir mektup yazarak, Abhazya'nın Rusya'ya tabi olmasını istediğini belirtti. Ancak I. Aleksandr ile Napolyon arasındaki ilişkiler onu ürküttü ve bir süre geri çekilmek zorunda kaldı. 1806 ve 1812 yılları arasında Rus Çarlığı ile Osmanlı İmparatorluğu arasında süren savaşlar esnasında Çar, Kaliş'in, Osmanlılar'la savaşarak Poti'yi geri almasını istedi. Kaliş bunu reddetti. Halkını kayırıyor, tekrar kan dökmek istemiyordu. Ancak Osmanlılar'ın, Abhazya topraklarının hiçbir yerine adım atmalarına izin vermedi.

Padişah, Abhaz Kralı'nın politikasını anladı. Onunla kapış-

mak için bahane arıyordu. 1806 yılında padişahtan hoşlanmayan Tahir Paşa adında bir Osmanlı taciri Abhaz Kralı'na sığındı. Padişah Abhaz Kralı'ndan Tahir Paşa'nın kellesini istedi. Buna mukabil ona vezirlik ünvanı vereceğini de bildirdi. Şayet bu teklifi kabul etmezse savaş çıkacağını bildirdi. Abhaz Kralı, Osmanlı elçisinin sözlerine kulak asmadı. Tahir Paşa'yı, Osmanlılar'a vermediği gibi, yanına koruyucular vererek Rusya'ya kaçırttı ve izini kaybettirdi.

Padişah bu durum karşısında 11 savaş gemisini Abhazya limanlarına indirdi. Tehlikeyi sezen Kaliş, Rus Çarı'na haber gönderdi. Durumu anlattı, ancak Ruslar, Abhaz Kralı'na yardım etmiyeceklerini açıkca bildirdiler. "Osmanlılar'la aramızdaki yazılı anlaşmalara uyulmadığı taktirde, Abhazya'ya yardım edebiliriz" dediler.

Yalnız, Çar, Ahıska'dan Osmanlı Ordusu, Abhazya'ya doğru yola çıkarsa, engel olmaları için Mingrelya'daki Rus Garnizonu'na emir verdi. Kaliş, Abhazya'nın ağır bir darbe almaması için elinden geleni yapıyordu. Fakat, Padişah bu kez Zapşlar'ı, Kaliş'e karşı kışkırtarak, ayaklanma yapmak üzere Abhazya'ya adam gönderdi. Abhaz Kralı Zapşlar'ın gizli emellerini çabuk fark etti. O da Zapşlar'ın canına okudu.

Üstelik ilk karısı Zapş-pha'dan doğan büyük oğlu Aslan Bey'i red etti. "Bundan böyle, benim böyle bir oğlum yok." dedi. Bunu halka duyurdu. Aslan Bey, Padişah'ın sarayında büyütülüp, yetiştiriliyordu. Ayrıca İslamiyet'i seçmişti. Diğer oğlu Sefer Bey ise ikinci karısı Ley-pha'dan doğan küçük oğluydu. Gizlice vaftiz olmuştu, Hıristiyandı. "Ben ölünce yerime sen kral olacaksın" diye yetiştiriyordu onu. Bu konuda yasa çıkardığı gibi, halka da duyuru yaptırdı. Sefer Bey'in adı, yazılı kaynaklarda Gerg olarak geçiyordu. Bu onun Hıristiyan adı idi.

Kaliş ilk iş olarak Mingrelya tahtında hüküm süren Kraliçe (Dadyan kızı) Nina ile barış imzaladı. Burada hatırlatmak isteriz ki, Kaliş Bey'in gelini Tamara, Dadyanlar'ın kızıydı ve Sefer Bey ile evliydi. Bunun diğer bir anlamı da Abhaz Kralı'nın artık alenen Rus tarafını tutmak istediğini ima etmesiydi.

Ruslar'la, Osmanlılar'ın arası ise her geçen gün biraz daha kötüleşiyordu. O zamana kadar Kaliş, Ruslar'la Osmanlılar arasında net bir tercih yapmamıştı. Olaylara fazla da karışmıyordu. Padişah, Kaliş'in Rus tarafını tutmasına çok içerliyordu. Ne yapıp edip onu tahttan indirmek istiyordu. 1808 yılının Mayıs ayı-

nın 2. günü, Aslan Bey, adamları ile birlikte gizlice Sohum Kale'sine gelip babasını öldürdü. Abhazya'yı bir meşale gibi aydınlatan Abhazlar'ın sevgili Kralı, değerli evladı Çaçba Kaliş Bey, oğlunun elinden can verdi.

Aslan Bey, Sefer Bey'i de perişan edip dize getirdi. Böylece Abhazya'nın başına babasının kanıyla eli kirlenen bir cani olarak Aslan Bey geçti. İki yıl boyunca Osmanlı Ordusu, Abhazya'nın altını üstüne getirdi. Padişahın gönderdiği asker sayısı her geçen gün biraz daha artıyordu. Abhazlar'ın içinde de bazı kişiler onun tarafına geçmeye başlamışlardı. Dayıları Zapşlar'ın bulunduğu yörelerdeki herkes de mecbureń ona destek veriyordu. Ama halk babasını öldüren birinin halka yarar sağlamayacağını, onları yönetemeyeceğini, ülkeyi geriye götüreceğini biliyordu. Bu yüzden onu bir lider olarak görmüyor ve kabul etmiyordu.

1808 yılının Ağustos ayında Sefer Bey, ordusuyla Aslan Bey'in üstüne yürüdü. Sefer Bey'e, Dadyanlar da yardım ediyorlardı, ne yazık ki kaleyi geri alamadılar. Aynı yıl Sefer Bey Rus Çarı'na bir mektup yazarak babasının vasiyetini yerine getirmek istediğini belirtti. Bu vasiyet Abhazya'yı Rusya'ya bağlı bir ülke haline getirmekdi. Buna benzer bir mektubu 1809'da yine yazdı. 1810 yılına kadar bu isteği kabul edilmedi. 1810 yılı Şubat ayının 17. gününde Çar I. Aleksandr Abhazya'nın Rusya'ya bağlandığına dair bir deklerasyon imzalayıp yayınladı.

Aynı yılın yaz aylarında Rus donanması Sohum'daki kaleyi Osmanlılar'dan geri aldı. Aslan Bey ve arkadaşları kaçıp Osmanlı topraklarına sığındılar. 1812 yılında Osmanlılar'la Ruslar arasında savaş sona erdi. Her iki imparatorluğun liderleri Bükreş'de toplanarak barış anlaşması imzaladılar. Bu anlaşma metnine, Abhazya'nın Rusya'ya bırakıldığı hususunu da kaydettiler.

1810 yılından itibaren Abhazlar'ın kaderi Ruslar'ın eline terkedildi. Avrupa ve Asya'nın büyük bir bölümünü silah zoruyla elinde tutan bu dev, küçük Abhazya'yı da himayesine alıverdi.

14) XVIII. YÜZYIL BAŞLARINDA ABHAZYA'NIN SOSYAL ve EKONOMİK DÜZEYİ

1810 yılında Abhazya'yı Rusya'ya bağladılar. Ancak, Abhaz krallığı olduğu gibi kaldı. Abhazya, Rusya'ya bağlı otonom bir devlet olarak, hanedanın hükümranlığını sürdürdü.

Ülkenin sosyal ve ekonomik yaşamı ise bu tarihlerdeki politik ortamın yansıttığı gelişmelere paralel gidiyordu. Rusya, Doğu Avrupa ülkeleri kadar olmasa bile, kapitalist yaşam biçimini benimser olmuştu.

Abhazya ekomonisinin temelini tarım ve hayvancılık oluşturuyordu. Gerçi orman ürünleri ve küçük el sanatları, ülke dışına çıkmasa da kendilerine yetecek durumdaydı. Ancak, çevrelerindeki kapitalist gelişmeye henüz ayak uydurabilecek durumda değillerdi. Yalnız ülke ziraatında büyük gelişmeler göze çarpıyordu. Özellikle de geniş ovalarda mısır üretimi alabildiğine çoğalmıştı.

Abhaz yaşamında bağcılığın çok önemi vardı. Abhazya'yı gelip gören pek çok gezgin seyehatnamelerinde Abhazya'nın bağcılıkta ne kadar ileri gittiğini belirtmeden edemiyorlardı. XVIII. yüzyılın birinci yarısında Abhazya'da 60 çeşit üzüm türü olduğunu yazan gezginler bile vardı. Ayrıca Abhaz çiftçisi mükemmel bir şarap üreticisiydi. Her ailenin yeterli şarap stoku vardı. Abhaz şaraplarının ünü ve tadı ülke sınırlarını aşmış uzak diyarlara ulaşmıştı.

Ayrıca; keten, kenevir ve pamuk yetiştiriliyordu. Sözünü ettiğimiz dönemde ise en yaygın teknik ürün tütündü. Yaylalarda hayvancılık ve tarım önemli bir geçim kaynağı olmakla beraber, özellikle yamaçlarda ve vadilerde yaşayanlar için tek geçim kaynağı tarımdı. Dağlarda büyük hayvan sürüleri yetiştiriliyordu. Buralarda söylenen yaygın bir tabir olan "bin yetiştirip yüzünü ormana saldı " dedikleri türden zengin çiftçiler vardı.

Arı kovanları Abhaz yaşamının ayrılmaz bir parçasıydı. Kileri bal küpleri ile dolu olan çiftçi her zaman hatırı sayılır bir aile demekti. "Arı kovanlarının bulunduğu yerden bir atlı bile geçemez." diye övünürlerdi.

Abhazya'nın bir ucundan öbürüne, hemen hiçbir yerinde büyük üretim yoktu. Bunlar ev içi ekonomisiydi. Halk evlerinin dışına çıkmıyordu. Üretimleri de kendilerine yetecek kadardı. Yalnız çok iyi yapı ustaları, demirciler, seramikçiler, dokumacılar ve terziler vardı. "Eli altın süpüren insanlar" diyorlardı bunlara. Ayrıca Abhazlar, demir madeni çıkarma, çelik eritme, fırınlama, tuz üretimi, sabun yapma, kurşun ve barut üretimi gibi şeyler yapmayı biliyorlardı.

Tümüyle değerlendirilecek olursa; bu, "Pederşahi bir aile tarzı" nın üretim biçimiydi. Daha öteye gitmiyordu. O da Rus-

ya topraklarındaki fabrikalarda üretilen ürünlerle yarışabilecek durumda değildi.

Abhazya'da üretim, sözünü ettiğimiz bu yüzyılın ilk yarısında gözle görülebilir boyutlara ulaşmıştı. Artık küçük de olsa atölye ve tezgahlar göze çarpıyordu. Kereste atölyeleri, kiremit ocakları gibi. Karadeniz'de Rus filosu güçlenmeye ve görünmeye başlayınca Abhazya da dışarıya kereste ihraç etmeye başladı.

1845 yılında Sohum'dan gemiyle Kerç'e, Odessa'ya insanlar gidip geliyorlardı. Bu kentler sadece Abhazlar için değil, tüm Kafkasyalılar için önemli alışveriş merkezleri idi. Örneğin; tuzu Kerç'den alıyorlardı. 1822 yılında Çar'ın çıkardığı bir yasa ile Abhazlar ve Adigeler vergi ödemeden tuz alabiliyorlardı. Kuşkusuz bu bir politikaydı. Dağlılar'ı yumuşatma politikasıydı. 1837 yılında İngur Nehri üzerine muazzam bir ağaç köprü yaptılar. 1853 yılında Sohum ve Reduk Kalesi arasında yapılan posta yolu işlemeye başladı. Böylece halklar arasında gidiş-geliş, alışveriş artmaya başladı.

1846 yılında Abhazya'nın başkenti Sohum "bir ticaret merkezi olarak" ilan edildi. Beş yıl geçmeden Rus Sahil Koruma Birliği'ni de buraya taşıdılar. Oçamçıra, Gudowta ve Gagra da en kısa zamanda birer kent görünümüne büründü. Bu kentler de her yönüyle gelişip büyüyor, üretim biçimlerini değiştiriyor, ticari mal çeşidi her geçen gün artıyordu. En başta da mısır, şarap ve ceviz geliyordu.

XIX. yüzyılın ikinci yarısına doğru Abhazya'da onbir şarap fabrikası kurulmuştu. Buralarda üretilen şarapların tümü ticari amaçla üretiliyordu. Abhazya limanları bu ticaret için oldukça elverişliydi. Örneğin 1850 yılında Sohum'a 220 yabancı ticari gemi gelip gitmişti. Abhaz tacirlerinin mallarını alıp Gürcistan'a, Osmanlı ülkesine, Rusya içlerine ve Yunanistan'a kadar pek çok ülkeye götürüyorlar ve iyi para kazanıyorlardı.

Böylece XIX. yüzyılın birinci yarısında Abhazlar ticareti öğrenmiş "paranın kokusunu almışlardı". Feodal yaşam biçiminden yavaş yavaş uzaklaşıp kapitalist sisteme doğru yöneliyorlardı. Ama henüz gerçek bir kapitalist düzen yoktu. Küçük ticari emtia dışında pek bir şey üretilmiyordu. Hatta köylü-çiftçi reformu oluncaya kadar Abhazya'da mal ve para eskisi gibiydi. Ataerkil aile biçimi olduğu gibi yaşıyordu. Kölelik de hala mevcuttu.

Yalnız Abhaz köylerinde ekim alanları çiftçi ve köylünün ortak malı şeklinde değildi, özel mülkiyet vardı, herkes kendi top-

rağının sahibiydi. Toprak aile işiydi. Ne isterlerse onu yapıyorlardı. Köylülerin ortak kullandıkları yerler sadece ormanlar ve otlaklardı. Köyün başında yine "ah" vardı. "Ah"a ait topraklarda yaşıyan anhayülar ve ahipşılar vardı.

"Anhayütskia" denen bağımsız köylü- çiftçi sınıfının pek fazla bir gücü yoktu. Aralarında, "Apsuwara" denen, Abhaz gelenek ve göreneklerine dayalı bir ilişki vardı. Yaş itibariyle büyüklük küçüklük, birbirlerini ayağa kalkarak karşılama, soy akrabalığı gibi şeyler sürüp gidiyordu.

Rus Çarlığı'nın Kafkasya'da yürüttüğü kolonyalist politika Abhaz halkının sosyal yaşamına da yansıyordu. Onlar, Abhazya'da yere sağlam basmak istiyorlardı, bu yüzden tavad ve aamıstaların yetkilerini arttırıyorlardı. Anhayülar üzerinde baskı kurabilmeleri için bunları güçlendiriyorlardı.

Böylece; Abhaz Kralı Çaçba Hamit Bey sınırsız yetkilerle donatıldı. Ayrıca ona General Diyutant nişanları taktılar, zenginliğini arttırdılar. Armağanlarla gönlünü aldılar. Rus Çarı, Abhaz Kralı'na hayranlığından yapmıyordu bunu. Abhazya'da yapmak istediklerini kolayca uygulayabilmek için kralı ayağından bağlıyordu.

Yükü her geçen gün ağırlaşan anhayüların tahammülü zayıflamış, artık silahla başkaldırmaya karar vermişlerdi. Bu durumdan yararlanmak isteyen feodal sınıflar vardı. Osmanlılar da bunlara yardım etmek için can atıyorlardı.

1821 yılında Abhaz Kralı Sefer Bey (Gerg Çaçba) öldü. Halk da hemen silahına, sarılıp ayaklandı. Ruslar'ın Abhazya'da uyguladıkları kara politikaya, "Hayır!" dediler. Ölen kralın yerine geçmek üzere, Çaçba Aslan Bey, yanında silahlı bir orduyla Osmanlı topraklarından Abhazya'ya geldi. Ama General Gorçakof komutasındaki ordu gelenleri geri püskürttü. Ayaklanmayı da yatıştırdı.

O zaman, bir Abhaz Kralı olan Sefer Bey'in (Gerg Çaçba'nın) oğlu Ömer Bey, (yazılı kaynaklarda Dırmit diye anılıyordu) Petersburg'da ordu görevlisiydi. Albay rütbesindeydi. Onu Abhaz Kralı ilan ederek, getirip Abhaz krallığının başına geçirdiler. "Senden başka çaremiz yok!" dediler. Ancak genç kral nasıl olduğu bilinmeden hemen öldü. Daha sonra kralın zehirlenerek öldürüldüğü anlaşıldı.

1823 yılında Sefer Bey'in oğlu Hamit Bey'i Abhaz Kralı yaptılar. Onun resmi adı da Mihail idi. Ertesi yıl halk yine silahlı

ayaklanma yaptı. Bunu duyan Aslan Bey bir Osmanlı gemisiyle tekrar Abhazya'ya geldi. "Abhazya'yı düzene koyacaktı." Fakat yine beceremedi. General Gorçakof, üzerine ordu salıp geri püskürttü. Halk Aslan Bey'in yaptıklarını unutmamıştı. Babasını kendi elleriyle öldüren birini benimseyip, desteklemeleri mümkün değildi. Bu kez Ruslar işi sıkıya aldı. Abhazya'daki birliklerini arttırıp, kuvvetlendirdiler. İşlerin düzgün gitmediğini görünce tavad-aamısta sınıfından 130 kişiyi "ölünceye kadar Çar'a bağlı kalacaklarına, ona itaat edeceklerine dair" yemin ettirdiler.

Şüphesiz Ruslar'ın Abhazya'daki politikaları, sömürü düzeni üzerine kurulmuştu. Bunun bilincinde olanlar sadece anhayülardı. Abhazya'nın bağımsızlığı söz konusu olduğunda ilk silaha sarılan hep anhayülar oluyordu.

15) XIX. YÜZYILIN BİRİNCİ YARISINDA ABHAZ ULUSUNUN ETNO - DEMOGRAFİK DURUMU

Abhaz Krallığı Rusya'ya bağlanıncaya kadar Abhaz ulusal sınırları etnik sınırlarından daha dardı. Doğuda sınır İngur Nehri başlarına kadar uzanıyorsa da batıda Gagra'yı geçmiyordu. Hatta Bzıp Nehri'ne kadardı diyenler bile vardı.

Bazı yazılı kaynaklarda, Bzıp ile Aalzga arasında yaşayanlara Apsuva (Abhazlar), Aalzga'dan İngur'a kadar uzanan topraklarda yaşayanlara Samurzakan, Dal ve Tsabal'da yaşayanlara ise sadece Tsaballılar dendiği yazılmaktadır. Öte yandan Küçük Abhazya diye haritalarda gösterilen topraklarda, (Bzıp'dan Hosta'ya a kadar) yaşayanlara Asadzlar diyorlardı. Ama bütün bunlardan herhangi birine "Hangi millettensin?" diye sorsan alacağın cevap "Apsuwa'yım" oluyordu. Abhazlar'ı araştıran birçok araştırmacı ve seyyah da bu hususu dikkatle belirtiyorlardı.

XIX. yüzyılın birinci yarısında Abhaz ulusunun etno-demografik durumunu açıklamak çok zor. Çünkü elimizde çok az materyal var. Mevcut materyaller de yer yer birbirlerine hiç uymuyor. Ama teker teker karşılaştırarak yola çıkılırsa yolunu aydınlatacak bir mum ışığıda olsa bulunuyor.

Dağlı halkları gözlemlemek için gelen Rus Subay F. Tornau'un yazılarında "Bzıp ile İngur Nehri arasında 45.000 erkek yaşıyordu" denmektedir. Bu bölgede oturanlar genellikle Abhaz Kralı'nın yanıbaşında yer alan ve yönetime bizzat katılan aile-

lerden oluşuyordu. Burada kral hanedanı olan Çaçbalar'dan sonra etkin feodal aileler olarak Açbalar- Zapşlar, İnal-yıpalar, Çaabalırhualar, Marşanlar ve Eymhalar geliyordu.

Tavadlarla rekabet eden diğer bir aile de Maanlar'dı. Hıbıryıpa denen baba soyundan gelenler hayli etkindi. Yine hayli güçlü aamıstalar olarak Lakrbalar, Mikanbalar, Jüanbalar da bu bölgede adı geçen soylu ailelerdi. Kodor Boğazı'nda oturan halkın tümü Tsabal bölgesine dahildi. Tsabal'ın yöneticeleri Marşanlar'dı. Bunlar Abhaz Kralı'na bağlı idiler, ama kralı dinlemekten hoşlanmayan, ona itaat etmeyen kibirli aristokratlardı. Bunlar dağları, yamaçları aşıp Kabardey ve Karaçay bölgelerine baskınlar yapıp oraları yağmaladıkları gibi, bazen bizzat Abhaz Kralı'nın tebaasına saldırdıkları da oluyordu.

Tornau'ın belirttiği yazılı kaynaklarda Dal ve Tsabal yöresinde 4000 den fazla genç delikanlı vardı.

Çok eskilerden beri baskınlar, yağmalamalar, köle ticareti, kan davası gibi her türlü olumsuzluklara rağmen, muhacerete kadar Abhazlar yurtlarında yoğun bir biçimde yaşıyor, vatanlarında kendi seslerinden başka yabancı bir ses duyulmuyordu. Kendi ülkelerinde, kendi dillerini konuşarak, yoğun bir nüfusa sahip olarak yaşıyorlardı. Etnografik materyallerin de kanıtladığı gibi; bir Abhaz hanesinde ortalama yedi-sekiz kişi yaşıyordu. On-on beş kişinin yaşadığı daha büyük haneler de vardı. Bu durum özellikle yamaçlarda yaşayan ailelerde görülüyordu.

Bzıp ile Hamış arasında, üzerinde insan yaşamayan hiçbir toprak parçası yoktu. Yoğun bir insan nüfusu vardı ve köy köy bölünmüşlerdi.

Mzımta Nehri'nin başlarında, yüksek dağların eteklerinde sere serpe yerleşmiş olan Ahçıpsaalar 200 haneye ulaşıyordu. Ahçıpsaalar içinde nüfusu en kalabalık olanı Marşanlar'dı. Marşanlar'ın içinde büyük önemi olan bir kola da, Bağarkan-yıpa Darukua diyorlardı.

Psow Nehri boyunu Aybgaalar ele geçirmişti. Bunların başında da Bağırkanyıpalar vardı. Hepsinin üstünde yetki sahibi yöneticiler Marşanlar'dı. Ancak Marşanlar'la rekabet eden Wahühaa, Zlabığua ve Kuataa gibi aileler vardı.

Mzımta Nehri'ne karışan Çıjüpsı Nehri kıyısında da en az yüz haneden fazla insan yaşıyordu. Bunların yöneticileri de Marşanlar'dan olmasına karşın Çıjüpsaa diye anılıyorlardı. Ahçıpsaa, Aybğaa ve Çüjğuçüaa birbirlerine yakındılar. Bunun nedeni, sadece hepsinin Marşanlar'a bağlı olması değildi, oturdukları arazi bakımından da birbirlerine çok yakındılar.

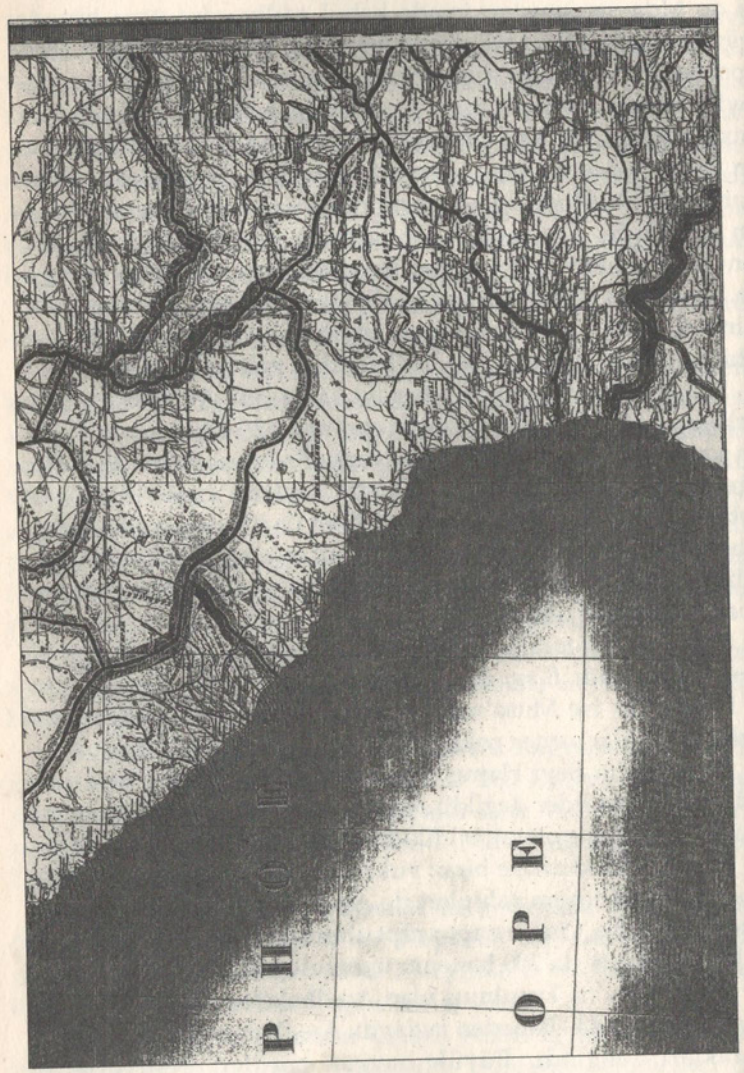
Sonra bütün bunlara topluca Mdayöyaa derlerdi. Psow köyü de Mdayöy sınırları içinde kabul ediliyordu. Ama burada Bağırkan-Yıpalar'ın sözü geçmiyordu. Buranın yöneticileri Masyıpaçüa (Mas-oğulları) denen başka bir Marşan boyuydu. Mdayöyler istilacı, yağmacı bir topluluktu. Adıgeler'i durmadan rahatsız ediyorlardı. Mdayöyaa kendilerini Sadzwalar'a daha yakın hissediyorlardı ama, gerçekte Bzıp ve Gumalılar'a yakın oturuyorlardı. Hudapsı ve çevresinde yüz hanenin üzerinde insan yaşıyordu. Çımır-yıpa Bağ İslam'ın yönetimindeki Çücaa, hane sayısı bakımından bunlardan daha fazla olan Mtsa ırmağının kenarında oturan Çuvaa vardı. Onların lideri Açu Beziş idi. Yalnız Çuwaa ve Çücaa denen aileler Abazinler'e bağlıydılar. Sahil boyunda yaşayan Sadzlar'la araları pek iyi değildi.

Şüaçıpsı (Soçi Suyu)nun her iki yakasında Aublakuç denen yerleşim yeri vardı. Bu yerleşim yerinde 450 haneden fazla insan yaşıyordu. Aublakuçlular'ın yarısı Sadzwa, yarısı Apsuwa, diğer yarısı ise Ubıh (Awubla) idi. Bunların beyi Ali Ahmat Aublagu diye anılan bir Adıge idi. Soçi ile Bzıp arasında ondan daha güçlü bir feodal bey yoktu. Ancak son yıllarda Ruslar'la işbirliği yaptığı konusunda halk arasında söylentiler çıkınca biraz itibarı düşer gibi olmuştu.

Mtsa'nın sağ tarafında kalan bölge Haltsıslar'ındı. Bunlar 60 haneden fazlaydı. Biraz da Hamışlılar'a bağlı gibi görünüyorlardı. Hamışlılar ise Mıtsa'nın sonlarına doğru yamaçlarda yaşıyorlardı. Bunlar sayıca çok değillerdi. Haltsıslar'dan daha azdılar. Hamışlar'ın Beyi Hamış Cambulat idi. Cambulat pek de o kadar güçlü bir lider değildi. Ama Abhazlar, Hamış ailesini çok eski bir feodal aile olarak bildiklerinden, ona değer veriyorlardı.

Hudıpsı eteklerinde biraz yukarılara çıkınca Artkuçüalar'ın içine gelinir. Buranın sahipleri de Arıdbalar'dı. Bunlar oldukça haşin bir soydu. Onları zaptu rapt altına almak mümkün değildi. Nüfus olarak da 200 hanenin üzerindeydiler.

Lyaş Ovası'na kurulmuş olan Aredbalar'ın köyü büyük bir köydü. Bu köy 430 haneden fazlaydı. Aredbalar iyi yaşıyorlardı, toprakları zengindi. Büyük hayvan sürüleri besliyorlardı. Asadzlar'ın içinde Arıdbalar kadar zengin olan derebeyi yoktu. Beslan, Sosran ve Çığu adındaki üç kardeş herkesçe tanınan ünlü kişilerdi. Bu aile hayli güçlü ve nüfuzlu bir aileydi. Ruslar'la

18. YY. Abhazya'daki yönetim bölgeleri. (Dilek Burak Arşivi)

haşır neşir olduklarına dair, halk arasında yayılan söylentiler bunların halkın gözünde itibarını biraz sarstı.

Arıdkuç'da insan sayısının çok olmasından ötürü hable denen mahalleler de çoktu. Bunlar arasında Karik, Abaahuı, Başaarıpş, Hışhuaarıpş, Uçıgu gibi mahalleler en önemlileriydi. Onların doğu sınırları Lyaş Ovaları'na kadar uzanıyordu.

Psow Nehri'nin sağ tarafındaki Sahil'e Geçrıpş deniyordu. Burada 80 haneden fazla insan yaşıyordu. Buranın liderleri Geçbalar'dı. Geçler içerisinde en popüler beyin adı ise Edır Bey idi.

Tsandırıpş 120 haneden fazlaydı. Huçıpsı Nehri'nin her iki yanına yerleşmişlerdi. Tsandırıpş'ın liderleri Tsanba (Sanba) ailesiydi. Tsandırıpşlar'ın en ünlü beylerinden birinin adı Tsanba Hacı Salam idi.

Tsandırıpş'ın yukarısında kalan dağ eteklerine düşen Hışha'da ise 40 hane yaşamaktaydı. Burası Açbalar'ındı.

Gagra'ya gelmeden önce Bağrıpş'dan geçmek gerekir. Burada çoğunlukla Bağbalar kalıyordu. Bu köy yüz hanenin üzerindeydi.

Kısaca söylemek gerekirse Gagra'dan Hamış suyuna kadar uzanan topraklarda 15 yönetim birimi bulunuyordu, yani 15 beylik vardı. Bu bölge yaklaşık 2300 haneyi geçiyordu.

Tornau, Apsuva ve Abazinler'i "Abazinski Plemena" diye yazıyor, zaman zaman Apsuvalar'ı ayrı belirttiği oluyordu. Bu nedenle biz burada Abazinler'den biraz söz edeceğiz.

XIX. yüzyılın birinci yarısında, Kuzey Kafkasya'da yaşayan Abhaz, yani Abaza soyları hayli fazlaydı.

Bilindiği gibi bugün Ruslar'ın "Abazin" dedikleri, Kuzey Kafkasya'da yaşayan Abhaz boyları, kendilerini "Abaza" diye nitelendirmekte ve bugün iki gruba ayrılmaktadır. Aşharıwalar ve Tapantalar. Aşharıwalar "Küçük Abhazya" denen topraklardan göçüp giden Abhazlar olup XVI. yüzyıldan beri bu bölgede yaşıyorlar. Tapantalar daha önceki tarihlerde, yani XIV. yüzyıldan sonra Abhazya'dan göç etmiş olan Abhazlar'dır.

Abazinler çok büyük miktarda hayvan sürüleri besliyorlardı. Sık sık baskınlara ve yağmalamalara maruz kaldıkları için, Kuzey Kafkasya ovaları ve yaylaları boşaldıkça oralara doğru kaydılar. Hayvan sürülerini alıp dağların ardındaki daha güvenli düzlüklere doğru çekilip, zamanla oralarda yaşamaya başladılar.

Abazinler ayrı bir ulus olarak XVIII. yüzyılda kendilerini

göstermeye başlayıp tarih sahnesine çıktılar. Ancak onlar da XIX. yüzyılın ikinci yarısında, eskiden olduğu gibi soy soy, kabile kabile ayrılmışlar ve öyle yerleşmişlerdi.

Urıp Suyu'nun başında yaşıyan Başılbalar, Marşanlar'ın yönetimi altındaydı. Bu bölgede yaşayan genç erkek sayısı 860 kişiden fazlaydı.

Labadu Irmağı'nın çıkış yerinde uzanan topraklarda Tamlar yaşıyorlardı. Pek kalabalık değillerdi. (Erkek nüfusu 270 idi) Tamlar'ın içinde en etkili aile Zavrımlar'dı. Buranın yöneticileriydiler.

Ahmat Dağları'nı geçer geçmez Kazılbek-yıpaçüa (oğulları) yaşıyordu. Bunlara Kazılbek Oğulları denmesinin nedeni, atalarının Marşan Kazılbek'in soyundan geliyor olmasıydı. Bu bölgede de bilinen erkek sayısı 220 kadardı.

Yamaçlarda yaşayanlara Şağiraa (Şağırey) diyorlardı. Labahuçlar'ın yaşadığı yerlerdi buralar. Erkek nüfusu 330'du. Şağirler, Mdayöyler'e tabi sayılıyorlardı. Bu bölgede yaşayan Adigeler'le Mdayöyler arasında çatışma çıktığında gidip Mdayöyler'e yardım ediyorlardı.

Aşışbahu ayağında, Hodzayü Nehri kıyılarındaki bol yeşillikli üç köy Bağbalar'ındı. Buradaki erkek sayısı 300 kadardı.

Kupsı başlarında üç köy de Barakay-yıpaçüa (Barakay Oğulları)nındı. Bunlar nüfus bakımından Bağbalar'dan fazlaydı. Burada 620 erkek yaşıyordu. Loh-yıpaçüa (Loh Oğulları) ve Ançuklar da güçlü feodal ailelerdi. Bu dönemde Abhazya'dan göçüp buralara yerleşen Lowlar, Dadaruklar, Biberdler de yine buranın en bilinen beyleriydi.

Kubina'nın ötesinde Kuma Nehri kıyılarında Lowlar yaşıyordu, Lowlar eski ve köklü bir hanedan ailesiydi. Bunların çok miktarda at sürüleri vardı. Ama 1814 yılında Ruslar'la aralarında silahlı çatışma olunca, düşman bellendiler. 1830'lu yıllarda Lowlar'da kalan erkeklerin sayısı 100'ü bile bulmuyordu.

Dadaruklar da köklü aileydi ve Kuban'nın berisinde yaşayan Abazalar'dandı. Bunların erkek sayısı 870 idi. Dadaruklar savaşlarda çok kayıp vermişlerdi. 1829 yılında Ruslar'la yaptıkları savaşta kırıldılar. Yoksa Biberda adında iki köyleri daha vardı.

Başka bir deyişle sekiz feodal beylikten oluşan Abazinler'in erkek sayısı 4450'ye ulaşıyordu. Ancak, Tornau, bu rakamları belirtirken tahmini rakamlar kullandığını, gerçek rakamları bilmediğini, gerçeklerin, bu belirtilenlerden birkaç kat daha fazla olabileceğini, kendisi de itiraf ediyor.

Başka bir husus da, bu gözlemci, araştırmacı Rus Subay savaştığı bu halkın tüm nüfusuyla ilgilenmiyordu. Onu ilgilendiren eli silah tutan erkeklerdi. O halde sözünü ettiğimiz bu yüzyılda, Abhazya'da yaşayan insanların nüfusu ortalama 200-250.000 kişiydi buna Abazinler de dahil olunca 300.000'ni buluyordu.

16-) KAFKAS SAVAŞI VE ABHAZYA

Rus Çarlığı, Kafkaslar'a çok önceden, İvan Grozni zamanından beri el atmıştı. Hele Astarhan Hanlığı'nı ele geçirdikden sonra güneydeki sınırlarını Terek Irmağı'nın başlarına kadar getirmişlerdi. 1768-74 yıllarında cereyan eden Osmanlı-Rus Savaşı'nda, Osmanlılar yenilince, Kabardey Bölgesi'ni ve Kuzey Kafkasya'da kalan Osetya'yı silah zoruyla Rusya'nın idaresine kattılar.

1783 yılında Doğu Gürcistan'a dahil olan Kartvelya ve Kahetya'nın Kralı II. Irakli, Gürcistan'ı kendi isteği ile Ruslar'ın himayesine soktu. 1735 yılında Çeçenler ve Kabardeyler, Rusya'nın emperyalist politikasına karşı silaha sarıldılar. Bunların başında Şeyh Mansur adında bir lider vardı. İlk başlarda Şeyh Mansur, Rus Ordusu'nu darmadağın etti. Ancak, Dağıstan'daki feodal bir grupla, Gürcüler, Rusya'yı desteklediklerinden geri çekilmek zorunda kaldı. 1719 yılında yapılan Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlılar tekrar yenilip Ruslar, Anapa'yı alınca, Şeyh Mansur'u da tutsak ettiler.

1801 yılında Batı Gürcistan'ı da Rusya'ya bağladılar. Aradan çok geçmeden Mingrelya Kralı'nı tahttan indirdiler. Aynı şekilde İmereti kralının da iktidarına son verdiler. Tsanı bölgesinde yaşayan adı sanı belli Gürcü feodal ailelerinden hiçbiri bu işi beğenmedi fakat ellerinden bir şey gelmiyordu. Tiflis'e yerleşen Rus Ordu Birliği'nin Komutanı Prens Tsisyanov, o zamana kadar Gürcistan'ın başında bulunan kral hanedanından tek bir ferd bırakmamacısına, hepsini ülke dışına, Rusya'ya sürdü. Aleksandır adındaki Gürcü Prensi, Gence Sarayı'nda gizleniyordu. Ruslar 1804 yılında Gence Sarayı'nı da ele geçirince, olay Ruslar'la İranlılar arasında savaş konusu oldu. Bu olaydan çıkan savaş 1804'ten 1813 yılına kadar sürdü. Bu zaman zarfında Şirvan, Bakü, Karabağ ve Derbent de Rusya'ya bağlandı. Kısacası

1900 yılı. Cigerda'lı Hırıpslar'dan Marşan Tataş. (Mahinur Tuna Arşivi)

Kafkasya'nın doğu yakası da olduğu gibi Ruslar'ın eline geçti.

1810 yılında da Abhaz krallığı Rusya'ya bağlandı. Abhazya'nın başka çaresi de kalmamıştı. Böylece XIX. yüzyılda Rusya, Kafkasya'yı tümüyle hakimiyeti altına aldı. Ama Rus bununla da yetinmiyordu. "Dağlılar önümde diz çöksün!" diye tutturdu. Mağrur Kafkaslı "Bu kadarı da fazla, buna baş koyarız, baş eğmeyiz!" dedi. Bunun üzerine,1817 yılında Rus Çarı tekrar Kafkasya'ya saldırdı. Kafkas Savaşları diye tarihe geçen ve Kafkasyalılar'ın kökünü kurutan savaşlar, işte böyle başladı.

Kafkas-Rus Savaşları'na "Sonu gelmez intihar savaşları" diyorlardı. Bir iki diye sayarak 47 yıl geçirdiler. Tarihçiler bu savaşları üç periyoda ayırıyorlar. Birinci periyod, 1817 yılından 1829 yılına kadar sürüyordu. İkinci periyod 1830-1856 yılları arasıydı. Üçüncü periyod ise 1856-1864 yılları arasında geçen süreydi. Savaş başladığı andan itibaren, Kafkasya'ya gönderilen ordunun komutanı Ermolov Dağlı Halkları abluka altına almak ve bir çember içinde tutmak için elinden gelen hiçbir şeyi esirgemedi. Dağları ve ormanları yok ediyor, köyleri yakıyor, insanları evlerinden barklarından edip, onları Rusya'nın ıssız bozkırlarına sürüyordu. Dağıstan ve Çeçenistan birleşerek, Rusya'ya karşı çok büyük bir direniş gösterdi. Ruslar'a büyük zaiyatlar verdirdi. Ardından Abhazlar, Adıgeler ve Kabardeyler de silaha sarıldı.

1827 yılında, Ermolov'un yerine Rus Ordusu'nun başına Paskeviç adında yeni bir general tayin edildi. Paskeviç, alel acele yeni ordu birlikleri oluşturmaya başladı. Deniz kıyısında yaşayan Abhaz ve Adıge köylerinde karakollar kurdu. Sohum'daki "Ordu Yolu" denen büyük askeri yolun temelini attı. 1831 yılında kendisi Petersburg'a gitti. Ama değişen bir şey yoktu. Savaş olanca hızıyla onun planlarıyla yürüyordu.

Kafkas Dağlı Halkları bağımsızlık savaşlarını daha da hızlandırdılar. Özellikle de 1834 yılında bu direnişin başına Şamil geçince, direniş bir ivme daha kazandı.

Şamil, Avar kökenli bir köylü çocuğuydu. Zamanına göre iyi bir eğitim almıştı. Kafkas Dağlıları'nın bu bağımsızlık savaşında inanılmaz bir yetenek ve cesaret örneği gösterdi. 1837 yılında Ruslar, Kafkasya'daki ordularını yeni askerlerle takviye ettiler. Bu durum Dağlılar'ın daha da kızmasına sebep oldu. Bütün Dağlılar birlik oldular. Savaş, Dağlılar'ın dayanışma ruhunu diriltti. Ertesi yıl Şamil'in bayrağı altında tüm Adıge ve Abhaz

boyları yer aldı. 1840 yıllarında Kafkaslılar çok önemli başarılar kazandılar. Şamil, Çeçenistan ve Avar ülkesine yerleşen Rus Ordusu'nu darmadağın etti ve oradan sürdü. Şamil'in orduları ve askerleri her geçen gün artıyordu. Bu ordu sözünü ettiğimiz yılda 12.000 e ulaştı.

1844 yılında Ruslar yenilme tehlikesini sezer sezmez, Voronov adında bir Kont getirip başa geçirdiler. Onu her türlü yetkiyle donattılar. Ne isterse yapmak hakkına sahip kıldılar. O da Şamil'i darmadağın edeceğim diye dikildi. Bu o kadar kolay değildi. Şamil, Dağlı Ordusu'yla, Voronov ve ordusunu esir etmeyi kıl payı kaçırdı. Yeni bir orduyla Rus birliğine katılan General Frentag canını zor kurtardı.

Yirminci yüzyıla girerken Abhazya topraklarında bağımsızlık ateşi daha da arttı. Önce sahil kentleri daha sonra da Dal ve Tsabal ayaklandı. Burada Marşanlar yönetimindeki halk tümüyle Şamil'in ordularına katılma kararı aldı. Ancak, Yarbay Mravyov komutasındaki büyük bir ordu buraları kan gölüne çevirdi. Cayır cayır yanan kardeşlerini gören Dağlılar'ın öfkesi dinmek nedir bilmiyordu.

1853-1856 yıllarında cereyan eden Kırım Savaşı sonunda Abhaz Krallığı bir süre için Osmanlı hakimiyetine girdi. O zamana kadar Ruslar'la savaşan Abhazlar, bu kez silahlarını Osmanlılar'a çevirdiler. 1855 yılında Ruslar'la Osmanlılar, İngur Nehri başlarında savaşırken, Abhazlar, Ruslar'ın tarafında yer aldı. "Önce Osmanlılar'ı kovalayalım sonra Ruslar'la mücadele ederiz." diye düşündüler. Burada ilk Abhaz etnografı ve Rus Generali Saluman Ajüanba'da şehit oldu. 1856 yılı sonbaharında Osmanlılar, Abhazya'dan püskürtüldü. Buna rağmen Ruslar, Abhazlar'a güven duymuyorlardı. Abhazlar'ı Osmanlılar'dan yana zannediyorlardı. Hatta Abhaz Kralı'nı bir an önce tahttan indirmek istiyorlardı. Henüz buna cesaret edemiyorlardı. Kafkas Savaşları, Ruslar'ın boğazına kılçık olup takılmıştı.

1857 yılında Ubıkhlar ve Sadzlar, Gagra'da başkaldırıp Ruslar'a saldırdılar. Onların hemen ardından dağ yamaçlarında oturan Abhazlar da silaha sarıldı. 1859 yılı başlarında General Lorik Melikov büyük bir orduyla vadilere daldı. Buralarda yaşayan hiçbir canlıyı sağ bırakmak niyetinde değildi.

O sıralarda Şamil'in işleri rast gitmemeye başladı. Elinin altındaki güçler ve ona destek veren feodaller "Herkes kendi başının çaresine baksın." diyerek ayrı taraflara çekmeye başladılar.

Rus, Kırım Savaşı'ndan canını kurtarır kurtarmaz, gücünü toplayıp Kafkasya'ya saldırdı. Arkasında 200.000 kişilik ordu vardı. General Muravnov bu orduyu bir yıl boyunca eğitip yetiştirdi. Onun arkasından Prens Baryatinski geldi. 1859 yılında Baryatinski Çeçenistan ve Dağıstan'ı ele geçirdi. Şamil'in ordusu gücünü kaybetti. İyice sıkıştırılmaya başlayınca Dağıstan'a sığındı. Gunip'de teslim olmaktan başka çaresi kalmadı. Ama Kafkas-Rus Savaşı bununla da sona ermedi. Adıgeler ve Abhazlar silahlarını bırakmadılar. Mücadeleye olanca güçleriyle devam ediyorlardı. 1860 yılına kadar Natuhey denen Adıge boyları savaşa devam ettiler. 1864 yılında Ruslar, Abhazlar'ı ve Şapsığlar'ı mahvetti. Ubıhlar işte o zaman yok oldu.

21 Mayıs 1864 yılında Abhazlar da silahlarını bırakmak zorunda kaldı.

"21 Mayıs l864, Gubaadü" Kafkas Savaşları'nın sona erdiği gün ve yer olarak tarihe geçti.

17) KAFKAS SAVAŞLARI NEDENİYLE ABHAZYA'DAN GÖÇ

Kafkas Savaşları başka hiçbir savaşa benzemiyordu. Ruslar savaştan galip çıktık, Dağlılar'ı yendik diye rahat oturmadı. Kafkaslılar'ı nüfus yönünden erittikleri yetmiyormuş gibi, kalanları da yerlerinden yurtlarından sürüp bu topraklara tamamen sahip olmak ve buralara yerleşmek istiyorlardı. Kendilerine sorun çıkaracak hiçbir şey bırakmak niyetinde değildiler. Göz kamaştırıcı Kafkaslar'ın tüm zenginliklerine tek başlarına sahip olmak istiyorlardı.

Ulusumuzun "muhaceret" diye tarihsel belleklerinden bir türlü silemedikleri trajedi bu tarihlerden çok önce başlamıştı. 1810 yılında Abhaz Krallığı, Rus İmparatorluğu'na bağlandığından beri bu böyle devam ediyordu. O zaman 5000 kişi vatan topraklarından birer avuç alıp yollara döküldü. Bu olayın üzerinden çok geçmeden Ruslar, Dağlılar'a savaş açtı.

Kafkas Savaşları sürerken bir yandan Doğu Kafkasya'da yaşayan Adige boyları gibi Abhazlar da birkaç kez göç etmek zorunda bırakıldı. Savaş bittikten sonraki göç hiçbirine benzemiyordu. Yıllar yılı kendilerine kan kusturan General Ermolov'u bile unutturmuştu. Kafkasya'da olduğu kadar Rusya'da da bu

dönem tarihin en kötü dönemlerindendi. Rusya İmparatorluğu hakimiyet kurduğu her yerde halk kargaşa içinde, işkence altındaydı. 1859-1861 yılları arasında meydana gelen devrim, Rus Çarı II. Aleksandr'ı kölelik sistemini kaldırmak zorunda bıraktı.

Kafkasya'da oturan Rus Subaylar "Kan ve kılıç; tek yasa budur." diyorlardı. General Yermalov'un oturttuğu sistemi takip ediyorlardı. "Ya Kuban Nehri ötesindeki boş düzlüklere çekileceksiniz, ya da tamamiyle göçüp gidecek, bu toprakları boş bırakacaksınız." diye, Kafkas Halkları'nın tepelerine dikilmişlerdi. Bu acımasız politikanın uygulayıcısı da Prens Baryatinski'ydi. Bu adamın kılıcından kan damlıyordu. Halkı evlerinden, barklarından, yurtlarından sürmek için her yola başvuruyordu.

General, Kafkas Savaşı'nın sona ermesi ile ilgili Rus Çarı'na yazdığı kutlama mesajında "Hedefimiz en kısa zamanda Kafkas topraklarını temizlemektir." diyordu. Bu temizliğe kuşkusuz Abhazlar da dahildi.

Osmanlı başından beri Rus'un bu yaklaşımını görüyordu ve hatta kendi çıkarına uygun bulduğundan "göç" fikrini destekliyordu. Bu konuda her iki imparatorluk iş ve söz birliği içindeydiler. Aralarında antlaşma bile imzaladılar. Osmanlılar'ın kolayca, bedavaya iş yaptıracak adamlara ihtiyacı vardı. Bunun için "Kafkaslılar" yerde bulduğu bir şeydi, hemen cebine atmak istiyordu.

İyice çöküp gerileme devrine giren, Osmanlı İmparatorluğu için bu göçmenler taze bir kan, açılan deliklere iyi bir yamaydı. üstelik Ruslar'la bir savaş daha söz konusu olursa, onların karşısına çıkaracağı hazır silahlı bir güç olacaktı. Savaşçı Dağlılar onun için her zaman yararlıydı.

Rus'un Kafkasya'da yürüttüğü politikanın insanlıkla hiç bir alakası yoktu, düpedüz bir vahşet olduğu herkesçe çok iyi biliniyordu. Ne yazık ki uluslararası politik ortam hiç elverişli değildi. Bu yüzden Osmanlı istese de Dağlılar'a destek verebilecek durumda değildi.

Kafkasyadaki tüm subaylar kendilerini rahatlatacak bir sonucun peşindeydiler. Günah çıkarmanın en kolay yolu, Kafkas Halkları'nı karalamak, onları söz dinlemez, yola gelmez, ilkel, dağlı insanlar gibi göstererek yok etmek, her suçu ve çirkinliği onlara yüklemekti.

İşte, Kafkas topraklarında binlerce yıldan bu yana yaşayan Adige ve Abhaz ulusları XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tarihin karanlıklarına gömülmüştür. En eski dönemlerinden bu

yana kullandıkları dilleri, kültürleri ve medeniyetleri bir anda yok edilmiştir. Osmanlı topraklarına sürmek için oluşturulan komisyon kayıtlarına göre iki yıl içinde, yani 1863-1864 yıllarında 470.000 insan Kafkasya'nın sadece doğu bölgesinden koparılıp denize sürülmüştür. Berje adında Kafkasya'daki Arkeografya Komisyonu Başkanı'nın materyallerine bakacak olursak, 1858'den 1865'e kadar Doğu Kafkasya'dan göçürülen insan sayısı 440.000'dir.

1862'den 1865'e kadar Anapa ile Gagra arasında yaşayan bütün Abhazlar'ı yurtlarından sürdüler. Bu bölge nüfusu da 130.000 den az değildi. Tarih araştırmacılarının yazdığına göre Ruslar "kan dökücü" sıfatını almamak için yurdundan koparılan insanların gerçek sayısını vermiyorlardı. Oysa sadece Adigeler'in nüfusu milyonun üstündeydi. Bunların içerisinde Kafkasya'da kalmayı başarabilenler sadece 100.000 kişi civarındaydı.

Kafkas Savaşları, Ubıhlar'ın tamamını yok etti. Yazılı kaynaklara göre bunlar 40.000'in üzerindeydiler. Yine Sadz dediğimiz ve Gagra ile Huasta arasında yaşayan Abhaz boyu da Abhazya'dan tamamen silindi. Bunların nüfusu hakkında kesin bir şey bilmek mümkün değil. Tornaw'ın materyallerini karıştırarak yola çıkarsak onların da en az 140.000 ile 150.000 kişi arasında olduklarını görürüz.

Neydi, bu göçmenleri yabancı ülkelerde bekleyen durum? Tabii ki, tam bir felaket!.

Trabzon'da oturan Rus Elçisi, 1863'de hazırladığı bir raporda, "göçmenlere işte burada yaşayacaksınız, diye birer kulübe gösteriyorlardı" diyordu. Bu tip yerler çoğunlukla ya bataklık kıyılar, ya da çorak arazilerdi. Salgın hastalıkların kol gezdiği yerlerdi. O dönemlerde böyle bir yer olan Aşkale'ye yerleştirilen göçmenler soğuktan ve açlıktan kırılmaya başladı. Kendilerine yiyecek verilmeyeceğinden korktukları için, salgın hastalıktan ölen yakınlarını, gizlice oturdukları kulübelerin altına gömüyorlardı." diye yazıyordu.

Bu göçmenlere mezar olan yerlerin başında, o zamanki Osmanlı şehirleri olan Sinop, Samsun ve Varna geliyordu. Canını zor kurtaran göçmenler bir süre sonra ana yurtlarına dönmek istiyorlardı. Ama buna güçleri yetmiyordu. Azıcık toparlandıklarında okuma- yazma bilenleri hemen dilekçeler yazmaya başladı.

1865 yılında Kafkasya Askeri Sorumlusu'na yazılan bir dilekçede; "Bizi isterseniz Sibirya'ya sürün, ona da razıyız. Bura-

lar Sibirya'dan bile kötü." diye yazıyorlardı.

"Bir kerecik olsun vatanımıza geri dönebilsek, hiç değilse orada kalan kardeşlerimize derdimizi anlatırdık, bari onlar kurtulurdu. Bu tarafa gelenlerin çoğu sıtma ve koleradan öldü. Orada kalan birileri varsa bunu iyi bilmeliler." diyorlardı.

Osmanlılar durumdan hemen yararlanıp gençleri askere alıyor ve savaşa gönderiyorlardı. Güzel genç kızları konaklara cariye olarak satıyorlardı. 1864 yılında Trabzon'da oturan İngiliz Konsolosu, Bakanlığı'na yazdığı mektupta şöyle diyor: "Kafkasya'dan 220.000 göçmen geldi kıyıya. Onlardan 10.000 kişi satıldı. Fiyatlar düştü. Çünkü insanlar çoğaldı. Diğer limanlarda da durumun böyle olduğu söyleniyor," diyordu. Bu bahsetiğimiz dönemde 11 - 12 yaşında bir çocuğun fiyatı 30-40 ruble bile etmiyordu. Güzel bir kız da 60-80 rubleye alınıyordu.

Böylece, zaman içinde göçmenler Osmanlı topraklarının muhtelif bölgelerine dağıtılarak yerleştirildi. Yavaş yavaş eriyip, asimile olsunlar diye. Öyle de oldu. Kafkas göçmenleri dil, kültür ve gelenek olarak eriyip gittiler. Bugün tamamen asimile oldular.

18) ABHAZ KRALLIĞI'NA SON VERİLMESİ

Kafkas-Rus Savaşları sona erince, Mzımta Irmağı'nın başlarında oturan Ahçıpsılılar da silahlarını bıraktılar. Savaşa iştirak eden tüm dağlıları dize getirdikten sonra Rusya artık rahatlamıştı. Boğazına kılçık gibi takılan, Kafkas uluslarının tümünü neredeyse yok edip, yutmuştu. Sağ kalanlar ya Osmanlı topraklarına ya da Rusya bozkırlarına sürüldü. Boşalan ülke topraklarında başıboş hayvanlar dolaşıyor, yakılıp yıkılan evler virane olmuş, birkaç köpek havlamasının ve ölüm sessizliğinin dışında hiçbir şey göze çarpmıyordu. Bütün bu temizlik operasyonunda unutulan bir şey kalmıştı. O da "Abhaz Krallığı" derhal yok edilmeliydi.

Abhaz Krallığı içinde ilk Rus Garnizonu, 1837 yılında silah zoruyla Tsabal'da kurulmuştu. Bunlar 1840'da da Samurzakan'a girdiler. Bu yöreleri Pristavlık olarak nitelendiriliyorlardı. Başlarına da Rus Subayları getirmişlerdi. Bu bölge halkı Abhazya'da yerleşen bu Rus ordu komutanlarına bağlıydı. Onlara itaat etmek zorundaydılar. İlk önceleri ordu Bambora'da karargah kurmuştu. 1851 yılında Sohum'a geçti. Abhaz Krallığı'nı da 1859 yılında Karadeniz Sahil Koruma Birliği'ne bağlı bir statüye soktular.

Abhaz Krallığı'nın ünvanını koruyarak gelmesine göz yumuyorlardı. 1840 yılı sonunda Sohum Limanı'nın doğusunda Karadeniz Sahili Gümrük ve Karantina Müdürlüğü diye bir idari merkez oluşturuldu. Bu merkezin yanısıra bir de polis karakolu kuruldu. Polis şefi aynı zamanda şehrin de yöneticisiydi. Burada bir de kentin sorunlarıyla uğraşacak özel bir idare ile hukuki sorunları çözümleyecek bir adliye kurdular.

Artık Abhaz Krallığı'na son vermek için bir işaret yeterliydi. Her şey hazırdı.

Abhaz Krallığı'na dokunmadan bugüne kadar getirmeleri de şaşılacak bir şeydi. Kafkasya'daki diğer tüm hanlık ve krallıklara son verilmişti. Bunların adı sanı bile kalmamıştı. Rus hemen her yerde ev sahibi konumuna gelmişti. Mingrelya'nın ev sahibi 1857'den beri Ruslar'dı, fakat Mingrel Krallığı'na 1867 yılında son vermişlerdi.

Abhaz Krallığı sürüp gidiyordu. Ruslar buna göz yumuyordu, çünkü Kafkas-Rus Savaşları sırasında Abhaz Kralı'nı itmektense kendi yanlarına çekmek çıkarlarına uygundu. Dağlılar'ın işi biterse, Abhaz Krallığı'nın işi kolaydı, nasıl olsa elinin altındaydı. Abhaz Kralı, Rus politikasını anlamıyor değildi. Ancak bu kadar çabuk dönüş yapacağını sanmamıştı.

Bununla beraber, 1862 yılında Kafkas Savaşları bitmek üzereyken, Rusya, Abhazya sorununa bir göz atmayı uygun buldu. Ordu komutanları arasında Abhaz Kralı hakkında ayrı düşünenler vardı. Bir kısmı onun bir an önce işini bitirmek, bir kısmı da biraz uzatmak istiyordu.

O zaman Kafkas Birliği'ne liderlik eden Baryatinski, Çar'a bir mektup yazdı. Bu mektupda, Abhaz Krallı'nın güvenilir olmadığını, bu yüzden gizlice takip edildiğini, bunun ise Kafkas politikasına yarar değil, zarar getireceğini belirtti.

"Bu önemli ve güçlü bir kişi. Kendimize yakın kılarsak daha yararlı olur. Onun sayesinde çevresindeki bazı önemli kişiler de bizden yana tavır alabilirler, şimdilik onu serbest bırakalım!", diye telkinde bulundu.

Gerçekten de, Abhaz Kralı Çaçba Hamit Bey, Rusya'dan yanaydı. Hem de kırk yıldan beri. Kişiliğinden taviz vermeden ülke çıkarlarına uygun bulduğu pek çok durumda Çar'a yardımcı olduğu biliniyordu. Hatta Rus Ordusu'nun sürgünlerine ortak

olduğu zamanlar bile olurdu. Bu yüzden Ruslar ona tümgeneral ve korgeneral rütbelerini vermişlerdi. Armağanlarla da gönlünü almışlardı.

Yalnız 1860'lı yılların başında vali olarak Kafkasya'ya gönderilen Mihail Romanov adlı Prens, II. Aleksandr'ın amcası idi ve Hamit Bey'i görmeye asla tahammül edemiyordu. Romanov Kafkasya'ya gelir gelmez Abhaz Kralı Çaçba Hamit Bey'i sürmeyi kafasına koydu. Ancak, Rus üst yönetimi bir süre beklemeyi uygun buldu. Çünkü, Avrupa'daki birçok kraliyet ailesi henüz duruyordu. Bunların sonunu görmek istedi. Abhaz Kralı kendiliğinden teslim olmaz da silahlı direnişe kalkarsa belki birçok yandaş bulabilirdi.

Fakat vali onları düşünmüyordu. Onun düşündüğü tek şey Abhaz Krallığı'na son verip Kuban Nehri'nden Bzıp Nehri başlarına kadar Kazaklar'ı getirip yerleştirmekti. "Kazak Sevkiyatları" dediği Çar'ın fikrini gerçekleştirmekti. Bir kez Abhaz Krallığı'nı ortadan kaldırırlarsa, İngur Nehri kıyılarına kadar Kazaklar'la doldurabileceklerdi. Bu yüzden savaşın bitmesine iki ay kala işin peşine düştüler. Abhaz Kralı Çaçba'nın Rusya için çok değerli olduğu zamanlar vardı. Ama artık o günler geride kalmıştı. "İşimize yaramıyor, indirelim!" diye Çar'a mektup yazdılar.

Hamit Bey de ümitsizdi. Sağlığı kötüye gidiyordu. Mayıs ayı başlarında Kral, valiye gidip "Ben artık yaşlandım, gücüm yetmez oldu, yerime oğlum Gerg'i başa geçirin" dedi. Abhaz Kralı kendini aldatıyordu. Onun kaderi çoktan hükme bağlanmıştı. Abhazya'nın kaderi de öyle.

Her nedense, 23 yıl önce Abhaz Kralı, Rus Çarı'na krallıktan vazgeçtiğine dair bir yazı yazmıştı. Başka bir gerekçe bulamayınca Abhaz Kralı'nın bu eski dilekçesini tertemiz bir şekilde, sanki daha dün yazılmış gibi önüne koyuverdiler. 24 Haziran 1864 günü Kral Çaçba Hamit Bey'e "Dilekçeni oku, altını imzaladık, isteğini onayladık, artık serbestsin, başına buyruksun." dediler.

Böylece 1864 yılı yazında binlerce yıllık Abhaz krallığına son verdiler. Ama Rus Çarlığı işi bu kadarla da bırakmadı. Abhazya adını da kaldırdı. Yerine "Sohum Askeri Birliği" dedi. Artık sabık Abhaz Kralı Hamit Bey'in ülkesinde yaşama hakkı yoktu. "Abhazya'yı terk et!" dediler. İşin ilginci nereye süreceklerini de bilmiyorlardı.

"Çok ömrüm kalmadı, bırakın bari ülkemde öleyim." dedi. "Yok diyorsanız, ülkeme uzak olmayan bir yer gösterin oraya

yerleşeyim, o da olmuyorsa, Osmanlı yurduna gideyim" dedi. Osmanlı Devlet Erkanı bu işe razı oldu. Ancak İstanbul'da oturan Rus Büyükelçisi İgnatyev itiraz etti. Osmanlı İmparatorluğu'nun Dış İşleri'ne bir mektup yazarak "Bu mümkün değil." dedi. Böylece Hamit Bey'in son isteği de kabul edilmedi.

Hamit Bey her şeyin bittiğini görüyordu. Eşi, dostu ve tüm akrabalarıyla son kez görüşüp veda etmek istiyordu. Sarayına gitti. Bu arada II. Aleksandr'ın emri ile, başında Kutaysov adında bir subay bulunan askeri birlik 4 Kasım akşamı saraya geldi. O sırada Abhaz Kralı Tshina'ya gelmiş bazı akrabalarını ziyaret ediyordu.

Askeri birlik son derece kaba bir biçimde Tshina Sarayı'na girip son Abhaz Kralı Çaçba Hamit Bey'i tutsak etti. Önce Stavropol'e oradan Don Nehri başlarındaki Rus şehri Rostov'a götürdüler. 17 Ağustos'da Voronej'e getirip, ayda 100.000 ruble emekli maaşı vererek burada yaşamasını buyurdular. Vatan özlemine dayanamayan yaşlı Kral, iki yıldan fazla yaşamadı; 16 Nisan 1866'da öldü. Abhazya'nın öz evladı, binlerce yıllık hanedanın son Kralı Çaçba Hamit Bey Abhaz halkı tarafından çok seviliyor ve sayılıyordu. Halk, yaşlı krallarının yabancı bir ülkede kalmasını istemedi. Naaşını getirip Muk Kilisesi'ne gömdüler.

19) 1866 YILINDAKİ ABHAZ AYAKLANMASI

Kafkas-Rus Savaşları'nın sona ermesiyle başlayan sürgün, Bzıp Nehri'nin ötesine kadar yaşayan tüm Abhaz soylarının göç etmesine neden oldu. Ülke viraneye döndü. Abhazya denen coğrafi bölgedeki Abhaz krallığına resmen son verildi. "Sohum Askeri Birliği" adı altındaki bir birlik bölgeyi idare ediyordu. Rus'un demir ökçelerinden çıkan ses daha da sertleşiyordu. Anayurt da kalan bir avuç insanı da çok görüyorlar, hayatı zindan ediyorlardı. Onlara güvenmiyor, her an bir bahane bulup izliyor ve sorguluyorlardı. Yaşam savaşı veren halkın canı burnundaydı. Sineğe bile öfkeleniyorlardı.

O sıralarda, Rusya'da gerçekleştirilen Köylü Reformu ile ilgili hareketler Abhazya'yı da etkiledi. 1866 yılının Temmuz ayında "Toprak Köleliğini Kaldırma Komisyonu" Abhaz köylerine kadar ulaştı. Öte yandan, Rus bütün ormanlarımızı yok etmek niyetinde, üzerinde yaşadığımız topraklarımızı da elimizden alacak, kendini Müslüman kabul eden bütün Abhazlar'ı

zorla Hıristiyanlaştıracaklar diye her tarafta tepkiler duyulmaya başlandı. Halk barut fıçısına dönmüştü, gerilim had safhadaydı. İnsanlar saman yığınları misali küçük bir ateşe bakıyordu, alev alev yanmaya hazırdı.

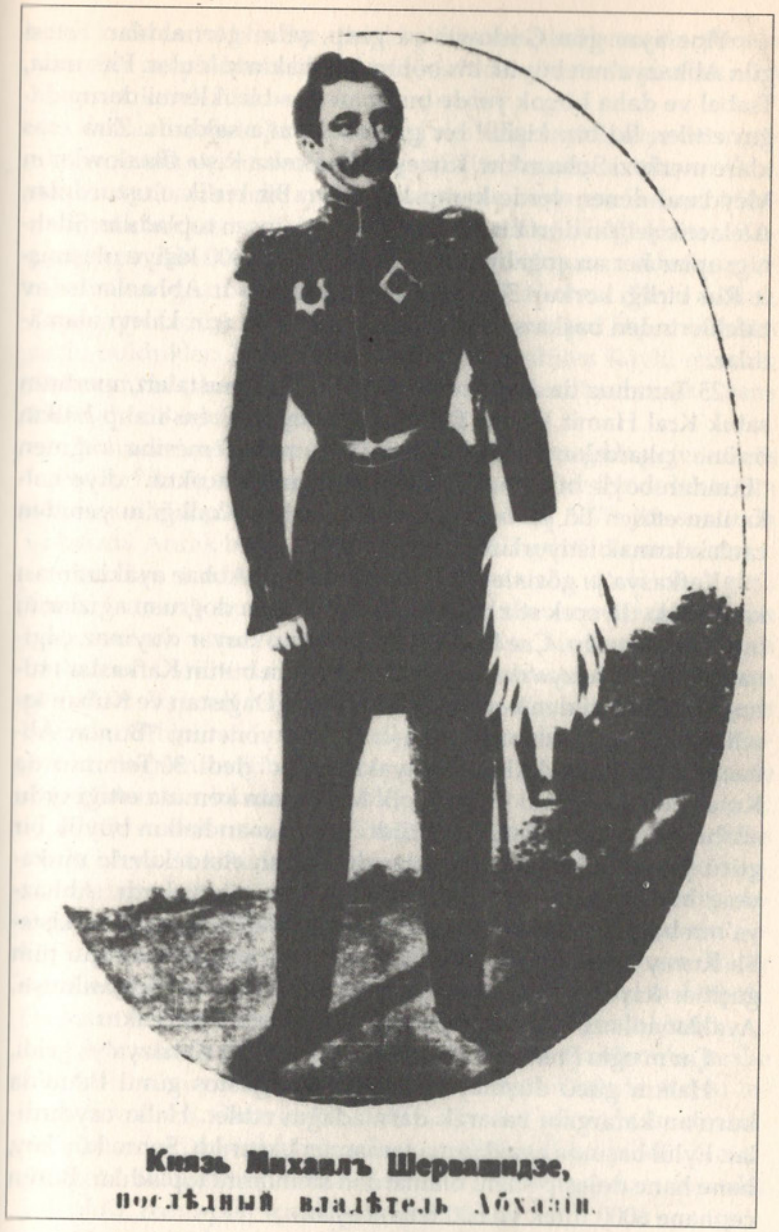
26 Temmuz günü Bzıp Nehri ve civarında yaşayan halk akın akın Lıhnı Meydanı'nda toplanmaya başladı. Söylenenlere göre burada en az yedi bin kişi vardı. Ankhayüların yanında tavadaamıstalar da bulunuyordu. Bunların hemen hepsi silahlıydı. Sohum Askeri Birliği'nin başında bulunan General Konyar da askerleriyle birlikte buraya geldi. Konyar'ın yanında son Abhaz Kralı Çaçba Hamit Bey'in oğlu Gerg ve kardeşi Aleksandır da bulunuyordu. Toplanan bu büyük kalabalığın sözcülüğünü yapan Şamba Osman adında Eşıralı ünlü bir hatipti.

Abhazya'da oturan Çar generalleri, Ruslar'ın koyduğu yasalardan ve Rus geleneklerinden başka bir şey bilmiyorlardı. "Bunlar da bir millet. Bunların da kendilerine ait bir dünyaları var. Özellikleri var, başka türlü düşünüyorlar!" demiyorlardı. Kendileri gibi düşünmeyenler ağzını açsa, "dağ adamı", "yabani" diye susturmaya çalışıyorlardı.

Ayrıca onlar Abhazlar'ın bir özelliğini de gözden kaçırıyorlardı. Abhaz köylüsü (anhayüjülar) ile feodal beyler (tavad aamısta) arasındaki ilişkiler diğer uluslarınkine benzemiyordu. Onlar birbirlerine çok yakın davranıyorlar, birbirlerine destek oluyorlardı. İntikamlarını bile birlikte alıyorlardı. Birlikte aynı sofraya oturuyor, aynı milli giysiyi giyiyorlardı.

Abhaz köylüsü, hasbel kader birine bağımlı, biri ile hizmet ilişkisi yoksa, genellikle ve çoğunlukla bağımsızdı. Kendi toprağını işliyor ve kendi hayvanını besliyor, kendini gayet iyi geçindiriyordu. Bağlı bulunduğu bir tavad ya da aamısta varsa arada bir ona uğruyor, bir yardıma ihtiyacı varsa bunu esirgemiyordu. Ayrıca bunu insanlık adına, nezaketen yapıyordu. Yoksa bir zorunluluğu yoktu, o özgürdü.

Albay Konyar "Bu yaptığınızdan derhal vazgeçmelisiniz! Yoksa hepinizi toplar götürürüm."diye tehtidler savuruyordu. Halk bu meydan okumayı gururuna yediremedi, silahına davrandı, Kuaçal-yıpa Zıku adındaki bir köylü daha fazla dayanamayarak ateş etti. O oldu. Polkovnik yanındaki askerlerle birlikte karargahına dönmek istedi, canını kurtarmak niyetindeydi. Fakat galeyana gelen halk dönmelerine izin vermedi. Yanında getirdiği birliği ve başındaki albayı öldürdüler.

Abhaz Kralı Mihail Şervasidze (Hamit Bey Çaçba)
(Mahinur Tuna Arşivi)

Yine aynı gün Gudowta'ya girip, şehri geri aldılar. Ertesi gün Abhazya'nın büyük bir bölümüne hakim oldular. Pitsunda, Tsabal ve daha birçok yerde bulunan Rus birliklerini darmadağın ettiler. İki bin kişilik bir grup Sohum'a saldırdı. Zira esas idare merkezi Sohum'du. Kuzeyde Baalovaa Rışta (Baalowlar'ın Meydanı) denen yerde kamp kurdular. Bir birlik oluşturdular. Alelacele şehrin dört bir yanını dolaşarak insan topladılar. Silahlı gruplar her an çoğalıyordu. Neredeyse 20.000 kişiye ulaşmıştı. Rus birliği korkup Sohum Kalesi'ne saklandı. Abhazlar ise av tüfeklerinden başka silaha sahip olmadıkları için kaleyi alamadılar.

25 Temmuz'da Abhazya'nın tavad ve aamıstaları, merhum sabık Kral Hamit Bey'in 18 yaşındaki oğlu, Prens'i alıp halkın önüne çıkardılar. "Hayır, istemiyorum!" demesine rağmen "Bundan böyle bu genç Abhazya'nın Kralı olacaktır." diye halka ilan ettiler. İki yıl önce kaldırılan Abhaz Krallığı'nı yeniden canlandırmak istiyorlardı.

Kafkasya'yı gözetleyen Çar'ın subayları Abhaz ayaklanması karşısında diyecek söz bulamıyorlardı. Daha doğrusu ağızlarını bıçak açmıyordu. Çar II. Aleksandır bunu duyar duymaz çılgına döndü. Abhazya'dan sıçrayan bu alevin bütün Kafkaslar'ı tutuşturabileceğinden korktu. Tam o sırada Dağıstan ve Kuban kıyıllarında da ayaklanmalar başladı. Rus yönetimi "Bunlar Abhazlar'dan etkilendikleri için ayaklandılar" dedi. 30 Temmuz'da Kutays'daki General Svyatopolk Mirski'nin komuta ettiği ordu silahlı Abhazlar'ın üstüne yürüdü. Ayaklanan halkın büyük bir gücü yoktu. Ellerindeki silahlar düşmanın elindekilerle mukayese bile edilemezdi, canlarını dişlerine takmışlardı. Abhazya'nın başından beri yardım alabileceği hiç bir yer yoktu. Üstelik Kuzey Kafkasya ile irtibat kurmalarını engellemek için tüm geçitler kapanmıştı. Abhazya dört bir yanından kuşatılmıştı. Ayaklananların ellerini uzatabilecekleri hiçbir yer yoktu.

Çar'ın oğlu Prens Nikolay ile birlikte vali de Abhazya'ya geldi.

Halkın gücü düşmeye başladı. 17 Ağustos günü Lıhnı'da kurulan karargahı basarak darmadağın ettiler. Halkı caydırdılar. Eylül başında ayaklanma tamamen bastırıldı. Sonra köy köy, hane hane dolaşıp silahı olanlardan silahlarını topladılar. Bütün cephane 6000 tüfek ve 600 tabancaydı.

Bu sıralarda, hatta ayaklanmalar sırasında ve ayaklanma bastırılırken Rus Ordusu'nun emrine girip kendi halkına karşı silah kullanan Abhazlar da oldu. Kişisel çıkarlarını ön planda tutan bir grup Abhaz, özellikle de tavad-aamısta sınıfından olan bu grup, kendi halkına çok zarar verdi.

Valinin emriyle Abhazya'daki ayaklanmaya karışanların soruşturulması ve cezalandırılması için bir komisyon oluşturuldu. Aralık ayı başlarında ayaklanmanın ele başlarını Sohum Meydanı'nda herkesin gözü önünde idam ettiler. Kalği Hanaş, Kuaçal- yıpa Zıku ve Maan Kazılbek'i ayaklanmanın liderleri olarak halkın gözü önünde astılar. Şakrıl Novrız, Pliya Msost, Zapş-yıpa Uçan'ı Metekh hapishanesine attılar. Diğer taraftan suçlu buldukları 20 kişiyi de Sibirya'ya sürdüler. Köylü reformu Abhazya'da çıkan 1866 isyanı nedeniyle durdurulmuştu. Ama 1868 yılında tekrar gündeme getirildi.

Abhazlar'ın "Aştratüdgil" dediği, babadan oğula geçen miras toprakları ile ilgili komisyon üç yılı aşkın bir süre içinde bir takım dökümanlar toplayıp, evraklar düzenleyerek 1870 yılı sonunda işi bitirdi. Ancak bunu halka 19 Şubat 1871 günü duyurdular.

Bundan sonra anhayüların durumu daha da kötüye gitti. Tavad- aamısta sınıfı konsantrasyon yapılan topraklardan daha fazla istifade etmeye, ankhayüları bu işe hiç karıştırmamaya başladılar. Üstüne üstlük ankhayülarla aamıstaları karşı karşıya getirdiler. Bağımlı bağımsız köylü sınıfı ağır diyetler ödemeye başladı. "Ahçıhra" (azad) olmak için 55 ruble ödemeleri gerekiyordu. Sağılan ineğin on ruble etmediği bir zamanda vergi ve diğer ödemeler bunun iki misliydi.

Burjuva reformu ve adli reform da bir işe yaramadı. Rusya'da iyi ya da kötü bir gelişme, bir sistem vardı. Buradaki köylü ve çiftçi sınıfının "anhayüjüların" sorunlarına bakan yargıçları onlar seçmiyordu. Bunlar hükümet tarafından atanıyordu. Şehir reformuna gelince, Sohum'da 19. yüzyıl sonlarına kadar bundan eser bile yoktu. Eğitim sorunu ise hepsinden beterdi. Okuma- yazma bilen insanlar çok azdı. Halkın gözü kördü.

1866 yılında Abhazlar'ın yaptığı silahlı ayaklanma tarihe geçti. Bir yönüyle bu ayaklanma Abhazlar arasında ulusal bilinci uyandırdı. Onları birleştirdi. Diğer bir yönüyle ise ayaklarının altındaki toprakları kaydırdı, çatlattı, ülkeyi böldü, binlerce, on binlerce insan denize döküldü. Sürülen, göçen insanlar yok oldu, ızdıraplar içinde eriyip gitti.

20) 1867 YILINDAKİ GÖÇ

1866 yılında Abhazlar'ın bağımsızlık için verdikleri silahlı mücadele, onlara bir şey verirken, iki şey de aldı. Artık "Abhaz" diye bilinen hiç kimsenin silah kullanmaya hakkı yoktu. Bunlar "Hükümetin nezdinde kabahatli kişiydi, mimlenmişti." Herbiri güvenilmez, potansiyel birer suçluydu. En kötüsü de Dal ve Tsabal bölgesinde oturan halk sürgün cezasına çarptırılmıştı. Oraları terk etmekten başka hiç bir çareleri yoktu.

Gerçi Abhaz topraklarının boşaltılması işi yeni bir şey değildi. Rus yönetimi bu işe çoktan el atmıştı. 1864 yılının Mart ayında Çar II. Aleksandr ve valinin konuşup anlaştığı şekilde; "Abhazya sahillerini temizlemeye niyetli idiler." Ama bunu tam anlamıyla gerçekleştiremediler. O zaman sürülenler Bzıp Nehri'nin ötesinde yaşayan Abhaz soyları, Ubıhlar ve Adigeler'di.

1867'de Dal ve Tsabal'a dayattılar. "Neden onların üstünde bu kadar ısrarla duruyorlardı?" diyebilirsiniz, nedeni çok basitti. Maryıhu geçidinden gelen ordu "Arrımyüaduw" (Büyük Ordu Yolu) denen yoldan geçmek zorundaydı. Bu yol da başa çıkılmaz Marşanlar'ın hakim oldukları toprakların üzerinden geçiyordu. Onlar için korkulu ve tehlikeliydi. 1866 ayaklanması onlara büyük bir ders olmuştu.

Uluslararası ilişkiler bakımından Abhazlar'ın sürülmesi konusunda Rus yönetimi için herhangi bir engel yoktu. Osmanlılar bu duruma karşı çıkmıyorlardı. İngiltere ve Fransa ise Kafkasya'nın tamamına Ruslar sahip olsa daha da memnun olacakdı. Üstelik Abhaz göçmenlerini bir an önce götürecek gemiler yola çıkmıştı bile.

1867 göçü bir göç değil, gerçek bir "sürgün"dü. Ama bunu körükleyen Abhazlar da vardı ne yazık ki. Halk artık neyin doğru neyin yanlış olduğunu bilecek durumda değildi. Toplum iflas etmişti.

Abhaz Krallığı fesh edildikten sonra tavad-aamıstanın da hükmü kalmadı. Güç askerlerin, dolayısıyla da yüksek rütbeli subayların elindeydi. 1866 yılındaki ayaklanmadan yararlanan bu rütbeliler, o zamana kadar içlerinden geçirdikleri, yapmayı istedikleri birçok emellerini gerçekleştirmeye, dizginleri sıkmaya başladılar. Zaten Lıhnı Toplantısı'nda General Konyar bu tavrını açıkça ortaya koymuş, oracıkta da Abhazlar tarafından vurulmuştu.

Bu olayın ardından, Kuban Nehri'nin öte yakasında ya da beri yakasında, Rus'un el attığı herhangi bir yerde, tavad-aamısta denen feodal sınıfın "asil kanı" hiçbir işe yaramadı. Artık göç etmekten başka çare kalmadığı anlaşıldı. Bunu anlayan Beyler kendilerine bağlı "ankhayü" (çiftçi, köylü) sınıfını da yanlarına alarak Osmanlı topraklarına yöneldiler. İlk önce Maan Hasan adındaki bir aamısta, Trabzon'a gidip Fransız Konsolosu ile anlaştı. Kendisine haber gelir gelmez, gemi hazırlanacağına ve gönderileceğine dair söz aldı.

Ayrıca Pollgrew adındaki İngiliz Konsolosu daha önce Sohum'a gelip incelemeler yapan bazı temsilcilerle iş birliği halindeydi. Ancak Rus Ordusu'nda general olan Abhaz asıllı Maan Kats'ın oğlu Maan Kamlat işbirlikçilikte onları geçti. Kamlat daha önce de kimseyi takmayan, dinlemeyen biraz kaba saba biriydi. Kendinden daha güçlü, daha önemli birini görmeye tahammülü yoktu. Nerede olursa olsun, kendisinin ön planda olmasını istiyordu. O zamana kadar "Wara Wımsiyt"den başka söz duymayan bu aamısta, Ruslar başına gelip dikilince, adeta çıldırdı, deliye döndü. "Benimle birlikte denize çıkmazsanız, hepinizi birden denize dökerim." diyerek halkını tehdit etti.

Ruslar bu türden adamlara engel olmuyorlar, aksine onları teşvik ediyorlardı. Bir de bu türden adamları el altından ödüllendiriyorlardı. İşte Dallılar'ın sürgününde de Marşan Almahsit ve Marşan Hirips bu işten nasibini alan beylerdendi.

Dal ve Tsabal'ın boşaltılması için birçok plan hazırlanmıştı. Bu planlar Kafkasya konusunda görevli Rus subaylar tarafından hazırlanıyordu. 1866 yılı sonlarına doğru II. Aleksandr'dan izin çıkınca, onlarda planlarını gerçekleştirmek için harekete geçtiler. Temsilci, Karpov adındaki generale bizzat görev verildi. "Bu topraklarda yaşayanlara asla bağımsızlık hakkı verilmiyecek" dendi.

Karpov hiç gecikmeden İstanbul'a adam gönderdi. Osmanlılar'ın böyle bir sürgün için mülteci kabul etme konusunda hazır olmalarını bildirdi. Ancak Osmanlı Devleti'nin Dışişleri Bakanı Ali Paşa bu işi pek beğenmedi. Önceleri Kafkas göçmenlerini memnuniyetle karşılayan Osmanlı Devlet Erkanı, bu kez durumdan rahatsız oldu. "Kafkaslılar daha fazla göç ederse, kendi devletlerine karşı da ayaklanabilirler", korkusu baş gösterdi.

Osmanlılar ve Ruslar göçmenlere tahsis edilen topraklar konusunda da görüş birliğine varamadılar.

Ruslar, göçmenlerin Osmanlı-Rus sınırlarına yakın yerleşim

birimlerinde kalmalarını istemiyorlardı. Mümkün olduğu kadar kendilerinden uzak olacak bölgelere yerleştirilmelerini istiyorlardı. Rus Elçisi diretince, Ali Paşa onları Şam'a göndereceğine dair söz verdi. Ruslar ilk önce bu duruma çok sevindiler, daha sonra başka bir endişe duydular. Zira Şam o zamanlar Fransa'ya tabi idi. Bu durum Fransızlar'la Ruslar'ı karşı karşıya getirebilirdi. Bu yüzden Abhaz göçmenlerini direkt Şam'a göndermeden önce, Trabzon, Samsun, Sinop gibi Karadeniz kıyılarındaki Osmanlı şehirlerinde tutmayı, daha sonra, Osmanlı Devleti'nin uygun gördüğü zamanda, uygun gördüğü yerlere dağıtması hususuna karar verdiler.

Böylece 1867 yılı başlarında Ruslar, Dal ve Tsabal bölgelerine gelip dayandılar. Bu kez zor kullanmadan kurnazca bir yöntem uyguladılar, ki bu daha da büyük bir zorbalık sayılırdı. Tüm subaylar halkın arasına "Hayatları boyunca çift sürseler ödeyemeyecekleri kadar yüksek vergiler" çıkarılacağını yaydılar. Bir sürü iç karartıcı söylenti dolaştırıp halkın moralini bozuyor, onları yaşamdan bezdiriyorlardı. Gemiler Sohum, Oçamçıra, Psırıdzha Limanları'na yanaşmış, durmadan ürpertici düdüklerini, sirenlerini çalıyor, adeta ülkede bir felaket havası estiriyorlardı. Zaten felaket tellalları halkı epeyce yönlendirmiş, millet "Lanet olsun." deyip denize çıkmaya hazır bir duruma gelmişti.

Başeğmek nedir bilmeyen yüce Marşanlar arkalarında kendilerine bağlı olan bir yığın insanla birlikte denizin yolunu tutdu. İlk gidenler 220 kişiydi. Onlar Batum'a ulaştı. Onların arkasından 11.000 kişi Trabzon'da limana indi. 2000 kişi kadar da Köstence Limanı'na indi. Varna tarafına gönderilenler de pek çoktu. Kaynakların belirttiğine göre sadece Balkanlar'a ulaşan göçmen sayısı 7000 kişiden fazlaydı. Son kalan 3000 kişiyi de Bulgaristan'a götürüp bıraktılar. Yaz geldiğinde Dal ve Tsabal'da tek bir Abhaz kalmamıştı.

Böylece 1867 yılında Dal ve Tsabal'dan çıkan 15.000 Abhaz yabancı gök kubbenin altına serpiliverdi. Aynı zamanda Dranda'dan ve Pitsunda'dan da 5.000 insan göçtü.

1867 göçü tüm Abhazlar'ın kara günü oldu. Kırıldılar, yok oldular, ayakta duracak halleri kalmadı. İslamiyete inanan yüzlerce insan denize dökülme korkusundan Hıristiyanlığa geçti. "Ne yaparlarsa yapsınlar, ecelimiz geldiyse burada ölürüz," diye direndiler. Bunlar gidenlerin geri dönmeyeceğini anladılar.

1867 Abhazlar Sürgünde. (Mahmur Tuna Arşivi)

Dal ve Tsabal boşalınca, sahipsiz kalan topraklar ve mallar yağmalandı. 1300 verslik arazi "Kafkas Dağlılar Yönetimi"ne ait oldu. Daha doğrusu Kazan toprağı oldu. Bu toprakları isteyene satıyorlardı. Ortalıkta kalan hayvanlar ise pazarlarda satılıyordu. 11.000 büyük baş, 55.000 küçük baş hayvan yağmalanıp, satıldı.

Köpek havlamalarından başka ses duyulmayan bu viran topraklarını, baba ocağını, atalarının mezarlarını gözlerinin önünden silemeyen bu zavallı göçmen Abhazlar'dan yurda dönmek için çırpınan çok kişi oldu. Kimi gizli, kimi açık, kimi yaya, kimi arabayla, herkes gücünün yettiği biçimde geri dönmeye çalışıyordu. Bazen başarıp da ülke sınırına kadar ulaşanlar oluyordu. Ama ne yazık ki bunların vatanlarına, evlerine girmelerine izin verilmiyordu. "Siz artık buraya ait değilsiniz. Geldiğiniz yere geri gidin." diyen silahlı Ruslar'la burun buruna geliyorlardı. Böyle gide gele yollarda perişan düşen ya da ölen insanlar da az değildi. Ama ne yapıp edip dönebilen ve baba ocağına yeniden yerleşenler de oluyordu. Yazılı kaynaklara göre bu şekilde en az iki bin kişi ülkesine geri dönmüştü.

Ertesi yıl 1868'de Rus yönetimi yeni bir idari reform yaptı. O zaman Abhazya'nın adı "Sohum Askeri Birliği" olup İki bölgeye ayrılmıştı. Pitsunda ve Oçamçıra olarak.

Pitsunda bölgesi, Gudowta ve Gumısta diye ikiye ayrılıyordu. Gudowta Gagra'dan Pısrıtsha'ya kadar ulaşıyordu. Gumısta yöresi ise Pısrıdzha ve Kodor Nehri arasını kapsıyordu. Oçamçıra bölgesi de iki ayrı bölümden oluşuyordu. Kodor bölümü yani Kodor ile Aaldzga arasındaki topraklar ve de Samurzakan bölümü. Bu da Kodor ile İngur Irmakları arasında kalan bölgeydi.

Dal ve Tsabal haritadan silindi. Buralara, beklesin diye birkaç yabancı yerleştirildi. Yoksa tam bir viraneydi. İşte 1883 yılında Abhazya'nın durumu buydu. Daha sonra Abhazya'yı, "Sohum Dairesi" adıyla Kutays'daki Guberniya'ya bağlayarak buraya yeni bir şekil verdiler.

21) 70'Lİ YILLARDA ABHAZYA'DA YAPILAN REFORM

Abhazyayı yöneten subaylar, "Ruslar'ı sevmeyen" diye niteledikleri tüm Abhazlar'ı silah zoruyla tasfiye edince, yönetim ve polis teşkilatını güçlendirmek için köylü sınıfı ile ilgili bir reform yaptılar.

1868 yılında Çar'ın emriyle "Sohum Askeri Birliği"ne bağlı dairelerin hepsini birleştirip iki bölüm haline getirdiler. Bütün Abhazya'yı köy köy böldüler. Her köy bir muhtarlıktı. Bu muhtarlığa köy idare meclisi bakıyordu. Bu meclisin başında Astarşın dedikleri bir muhtar bulunuyordu.

Aynı yıl köy adliyeleri oluşturuldu. Bunun başında da Abhazca "Adzbayü" denen bir yargıç vardı. Yalnız bu görevler çoğunlukla, hatta kesinlikle tavad-aamısta sınıfından kimselere veriliyordu. Köyün tüm ortak sorunları "Köy Meclisi" toplantılarında çözümleniyordu. Yine aynı meclis, köyde ihtiyaç duyulan diğer görevlileri de tayin etme hakkına sahipti. Hatta köye yerleşecek ya da çıkarılacak birileri olursa yine bu meclisin kararıyla uygulamaya geçirilirdi.

Ayrıca köyün ortak arazileri de bu meclis tarafından tespit edilirdi. Yine köyün gelişmesi ve kalkınması için toplanması gereken vergiler, ortak giderler, bu meclisin tayin ettiği görevliler tarafından toplanıyordu. Köyden göç etmek isteyen olursa, buna da yine köy meclisi izin verirdi. Köy koruculari ya da zaptiyeleri denen köyün güvenliğini sağlayan, polisiye tetbirler alan görevliler de bu meclis tarafından tayin edilirdi. Muhtar yani Astarşın, köydeki her olayı üst makamlara rapor etmek zorundaydı. Hiç bir şeyi gizlemesi mümkün değildi. Aksi taktirde görevinden alınırdı. Köyde Astarşın'ın rölü çok önemliydi. Oldukça güçlü ve yetkiliydi. Örneğin, izin almadan birkaç gün köyün dışına çıkıp gezmeye giden biri, geri döndüğünde cezalandırılırdı. Ya birkaç gün çalışması gerekir ya da çalışmıyorsa, para cezası gibi bir bedel ödemek zorunda kalırdı. Bu parayı yargıca verirse de olurdu. Yargıç köydeki düzeni bozan kimseleri cezalandırabiliyordu. Bir hafta içinde bu kişileri yakalatıp, cezalarını çekmelerini sağlıyordu. Bu süre içinde görevi yerine getiremezse, en kısa zamanda ödemek üzere mutlaka cezalandırıyordu.

Yalnız ne Muhtar ne de Yargıç'a tavad- aamısta sınıfından hiç kimse müdahale edemezdi. Tavad-aamıstaların gücü ankhayülara geçiyordu. Çünkü, Köy Meclisi başlı başına bir sınıf sayılıyordu, bu işin bir yönüydü. Diğer yönü ise Abhazya'yı yöneten üst makamlara ulaşmanın ilk basamağı Köy Meclisi idi.

Böylece, Ruslar ülkeyi elinin altında tutacak her türlü düzenlemeyi yaptıktan sonra sıra köylülere (ankhayüjlar) gelip dayandı. Daha önce söylediğimiz gibi muhaceretin hemen ardından 1867 yılında köylü reformu gündeme gelmişti, fakat tam

oturtamadıkları için sürüncemede bekliyordu.

1870 yılında Çar bu reformu onayladı. Ancak, 1871 yılının 19 Şubatı'na kadar bu konuyu köylülerden gizlediler. Abhazlar'ın tekrar ayaklanmasından çekindiler. Ruslar bu reform karşısında, Abhaz köylü sınıfının bu denli tepki göstermesine hayret ediyorlardı. "Onca kalabalık Rus halkı bu reformu sessizce benimsedi. Birkaç kişi itiraz eder gibi olduysa da çoğunluk kabul etti. Hatta içlerinde reformdan memnun olanları bile vardı. Şu bir avuç Abhaz neden bu denli tepki gösteriyor, hiç anlayamıyoruz? diyorlardı. Onlar bir şeyi gözden kaçırıyorlardı, hatta hiç akıllarına gelmiyordu. Rus halkının ekonomik ve sosyal yapısı ile Abhaz halkının ekonomik ve sosyal yapıları çok farklıydı, karakter olarak da birbirlerine hiç benzemiyorlardı.

Rus hükümetinin buraya gönderdiği görevli kişiler, ülkenin en iyileri değil en söz dinleyenleri idi. Ne bir entellektüel yanları vardı ne de araştırmacı kişilikleri. Gidip bir Abhaz'a "ukhı çıkh" (başını kurtar) dendiği zaman bir Abhaz çiftçisi için bu, çok onur kırıcı bir şey olurdu. Zira Abhaz köylü ve çiftçi sınıfı, yani ankhayüjlar zaten bağımsızdı. Kendi toprağı, kendi hayvanı, kendi evi vardı. Köle muamelesi yapar gibi "kendini kurtar" dersen, bu onurlu, gururlu, hür, ekonomik ve sosyal seviyesi üstün, aile yapısı güçlü geniş aileler halinde yaşayan ankhayü (köylü sınıfı) elbette onuru kırılıp, silaha sarılırdı. Nitekim öyle de oldu. Abhaz köylüsü durumu önce anlayamadı, anlayınca da ağırına gitti ve bu yüzden de silahını çekti.

Resmi kayıtlara göre 1870'li yıllarda Abhaz köylü-çiftçi sınıfı (ankhayüjlar) toplam nüfusun % 96'sından fazlaydı. Ama toprak verilen ankhayüjlar sadece % 62'yi buluyordu. Bunun % 4'ü de tavad-aamısta sınıfınındı. % 5'i bulan hazine topraklarını saymazsak; daha verimli, daha geniş, daha güzel toprakların birçoğu, halk kategorisi içinde sayılan "göç"den sonra boşalan yerlere getirilip iskan ettirilen yeni sakinlerindi. Bu toprakların en gözde, en bereketli yerlerini, yıllarca alınteriyle sulayan Abhaz köylüsü yerine, İngur Nehri'nin ötesinden, hatta Rusya içlerinden gelen yabancılara veriyorlardı.

Böylelikle toprak reformu, Abhaz köylüsünü önceden bulunduğu konumdan daha da gerilere götürüp gücünü zayıflattı. Hem ekonomik hem de sosyal yönden Abhaz anhayü sınıfı geriledi. Hatta ankhayülar içinde hayli varlıklı, sözü geçen kişiler, hem kendileri hem de mensup oldukları soylar adına epeyce çabalayıp, haklarını geri almak istedilerse de, Ruslar "Topraklar tavad-aamısta sınıfınındır. Gidin derdinizi onlara anlatın." deyip kestirmeden işi bitirdiler.

Toprağı yetmeyen anhayü toprak satın alabiliyordu. Buna izin verilmişti. Ancak, çok varlıklı biri değilse bu konuda hiç şansı yoktu. Zira toprak fiyatları son derece yüksekti. Tavad-aamıstaların elinde bulunan çok miktardaki arazilerden çok para istiyorlardı. Hatta toprakları altın ve gümüş karşılığında satıyorlardı. Toprak kiralamak isteyen ankhayülar da oluyordu. Ama bu durumda da yine toprak sahibi aamısta hiç bir emek sarfetmeden pastanın en büyük dilimine sahip oluyordu. Anhayü sarfettiği emeği ile kalıyordu.

1870 yılında reform kanunu çıktı. Bu reform uygulamasında aksaklıklar oldu. Sağlıklı ve adil bir biçimde yürütülemedi. Kısacası zengin yine zengin, fakir de fakir olarak kaldı. O zamana kadar belli bir ekonomik güce sahip olan ankhayü fırsatı kaçırmadı. Hatta bu durumdan epey de karlı çıktı. Ankhayüler arasında tavad- aamıstaları geride bırakan güçlü ve zengin ankhayüler doğmaya başladı.

Öte yandan bir üst sınıfa bağımlı ya·da hizmetlerinde çalışan ankhayülar ise daha da fakirleşip, geriledi. "Bunlardan ne zaman kopup, bağımsızlığımıza kavuşacağız," diye, sürekli üzerinde çalışıp durdukları topraklara imrenerek bakıyorlardı. Hatta ölünceye dek tabi olmaktan kurtulamadan gidenler de çoktu. Bu durum ulusal bağımsızlık mücadelesinin yanısıra, halk arasında sosyal adalet, eşitlik gibi yeni kavramlar için mücadelelere yol açıyordu.

Bu ortam tüm Abhazya'da gözle görülür kapitalist bir sistemin, artık feodal sistemle çatışacağını gösteriyordu.

Rus Devleti, Abhazya'daki yönetim politikalarının aparatlarını güçlendirir güçlendirmez dizginleri gevşetti. Doğu Kafkasya bölgesinin tümünde gerçekleştirilen uygulamalar Abhazya'da da gerçekleşdi. Özellikle de deniz kıyısında gerekli olan yerleşim birimlerini oluşturdular. Karargahlarını, karakollarını sıkılaştırdılar. Kırım Savaşı'nda kaybettikleri toprakları geri almaya çalışıyorlardı. Bunu İngilizler de görüyordu. Büyük Britanya bazen gizli, bazen açık gözlemciler, daha doğrusu istihbaratçılar gönderiyordu. İngilizler'in Kafkasya'ya adam göndermelerinin nedeni Rus'un buralarda işgal ettiği toprakları onun elinden almaktı. Örneğin; Sohum'da oturan İngiliz Konsolosu

Palgrew (Poll Grew) büyük bir haindi. O İngilizler'e de Fransızlar'a da çalışıyordu. Bazen Şam'da bazen de Arabistan'da görünürdü.

Britanya'ya güvenmiş ve Rusya'dan bir şeyler koparmaya çalışan Osmanlı ise bu "göç"ten yararlanmaya bakıyordu. Özellikle de Müslüman Kuzey Kafkasyalılar'dan. Abhazya'da da Müslümanlar az değildi. Osmanlı'nın amacı Doğu Kafkas sahillerini Ruslar'dan kapmaktı. Göçmenler ise bu durumdan yararlanarak anavatanlarını bağımsız kılmak ve bir an önce viran olmuş evlerine dönmek niyetindeydiler. Diğer yandan tüm Kafkasya'yı birleştirip Müslüman yapmak isteyenler de vardı. Bu hareketin başında da Kafkas-Rus Savaşları'nda Kafkas Kartalı diye bilinen Şeyh Şamil'in oğlu vardı.

Böylece; Avrupa'nın politik yaşamına yeni bir doğu sorunu eklenmiş oluyordu. Üstelik diğer sorunlardan daha karmaşık bir şekilde. İşte iki büyük imparatorluk Rusya ve Osmanlı Devletleri'nin karşı karşıya gelmesi an meselesiydi. Savaş naraları atılmaya başlanmıştı bile. Abhazya, savaşan iki devin arasına sıkışmış bir küçük ülkeydi.

22) 1877 YILINDAKİ ABHAZ AYAKLANMASI

XIX. yüzyılın yetmişli yıllarında Avrupa'daki krallıkların arasında çeşitli anlaşmazlıklar çıkmaya başladı. Bu anlaşmazlıkların başında doğu ülkelerindeki sorunlar ve Balkanlar'daki ulusal-bağımsızlık hareketleri geliyordu. Rusya güneydeki Slav kökenli ülkeleri destekliyordu. Rusya'nın güneye inip büyümesinden ve genişlemesinden korkan İngilizler de Osmanlılar'a destek oluyordu. Padişahın bir Kafkasya rüyası vardı. Daha önce olduğu gibi Kafkasya'ya sahip olmak istiyordu. Osmanlılar Kafkasya'yı bir ele geçirse, bu İngilizler'in de ekmeğine yağ sürecekti. Zengin orman ürünleri, bol kömür, bol şarap vardı.

Fransa 1871 yılında Almanya ile yaptığı savaştan sonra sıfırı tüketti. İki ülke de birbirine diş biliyordu. Şimdilik hiçbir şeye karışmıyormuş gibi görünüyorlardı, ama fırsat ele geçer geçmez, değerlendirmeyecek kimse yoktu.

II. Aleksandır, İngilizler'in Osmanlılar'la ittifak halinde olduğunu biliyordu. Ama yalnız olduğu için, açıkça Rusya'nın karşısına çıkmıyordu. Bismark'ın başında bulunduğu Prusya tarafsızdı. Onun için İmparator korkusuzca, Balkanlar'da görülen hareketlerle daha yakından ilgileniyordu. 1870'li yılların ortasında Bosna ve Hersek, Osmanlı yanlısı olarak ayaklandı ve silaha sarıldı. Hemen onların arkasından da Sırbistan, Karadağ ve Bulgarlar silaha sarıldı. Tam da Ruslar'la, Osmanlılar'ın birbirleriyle gerilimli oldukları bir ortamda, casuslar da Kafkasya'ya yöneldi.

Başta Osmanlılar ve İngilizler, çoğunlukla dini misyonerler kılığında geliyorlardı. "Allah sizi ıslah etsin, ne yapıyorsunuz? Bütün dünya Müslümanlığın peşinde giderken, herkes padişahın toprağında ölmeyi bir nasip sayarken, siz burada eliniz şakağınızda oturuyorsunuz." diye milleti ayıplayıp, ellerine birtakım kağıtlar vererek onları teşvik ediyorlardı. Diğer Kafkas ülkelerinde sürdürülen bu durum Abhazya'da da aynen uygulanıyordu.

Osmanlı; eski Rus Generali Maan Kats'in oğlu Maan Özbek gibi Abhazlar'a ihanet eden bir adamı gönderiyordu. Özbek, Osmanlı için canını veriyordu. Bu çok doğaldı. Çünkü; Abhazya'da yerleşen Rus Ordusu'nda görevli bulunan Maan Titu'nun yeğeni, bu Özbek'in gözü önünde bir Lolıwa'dan Bin Ruble borç almış, borç aldığı gün Lolıwa öldürülmüş olarak, Alzgaa sahilinde bulunmuşdu. Bu iş Özbek'in işi diye, Özbek'i yakalayarak hapse atmışlardı. Özbek hapishaneden kaçıp Osmanlı'ya sığınmış, Osmanlı da bunu himaye etmiş, ama her istediğini de yaptırmıştı.

Yine Abhazlar'ı, Ruslar'a karşı kışkırtmak ve savaşa sokmak hususunda Osmanlılar'ın en güvendiği kişilerden biri de Maan Kamlat'tı. 1867 yılında Abhazlar'ın tümünü zorla Osmanlı topraklarına göçürme konusunda büyük başarı göstermişti.

Bütün bunları düzeltmek, gerektiğinde Abhazlar'ı yatıştırmak için 1876 yılında Abhazya'ya "Sohum Otriyad"ı denen bir askeri birlik getirip yerleştirdiler. Bu da silahlı ayaklanmaya teşebbüs edenlerin başına adeta bir balyoz gibi indi. Abhazlar'ın 1866 yılında yaptıkları bu büyük ayaklanma, bağımsızlık için intihar savaşı denen bu hareket, küllenen bir ateşin her an alevlenebileceğine bir örnekti.

Bu yüzden Rus subayları "Abhazya'nın kalbini, ciğerini sökmezsek bu iş bitmez." dediler. Ayaklanmanın hemen ertesi yılı, Dal ve Tsabal'dan sürülen insanların ne durumda olduğu, yaşayıp yaşamadıklarını bile bilen kimse olmadığından bomboş

uzanan güzelim topraklara alel acele Kazaklar'ı yerleştirdiler. Artık buralarda, Kazak çizmelerinin sesinden başka bir şey duyulmuyordu. Abhazca duymak ise gaipten ses duymak gibi bir şeydi. Böyle olduğu halde Ruslar yetinmiyordu.

Abhazya'da yaşam bu dönemde alabildiğine çöktü. Bu arada kıtlık çıktı, seller yüzünden ürün yetişmedi. Hayvanlar salgın hastalıklara yakalanıp ölüyordu. 1877 yılında durum daha da kötüleşti. Baharın başlarında bir grup canından bezmiş Bzıplı Gudowta'ya girip dükkan namına hiçbir şey bırakmadı. Buraları yağmaladılar. Yönetim korkup Bzıp'tan kaçtı. Maan Titu kendine yakın bulduklarını caydırmaya çalıştı. Fakat kimse dinlemedi. Sonra korucular Kazaklar'ı toplayıp geldiler ve köylülere saldırdılar. "Gençlerinizin yaptığı zararları ödeyin." dediler. Birazını da ödettiler. Çok geçmeden Abjıwaalar'da da kargaşalık çıktı. Canına tak eden bazı köylüler birleşip bir Çaçba'nın evini ve bahçesini yağmaladılar.

Savaşın patlamasına iki gün kala halk yine ayaklandı. Ancak Sohum Birliği, onların yollarını kesti. Birkaç gün sonra bağımsızlık bayrağını sallamaya başladılar. Kialaşür ve Kodor arasında yaşayanlar da buna katıldılar.

Kaynaklara göre, Abhazlar'ın silaha sarılma isteği çok öncelere dayanıyordu. Ha bügün ha yarın, diye fırsat kolluyorlardı. İşte böyle bir zamanda; Ekim 1876 yılında Sohum'da büyük bir yangın çıktı. Bir sürü ev ve dükkan yandı. O anda nereden geldikleri anlaşılmayan 70 kadar atlı ve silahlı bir delikanlı grubu şehrin içinde görünüverdi. Çok geçmeden bu grup kayboldu. Ayaklanmayı bastırmak için harekete geçen şehrin emniyet görevlileri, bazı şüpheler duyduysa da bir ize rastlayamayınca çekildi, üzerinde de pek fazla durmadılar. Durum daha da kötüye gider diye çekindiler.

Yine aynı yıl Pitsunda Dairesi'ne bağlı köyler karışmaya başladı, buralarda da isyan çıkmak üzereydi. "Kışkırtıcı" diye şüphelendikleri bazı kişilerden 80 kişiyi yakalayıp Lıhnı'ya getirdiler. "Abhazlar'ı bu şekilde rahatsız eden, Partizanlar gibi gizlice Abhazya'ya giren bu insanların, Osmanlı topraklarında yaşayan göçmenler olduğu saptandı", diye tutturdu Rus subayları. Bir başka grup ise kabahati Müslümanlığa yüklüyordu. Onların dediğine göre; Kırım Savaşı'nda Rusya yenilince Osmanlılar Kafkasya kıyılarında adımlarını sağlam ve güvenli atmak için Kafkaslılar'ın sırtını sıvazlıyor, onlara destek veriyordu. On-

lar el ele verip Kafkasya'da bir "İslam Birliği Devleti" kurmak istiyorlardı.

Gerçekten de Abhazlar'ın içinde, "Tiflisski Vestnik" gazetesinde gösterildiği gibi Müslümanlar vardı. Ama İslamiyet yeterince bilinmediğinden halk arasında da yeterince yerleşmemişti. Yalnız bir gerçek vardı, ki o da Abhazlar'ın Osmanlılar'a destek verdiğiydi. Ancak, bu desteği veren gerçekte Osmanlı topraklarına göçen muhacirlerdi. Diğer taraftan o zamanlar ticaret yeterince gelişmemişti. Abhazya, Rusya'ya bağlanınca Abhaz tacirleri çoğunlukla Ruslar'la iş birliği yaptı. Herkesin en büyük ihtiyacı olan, tuz dahil pek çok ihtiyaç malları Rusya'dan alınıyordu. Ayrıca bu ticarette Abhazlar'ın Ruslar'a vergi ödemesi gerekmiyordu. Bu faktör bile "Abhazlar ve Osmanlılar arasında iş birliği ve el birliği olmadığının" bir deliliydi.

Tek kelimeyle, Ruslar'ın Abhaz ayaklanmaları hususunda ortaya atmadığı suçlama kalmamıştı. Her seferinde de başka bir şey yakıştırıyorlardı.

Her ne kadar Ruslar'ın çoğunluğu Abhazlar'ın bu ayaklanmaları hususunda sudan gerekçeler uyduruyorlarsa da asıl gerçeği görenler az değildi. İşte bunlardan biri 1877'de "Golos" adıyla çıkan bir gazetenin Ağustos sayısında çıkan bir makaleydi. "Abhazlar'ın ayaklanmaktan başka çaresi kalmamıştı. Ben hayatımda Abhazlar gibi bir halk ne gördüm ne de duydum. Yüreklerinden geçeni gözlerinden okuyordunuz. Onların haklıyı haksızı, doğruyu eğriyi ayırt etme konusunda inanılmaz kabiliyetleri var. Bu yetenekleri adeta bir yaşam biçimi, onlara göre uyulması gereken tartışmasız ve kutsal bir kaide olmuş. Böyle olmasına karşın son dönemlerde Abhazlar'ı inciten, aşağılayan pek çok şey gerçekleşmiş. Bir Abhaz'ın yaşamında birinci ve en önemli değer olan, adeta kutsanan 'toprak-vatan' kavramında dahi aldatılmışlar. Bu denli kutsal sayılan 'toprak' sorununu bile günahlarına girerek çözümlemişler. İşte bu 'günahkar çözüm' bardağı taşıran son damla olmuş ve halk silahına sarılmış, isyan etmiştir. Bu isyan karşısında 'hatamızı düzelteceğiz' diye vaadde bulunan yöneticilere karşı Abhazlar gereken saygı ve nezaketle geri çekilmesini bilmişler, ancak yönetim "hata"sını düzeltme konusunda gerekli ciddiyeti göstermeyince, onurları ve yürekleri kırılan Abhazlar yeniden kamalarını çekmek zorunda kalmışlardır. Haliyle yeri ve zamanı gelince "kılıç da kından çıkıyor" diyordu bu makale.

Bir başka yayın organı olan "Otoçestveniye Zapiski"deki bir makalede ise; "Kaderine terk edilmiş bu ülke parçası üzerinde yaşayan halkın yarısı Hıristiyan olduğu halde, biz onlara gereken ilgiyi ve şefkati gösteremedik. Biz üzerimize düşen görevleri yapıp, onları anlamak ve saymak konusunda kusur etmeseydik, Abhazlar bize sırtını dönmezdi. İhanet etmezlerdi. İnsan iyice ölçüp tartarsa pekala anlayabiliyor. Biz bugüne kadar ne yaptık? Abhaz Kralı'nın başını okşadık, omuzuna rütbeler taktık, hediyeler vererek gönlünü aldık. Ona büyük değer ve önem vererek faydalanmaya çalıştık. Ama bütün bunlar boşa çıktı. Biz halka silah sattık, halkı silahlandırdık, baskı uygulayarak gerilim yarattık. Bütün bunlar bizim ekonomik düzenimizin bozuk oluşundan, iyi tespitler yapamayışımızdan kaynaklanıyor." diyordu.

1877 yılındaki Abhaz ayaklanması, Osmanlı-Rus Savaşı'ndan önce de vardı. Savaş sadece bu ayaklanmanın hızını arttırdı. Ateşini körükleyip, alevini yükseltti. Bu ayaklanmaların asıl ve birinci nedeni Ruslar'ın halka uyguladıkları haksız ve zalim tutumlardı.

23) 1877 - 1878 OSMANLI - RUS SAVAŞINDA ABHAZYA'NIN DURUMU

12 Nisan 1877 günü II. Aleksandır, Ruslar'ın Osmanlılar'a savaş ilan ettiğini Padişah'a bildirdi.

Savaş iki ayrı cephede cereyan edecekti. Biri, Balkanlar'da diğeri ise Kafkasya'da. Kafkasya'daki Rus Birliği'nin başında Mihail Romanov vardı. Osmanlı Ordusu'nun Komutanı ise Ahmet Muhtar Paşa idi. Ahmet Muhtar Paşa'nın ordusu, 90.000 kişiydi. Mihail Romanov'un ise 100.000 üzerinde askeri vardı. Rus Ordusu'nun silahları pek mükemmel değildi. Osmanlılar, İngiliz ve Amerikan silahları ile mücehhezdi. Böyle olmasına karşın daha savaş başlar başlamaz Ruslar'ın savaşa daha hazırlıklı oldukları dikkati çekti. Beş gün içinde Kafkas cephesinde savaşan Ruslar, Bayazıt şehrini ele geçirdiler. Mayıs başlarında Ardahan'ı aldılar. Çok geçmeden Kars'a saldırdılar. Ama Rus Ordusu üç ayrı cephede savaştığından, Osmanlılar çok kısa zamanda toparlanıp şiddetli bir saldırıyla Ruslar'ın aldıkları tüm şehirleri teker teker geri aldılar. Osmanlılar bu kez, denizde de meydan okumaya başladılar. Osmanlı'nın içinde topları da bulunan

18 gemilik güçlü bir donanması vardı.

Abhazlar ise, bilindiği gibi, savaşın patlamasına iki gün kala Abhazya'da yerleşen Rus Birliği'ne karşı ayaklanmışlardı. Bu ayaklanma Abhazlar'ın Osmanlılar'ın yanında yer aldığı, Ruslar'a karşı isyan ettiği şeklinde algılandı. Osmanlılar da bu isyandan yararlanıp, Abhazya sahillerinde karaya çıktılar. Abhazya'daki Rus Ordusu 5000 kişiyi geçmiyordu. Sadece Abhazya'da değil, bütün Karadeniz sahillerinde, Poti'den Anapa'ya kadar uzanan sahilleri koruyacak önemli bir Rus Ordusu yoktu

İki ateş arasında kalan Abhazlar politik çelişkiler içine düştüler. Bunun nedeni Ruslar'ın Abhazlar'ı kendi kaderleriyle başbaşa bırakmaları değildi sadece. 1867'de anayurdundan sürülen Abhazlar'dan yararlanan Padişah, burada epey iş başardı. Ruslar'dan nefret eden Maan Özbek ile Maan Kamlat gibi tavad-aamıstalarla onlara bağlı göçmen Abhazlar'ı alıp Abhazya limanlarında karaya çıktılar. Planlı bir şekilde Abhazya içlerine dağıldılar. Durumun pek iç açıcı olmadığını gören yerli Abhazlar, Lıhnı Meydanı'nda toplandılar. Yine aynı ayın 30'unda yapılan Lıhnı toplantısına bu kez Pitsunda Dairesi Başkanı Vali Gaevskiy de katıldı. Tam konuşma başlayacağı anda Osmanlılar, Lıhnı Meydanı'nı topa tuttular. Vali birliğini alıp geri kaçtı.

Hemen ardından Maan Özbek silahla donatılmış olan yandaşlarını yanına alıp Lıhnı'ya geldi. Bzıplılar'ın lideri Lakr Hüseyin Padişah'ın gönderdiği Maanlar'a "Halkımıza bir yararınız olmayacaksa, hiç değilse zararınız olmasın. Çok kötü bir ortamdayız, ülkemiz tamamıyla boşalabilir, biraz insanlığınız varsa, geri çekilin!" dedi. Ama onu dinleyen kimdi. Özbek de Kamlat da adeta köpürdüler. "Rus'u artık buralarda göremeyeceksiniz. Osmanlı donanması sayısız savaş gemileriyle limanda bekliyor. Eğer direnecek olursanız, cenazenizi haber verecek kimseniz bile kalmayacak şekilde yok olursunuz. Bir gün sürmez, kökünüz kurutulur!" diye köylere yaymaya başladı. Gerçekten de, daha o gece, Osmanlı birliği Gudowta'da karaya çıktı.

Anlatılanlara göre, iki, üç bin kişiden fazla bir birlik Abhazya'ya yayılıverdi. Birliği oluşturanların çoğu da Abhazya'dan daha önce göçmüş olan kişilerdi. Zavallı göçmenlerin isteği gelip kardeşleriyle savaşmak değildi. Bir kerecik olsun anayurtlarını bu bahaneyle görebilmekti. Eğer bir yolunu bulabilirlerse burada kalıp tekrar yerleşmekti. On bin kişi hemen ertesi gün Gudowta'da toplandı. Paşa, savaş gemisinden çıkıp 43.000 tüfe-

ği orada toplanan halka dağıttı. Böylece karaya çıkan Abhaz göçmenleri ile yerli Abhazlar, Maan Özbek ve Maan Kats'ın idaresi altında Bzıp'a saldırdı. Gaevski, ordusuyla Pısrıdzha'ya çekildi. Orada da tutunamıyacağını anlayınca Gumısta'ya gitti.

1 Mayıs'ta Osmanlılar, Oçamçıra'yı ateşe verdiler. Ertesi gün Sohum'a saldırdılar. Şehir inanılmaz boyutta bir yangına sahne oldu. Akşam üstü kuşatma altına alındı. 5000 Abhaz, şehri kurtaracağız diye direndiler. Ama yeterince silahlı olmadıklarından ellerinden bir şey gelmedi.

"Sohum'u hiçbir canlıya bırakmayacağım!" diye kükreyen General Kravçenko, korkup Kodor Nehri'nin üst tarafına kaçtı. Ayın 12'sine kadar Tsabal'da gizlendi. Sonra ne yapıp edip Kodor'u geçerek Okum'a gitmeye karar verdi. Alhazov adındaki bir generalin komutanlık ettiği Rus Ordusu burada duruyordu. Sohum kaderine terk edildi. Hatta tüm Abhazya tamamen desteksizdi, kara kaderiyle başbaşa kaldı.

Hava çok kötüydü. Kodor Nehri köpürerek akıyordu. Silaha sarılıp yönetime karşı isyan eden Abhazlar takır takır ateş ederek Alhazov'un peşine düştüler. Tek kaçış yolu vardı, o da Naa suyu başına yakın Bagada denen yere köprü asmaktı. Bunun dışında Kodor Nehri'nin üzerinden geçilebilecek darlıkta bir bölümü yoktu. Ne yapıp ettiler 28 adım uzunluğunda iki kalas atıp asma ipiyle bağladılar ve ördüler. Ayın 16'sında tüm ordu geçtikten sonra bu köprüyü yaktılar. Cigarda'da biraz dinlenip yola koyuldular. Atara'ya kadar gelen Alhazov, ordusunu Kodor Nehri boyunca sürüp Azyübja'ya geldi. Ayın 18'inde silaha sarılan Abhazlar'la burada çok şiddetli bir çarpışma yaptılar. Her iki taraf da çok kayıp verdi.

Yaz başlarında 8000 asker çıkarma yaptı. Osmanlı askeri Oçamçıra'da tekrar karaya ayak bastı. O sırada Rus Ordusu da Mırkula yönünden hazırlanıp Muk Nehri kıyısına geldi. Osmanlılar'ın karaya çıktığını duyunca onlar Pakuaş'a gittiler. Pakuaş köyünde karargah kuran ve Alhazov'un komuta ettiği Rus Ordusu'yla Abhaz göçmenlerinin içinde bulunduğu Osmanlı Birliği savaştı. Osmanlı Ordusu çekilmeye başlayınca göçmen Abhazlar'dan bir grup Tukarçal ve çevresine giderek halka silah dağıttılar. Onlarla birlik olup Rus askeri ile savaşmalarını istediler. "Rus'u ülkeden sökersek, Osmanlı Padişahı, Abhazya'yı bağımsız kılacak. Eski Abhaz Krallığı'nı tanıyacak. O doğu sınırlarımızı eskiden olduğu gibi Anakopya'ya kadar ulaştıracak." diye yayınca, politik istikameti olmayan halk bu kez silahlarını Rus'a çevirdi.

Temmuz ayında savaş alabildiğine kızıştı. Ruslar bu kez şiddetle saldırmaya başladılar. Ayaklanmaya ortak olan Abjıwaalar silahlarını bıraktı. Osmanlı'nın söylediklerinin gerçek olmadığı görüldü. O zamana kadar "Abhazlar, Osmanlılar'dan yana tavır alıyor." diyen Maan Kamlat da, Osmanlı Padişahı'nın nezdinde artık güvenini yitirir oldu. Öte yandan Muk'da yaptıkları savaşta Osmanlı Padişahı'nın en çok güven duyduğu Marşan Hirips'de zaten Ruslar tarafından tutsak edilmiş, ülke dışına sürülmüştü. Bu kez Paşa'nın yeniden güvenini kazanma derdine düşen Maan Kamlat, "Osmanlı yurduna mutlak göçeceksiniz, buna mecbursunuz!" diye dikildi halkın karşısına. Özellikle de Müslüman Abhazlar'ı göçe zorluyordu. Osmanlılar epeyce yorgun düşmüş, gerilemeye başlamıştı. Fakat Kamlat "Osmanlı Ordusu bir sürü gemi ve en az 30.000 asker ile sahilde demirledi. Her an inip saldırmak için bekliyor. Ben de bu gemilerle geldim." diye halk arasına yalan haberler yaymaya başladı. Ama yalandan da bir şey çıkmayacağını anlayan Kamlat bu kez zora başvurmaya karar verdi. Askerler "Gitmeyeceğiz." diyenlerin evlerini ateşe verip yakıyorlar, göçmek istemeyen ailelerin gençlerini ve delikanlılarını mağdur ediyorlardı.

Ağustos ayında Ruslar, Kialaşür Suyu'nu geçip Sohum'a girdiler. Osmanlılar ise Sohum'u ateşe verip şehri terk ettiler. Eylül başlarında Abhazya'yı darmadağın ettiler.

19 Şubat 1878 yılında Sen-Stefano şehrinde Osmanlılar ve Ruslar ateşkes anlaşması yaptılar. Ruslar galip geldi. Abhazya da Ruslar'a kaldı. Ama bu savaş Abhaz ulusu için bitmemişti. Onlar için daha yeni başlıyordu. Bu savaşın adı ölüm kalım savaşıydı. Abhazya sarsıldı. Abhaz tarihinin en acıklı, en büyük, en acımasız günü geldi. Bunun ardından Abhazlar'ın tarihteki en büyük trajedileri olan "büyük göç" oldu.

24) BÜYÜK GÖÇ

XIX. yüzyılda Abhaz ulusunun başına gelen felaketler geçmiştekilerin hiçbirine benzemiyordu. 1877-1878 yıllarında Osmanlılar'la Ruslar arasında süren savaşlar sırasında sürülen Abhazlar'ın dramı korkunç bir şeydi.

Bzıp'lı Abhaz büyükleri. (1912) (Mahmur Tuna Arşivi)

Daha önce belirttiğimiz gibi, savaşın patlamasına birkaç gün kala Ruslar'ın Abhazya'da uyguladığı kolonyal politika karşısında tahammülü kalmayan Abhazlar, silaha sarılıp Sohum'da yerleşen yönetime karşı ayaklandılar. İktidarı elde tutanlar için bu büyük bir bahaneydi. Abhazlar'ı sürmek için ellerini ovuşturup bekleyen fırsatçılar; "Abhazlar bize karşı isyan etti, ağız değiştirdi!" diyerek davul çaldılar.

Gerçeği söyleyecek hiç kimse yoktu. Abhazlar böyle bir savaş çıkacağını bilmiyorlardı. Her şeyden habersizdiler. Hatta savaş başladı diye halka yayıldıktan sonra bile, daha savaş başlamamıştı. Ayrıca, Abhazya'da bekleyen Rus Ordusu'nun Abhazlar'ı korumak gibi bir gayesi yoktu. Hatta Osmanlı gemileri sahile yanaşıp, karaya çıktıkları andan itibaren tek bir kurşun sıkmadan, dağ köylerine yayıldılar. Abhazlar kendi kaderleriyle başbaşa kaldılar. Tepeden tırnağa silahla teçhiz edilmiş Osmanlı'ya karşı av tüfeği ile mücadele etmek zorlaştı. Osmanlı askerleri arasında 1864-1867 tarihleri arasında göç ettirilen Abhaz asıllı Osmanlı vatandaşları da vardı. Özellikle de Ruslar'a büyük antipati duyan Abhaz tavad-aamısta sınıfından insanlar vardı.

Abhazlar'ın, Ruslar'a karşı silahlarını doğrultması konusunda bu sınıftan gelen insanların elinden gelebilecek çok şey vardı. Rus subayları Abhazlar'ın başına gelen felaketlerin sorumluluğunu yine Abhazlar'a yüklüyorlardı. Bütün yazışmalarda söz konusu edilen husus buydu. Abhazlar'ın Rus'a karşı gelmek gibi bir niyeti yoktu. Sorunu yaratanlar Abhazya'yı kötü bir politika ile yöneten, kötü niyetli Rus yöneticileri idi. Bu yüzden Abhazlar'ın isyanı Ruslar'a karşı değil, Ruslar'ın tayin ettiği kötü yöneticilerine karşıydı. Zira Abhazlar'ın içinde Ruslar'a karşı olanlardan çok, Ruslar'a yakın olanlar vardı. Rusya'nın Abhazya'yı perişan etmesine, hatta "Bu topraklar sizin değil artık bizim " demelerine rağmen Rus taraftarı Abhazlar çoğunluktaydı.

1876 yılında, Rusya'da çıkabilecek herhangi bir kargaşalıkta hazır bulunsun diye Abhazlar kendi istekleriyle bazı bölgelerde gönüllü birlikler oluşturdular. Bin kişilik birliklerden biri Sohumda'ydı. Başında Gerg Çaçba bulunuyordu, bu bir süvari birliği idi.

Pitsunda Dairesi'ne bağlı birliğinin başında binbaşı rütbesini taşıyan Maan Titu bulunuyordu. Oçamçıra Bölgesi'ndeki Birlik ise Eymhaa Bata ve Poriçik'e bağlıydı.

Rus Ordusu'nda görevli pek çok Abhaz vardı. Ayrıca görev

yapmak isteyen de az değildi. Savaş başlamak üzere iken 400 Abhaz atlısından oluşan bir milis kuvvet, süvari birliği oluşturulmuştu. Savaş başladığında İngur'daki askeri birliklerin yanında Samurazkanlı Abhazlar çarpışıyordu. Yine Ruslar'ın yanında yer alıp savaşan 600 kişilik bir birlik de Dallılar oluşturmuşlardı. Bunların içinde Rus nişanına layık olanlar da vardı. Girgual Çaçba, Marşan Almahsit, Maan Kuçmahan, Maan Tatlastan, Maan Daut, Marşan Alıbey, Marşan Kazılbek, Jüan Saluman, Yaş Dıgu, Maan Çagu, Maan Kats, Zapş-yıpa Zaurbek bunlardan birkaçı idi.

Öte yandan, Ruslar'a karşı olan Abhazlar da çoktu. Halk birbirini yiyip duruyor, hangi dala tutunacağını bilmiyordu. Göç belası tekrar karşılarına çıkıverdi. Bu defaki göç değil tam bir sürgündü ve çok büyük boyutlardaydı.

1877 yılında kaç kişinin bu yüzden yok olduğunu söylemek çok güç. Bu konudaki yazılı belge ve kayıtların hiçbiri diğerine uymuyor. Bir yerde 50.000 derken başka bir belge de 45.000 diyorlar. Bazı kitaplar 1860'dan 1870 yılına kadar sürülen Abhaz ve Abazin (Aşuva, Aşharıva) sayısını 135.000 kişi olarak gösteriyor.

Abhazlar'ı daha önce de anayurtlarından sürmüşlerdi. 1810, 1821, 1824, 1830, 1837, 1841, 1855, 1864, 1867, 1870 yıllarında olmuştu bu göçler. O zamanlar ne kadar insan yok oldu? Bunu kimse bilmiyor. Yalnız Sultan Devlet-Giray adında bir araştırmacı, İstanbul'da yaptığı ve Osmanlı saray arşivlerinden topladığı materyallerde sürgünde yok olan 340.000 Abhaz olduğunu tesbit ediyor. Bu sayının 400.000 olduğunu belirten kaynaklar da var.

Kısacası "muhaceret" diye literatüre geçen "Sürgün" Abhaz tarihinin tükenmek bilmeyen konusu, Abhaz tarih araştırmacılarının karanlık bir sayfasıdır. ünlü Abhaz bilimadamı Gerg Dzidzarya "muhaceret" adlı önemli kitabında cevaplanması gereken bir çok soru bıraktı.

- "Atalarımız onurlu kimselerdi. Tutsaklığı kabul edemezlerdi, hiç istemiyerek de olsa göçe razı oldular".

- "Hayır! Vatanı sevenler ne pahasına olursa olsun anayurtlarında kaldılar!"

- "Ne olursa olsun sabretmeliydiler. Öleceklerse de kendi topraklarında ölmüş olurlardı. Sanki orada ölmediler mi? "

gibi pek çok duygu ve düşünce çarpışıp duruyordu. Geçmişi yargılamak için konuşulup, tartışılıyordu.

O halde, nasıl oldu da atalarımız anayurtlarını bırakıp gittiler? Mezarlarını bırakmaya nasıl kıyabildiler? Onlar denize çıkarken ne düşünüyorlardı? Sırf gitmiş olmak için mi gittiler? Birer avuç anayurt toprağıyla denize dökülmelerinin sebebi neydi?

Evet, bir avuç toprak alıp gidenler artık geri dönemeyeceklerini bilenlerdi. Ama biraz daha azimli, kendine güvenen ve mutlaka geri dönmeyi düşünen, "Osmanlı toprakları şuracıkta, bir gün gelir, kara bulutlar dağılır, biz de yurdumuza döneriz, viran evlerimizin başına geçeriz", diyenler de vardı.

Anayurtlarını terketmek zorunda kalan göçmen Abhazlar'ın çoğunun kafasında ve gönlünde bir gün geri dönmekten başka hiç bir düşünce yoktu. Onlar geçici bir dönem için yurtlarından koptuklarını, nefes alır almaz geri döneceklerini, mutlaka kendilerine de gülecek bir gün doğacağını düşünüyorlardı.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Ayastafanos Anlaşması ile sona erdi. Savaş sona erer ermez, Abhaz göçmenler geri dönme çabalarına düştüler. Ama Ruslar onların bir daha geri dönmemesi için her türlü önlemi almışdı. Bu konuda pek çok yazılı anlaşma ve belgeler ile yasalar oluşturmuşlardı. Bir kere anayurttan sürdüğü insanların geri dönmesine asla izin vermeyecekti. Anayurdunda kalan birkaç kişiye de yapmadıkları zülmü bırakmıyordu. Onları "hain" diye niteleyip silahlarını ellerinden alıyorlardı. Denize yakın yerlerde yaşamalarına izin vermediler. Ama yine de Abhaz göçmenler ne pahasına olursa olsun ülkelerine dönmek için can atıyorlardı. Gemiyle gelebilen gemiyle, yaya gelebilen yaya yollara düşüyordu. Çoğu hiç değilse Batum'a kadar geliyordu. Batum'a gelebilen kendini Abhazya'da sayıyordu.

Gemilerle kıyıya inebilenler ne yapıp edip viran evlerinin başına dönüyorlardı. Ama evlerine dönen insanlar "Siz kimsiniz?", "Buralar bizim." diyen bir sürü yabancı ile karşılaşıyorlardı. Hatta göçmenlerin geri geldiğini duyanlar gelenleri, daha gemiden çıkmadan "Geldiğiniz yere geri dönün." diye kovaladıkları çok oluyordu. En ufak bir Abhazya iskelesine bir Abhaz'ın ayak basmasına izin vermiyorlardı. Bunları silah zoruyla geri çeviriyorlardı.

Geri dönüp yeniden yerleşen bir Abhaz'ı tespit ettiklerinde gidip evini yakıyorlardı. Böyle köy köy dolaşıp, evine geri döndüğünü tespit ettikleri Abhazlar'ı yeniden toplayıp, yaka paça gemilere dolduruyor, Osmanlı topraklarına gönderiyorlardı. Oraya gidince de; "Siz Rus gemisiyle geldiğinize göre artık Rus

sayılırsınız." diyerek bu kez de Osmanlı toprağından geri sürülüyorlardı. Böylece kimsenin istemediği, kimsenin benimsemediği, iki devlet arasında bir oraya bir buraya sürüklenen ve denizin üstünde yok olup giden bir halk olmuştu Abhazlar.

Ama bir mucize oldu, Abhazya'da, Dırmit Gulya adında bir güneş doğdu. Sönen ocakları tüttürecek bir ateş, halkı bilinçlendirecek bir ışık belirdi.

25) XIX. YÜZYILDA ABHAZYA'NIN KOLONİLEŞMESİ

Rus yönetimi doymuyordu. Abhaz ulusunun bir avuç toprağını yiyip bitiremiyorlardı. Üstünde yaşayanlardan kovabildiklerini kovdular. Kalanlara ise göz açtırmıyorlardı.

Abhazya'da Rus kolonizasyonu 1830'lu yıllardan bu yana vardı. 1837'de Baron Rozen'in Tsabal'a saldırısı ve Novorosisk'te oturan General Gubernatör Vorontsov'ın Bombora'yı görüp çok beğenmesi üzerine, 1840-1841 yılları arasında Dal'a yüz aile getirip yerleştirmeyi kararlaştırdılar. Buraya yerleştirmek için getirdikleri insanları ilk önce "silahtan iyi anlayan" asker ailelerinden seçtiler. Ama Abhaz Krallığı'na son verinceye kadar bunu pek alenen uygulamadılar. Abhaz Kralı Çaçba Hamit Bey'i indirince, bu işe iki elle sarıldılar. Kafkas Savaşları nedeniyle Abhazya'nın doğu bölgesi boşaldı. Kafkasya'yı elde tutan Anamestik Mikail Nikdayeviç "İngur Nehri'ne kadar Kazaklarla doldurmalıyız." diye tutturdu. Tuapse ile Bzıp arasındaki bölgede acele etmediler.

1866 yılında Hatisov adında bir tarım uzmanını Osmanlı ülkesine gönderdiler. O bugünkü Türkiye sınırlarında yaşayan Yunanlılar'la, Ermeniler'i getirmeyi planladı. Onların toprağa çok daha iyi uyum sağlayan topluluklar olduğunu düşünüyordu. 1867 göçü kolonistlerin işini daha da kolaylaştırdı. İktidarı elinden alınan Abhaz Kralının yurdunu yağmalıyor, karış karış bölüyorlardı. Buna denize dökülen insanlarımızın toprakları da katılınca kapış kapış götürdüler. Ertesi yıl bunların hepsi Çarlık hazinesinin toprağı oldu. Yasal olarak Abhazya'yı yöneten subaylar daha da doymayınca "Toprak isteyen var mı?" diye Rusya'ya girdiler. Duyurular yaptılar, gazeteyle, dergiyle ilan ettiler.

Böylece 1867 yılında meydana gelen göçten sonra, tamamen boşalan Dal ve Tsabal yöresini yabancılarla doldurdular. Amtki-

Abhaz Prensleri: Soldan sağa, Maan Kats, Geçba Raşit, Ubıhlar (Dagua-oğulları) İnal-ıpe Savlöh (Mahmur Tuna Arşivi)

al Suyu'nun başında Mihailovskiy diye bir köy, Maçara Suyu başında Olginskoy, Kialaşür Suyu'nun başında da Aleksandırskoye denen köyler kuruldu. Son iki köye Bulgarlar getirilip yerleştirildi. Diğer taraflara Osmanlı'dan getirdikleri Rumlar'ı yerleştirdiler. Yeni yerleşenler mutluydu. Bir ev için 30 hektar bahçe ile 80 manat (ruble) para veriyorlardı. 15 yıl en ufak bir ödeme yapmayacaklardı. Yeterki buralarda yerleşip kalsınlar, dönmesinler diye. "Toprak istiyorum, burada kalacağım." diyen bürokratlar için ise bütün kapılar sonuna kadar açıktı.

1870'li yılların başında Tsabal ve Lata'ya 14 kişi getirip yerleştirdiler. General Kravçenko, Polkovnik Kraeviç, Podpolkovnik Vivedenskiy gibi "imtiyazlılara" 27 bin destin toprak dağıttılar. Sözünü ettiğimiz dönemde geri dönen Abhazlar bir karış toprak bulamaz duruma gelmişlerdi. Gagra ile Arıdkıt arasında uzanan ve Sadz Bölgesi diye bilinen toprakların tanınmış Prens'i Geç Raşit, Abhazya'ya geri döndüğünde kendi evini bile bulamamıştı. Geçkıt da Rusya'nın olmuştu. Buranın adını Veseloe diye çoktan değiştirmişlerdi. Geç Raşit, anne ve babasının mezarlarına gözyaşlarını döküp Gagra'ya döndü. Haşıpsı yakınlarında Plenkova adında bir Rus köyü oluştu. Adler diye saptırarak isimlendirdikleri Arıdbalar'ın toprakları üstünde de Pervinka, Moldovanka, Vısokoya adında üç Rus köyü oluşuverdi.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı yüzünden Rusya "tükenme" noktasına gelmişti. Yönetimin kolonilerle uğraşacak fazla zamanı yoktu. Bu yüzden de bu işi ileriki tarihlere erteliyorlardı.

1877 yılında Ruslar'ın yürüttüğü ağır kolonizasyon politikalarına karşı Abhazlar'ın yaptığı silahlı ayaklanmalardan ötürü, "Büyük Abhazya" diye bilinen anayurdumuzun çok önemli bir bölümü daha boşaldı. Ruslar da artık Abhazya'ya alenen girip yayılmaya ve yerleşmeye başladılar. Anayurdundan sürülen yerli halkın yerine derhal yabancıların getirilip yerleştirilmesi gerekiyordu. Ama yerleştirilecek bu kişilerin yönetim için kendini feda edecek, kanını canını esirgemeyecek insanlar olması gerekiyordu. Bu tip insanlar için bereketli topraklar, zengin araziler ve her türlü imkan cömertce dağıtılıyordu.

1878 yılı baharında Anhua Köyü'nü kiraya verdiler. Başta üzüm bağları ve meyve bahçelerini. Özellikle de Pitsunda dairesi kapsamındaki bereketli bağ ve bahçeleri ele geçirdiler. Hemen ardından Gumısta'dan Kodor'a kadar olan bölgeler parsellendi ve kapışıldı. Öte yandan akın akın gelen yabancı köylü ve çiftçilere 10'ar destin toprak dağıtılıyordu. Bunlar için üç yer ayrıldı. Biri Kodor Nehri'nin sağ tarafında kalan topraklar, diğeri Aatsı bölgesi, öteki de Abjakua idi. Böylece Dapuvkıt'ın adı Vladimirovskiy oldu. Aatsı Yöresi etekleri Balkanovski adını aldı. Mtsara köyü Anadolu'dan gelen Ermeniler'in köyü oldu.

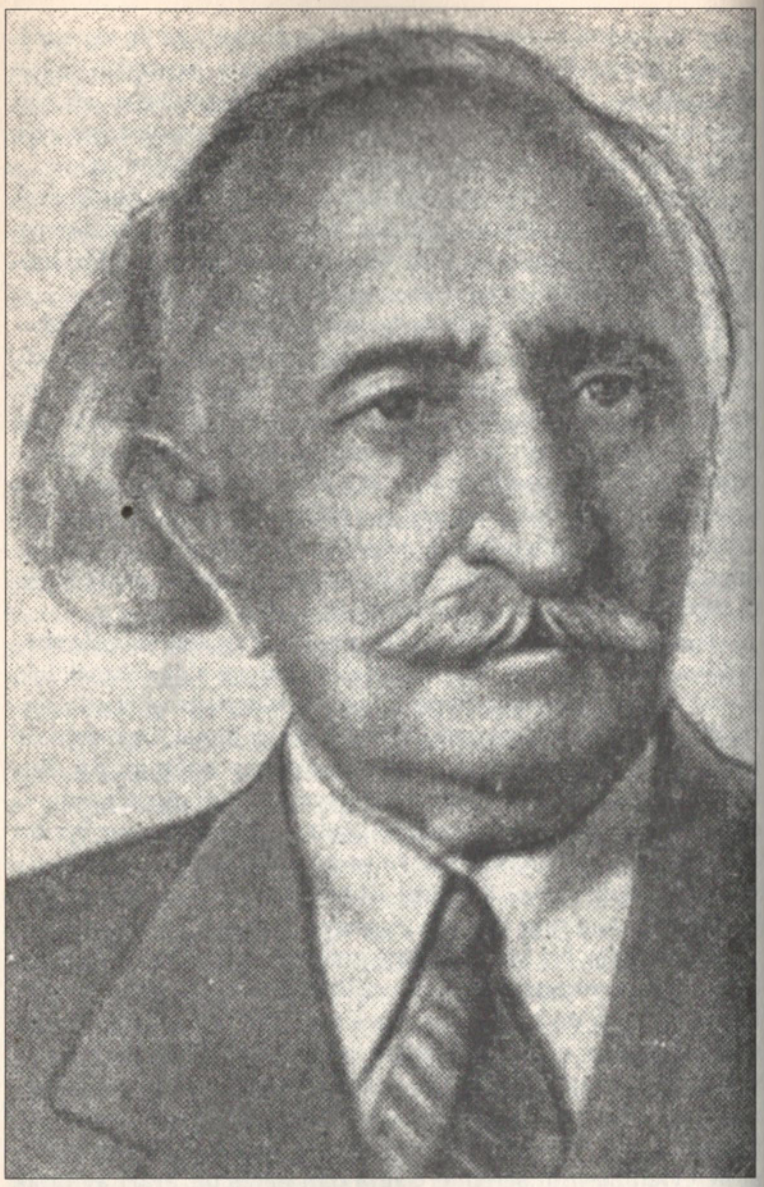
1879 yılında Abhazya sahillerini yabancılarla doldurmak için komisyonlar oluşturuldu. Merkezi Tiflis'te olan bu komisyonlar Abhazya'nın hızla kolonileştirilmesini sağladı. "Novorosissk - Sohum - Batum" tarihi yolu da buna yardım etti.

XIX. yüzyılın 80'li yıllarında kolonizasyon daha da şiddetlendi. O zamana kadar insanları zorla getirip yerleştiriyorlardı. Ama daha sonra insanlar buralara kendi istekleriyle gelip yerleşmeye başladı. Çünkü artık buralara gelip gitmek kolaylaşmıştı. Bunlar gerçeği de kavramışlardı. 1881 yılı sonunda Gumısta Nehri başlarını Rumlar tuttu. 1882 yılında Samara'da yaşayan Estonlar gelip Abhazya'ya yerleşti. Ertesi yıl buralara Kırım'dan sürülen göçmenlerin kardeşleri gelip yerleşmeye başladılar. Böylece Abhaz yurdunda Salme, Sulev, Linda, Estonka gibi yeni yerleşim yerleri oluşturuldu.

Bazen Abhaz topraklarını ikramiye olarak loteryalarda sundukları bile oluyordu. Rus soylularını Abhazya'ya çekmek için büyük topraklar veriyorlardı. Kiliseleri bile dağıtıyorlardı. Psırıdzha'daki Simon Kanonit (Aziz Simon) Kilisesi, Dranda'daki kilise ve daha pek çoğu bu şekilde dağıtılıp bölünmüştü. Rus Kilisesi sadece Hırıstiyan dininin misyonerliğini yapmıyordu. O daha ziyade yönetimin politikalarını uygulamak için iyi bir araçtı. III. Aleksandr'ın Abhazya'ya gelip Panteleymon Kilisesi'nin (Afon'daki kilise) temelini attıktan sonra, Rus Kilisesi açık bir biçimde kolonyal politika gütmeye başladı.

Abhazya'yı bir koloni haline getirmek için ellerinden gelen her şeyi yapıyorlardı. Akla gelmedik yöntemler uyguluyorlardı. Bunlardan biri de kurort dedikleri, tatil yöresi oluşturma projesiydi. Abhazya'yı bir "Kafkas Rivyerası" yapmak için ekonomik yönden güçlü, nüfuzu yüksek ve de işten anlayan uzman kişileri çağırıyorlar, onlara buraları gösteriyorlar bilgi ve destek alıyorlardı. 1901 yılında Oldenburski'ye, Nikolay II'nin kız kardeşi ile evlenmesinin şerefine Gagra'dan geniş bir arazi ayırarak düğün hediyesi olarak verdiler. O da gelip Gagra'da muhteşem bir dinlenme tesisi yaptı. Bu ve buna benzer pek çok şey vardı.

1877 yılından itibaren Abhazlar "güvenilmez insanlar" ola-

D.İ. GULYA (1874-1960)
Abhaz Ulusal Şairi (Mahinur Tuna Arşivi)

rak damgalandılar. Sahilde yaşamalarına izin verilmiyordu. Doğu sınırımızdaki komşular bundan iyi yararlanıyorlardı. Başta Mingreller olmak üzere. Gürcü aydınları fırsatı tam ganimet bilip, durmadan propogandalar yapıyorlardı. "Mingreller'den başka Abhazya'daki yaşam koşullarına uyacak başka bir topluluk yoktur." diyorlardı. "Abhazya sıtma yatağıdır. Sıtma, Mingreller'in tenine, derisine işlemiyor, onlar buna alıştı, bağışıklıkları var." diye yayıyorlardı. Mingreller işte bu tür yöntemlerle Abhazya'ya doldurudu. Önceleri işçi ve kiracı olarak geliyorlardı. Bazı tavad-aamısta arazilerinde çalışmak üzere gelen bu Mingrel ameleler, zamanla para kazandıkça, ayaklarının üstünde durmaya başladılar. Toprak alıp, ekip biçmeye, burada doğup, büyüyen kimseler gibi yaşamaya başladılar.

Sürgünden önce Abhazca'dan başka ses duyulmayan bu ülkede, şimdi binbir dil konuşuluyordu. Her çeşit insan vardı. Ama ayrı bir gerçek de her an farkedilip, hissediliyordu. Burası Abhazya idi ve çoğunluk hala Abhazlar'dan oluşuyordu. Ev sahipleri de Abhazlar'dı. Bunu herkes görüyor ve bunun böyle olduğunu gayet iyi biliyordu.

1897 yılında Rusya'da yapılan genel nüfus sayımında Abhazya'da 58.000 Abhaz'ın yerleşik olarak yaşamakta olduğu tesbit edildi. Yine aynı yıl buraya gelip yerleşen Mingrel ve Gürcü sayısı da hemen 25.000'e ulaştı. Ermeniler 6.000, bir o kadar da Rus vardı. Abhazya'nın bir ucundan öbür ucuna meydana gelen etnik değişiklikler her geçen gün biraz daha hızlanıyordu.

26) XIX. YÜZYILIN SONUNDA ABHAZYA'DA SOSYAL ve EKONOMİK DURUM.

Rus yönetimi Abhazya'yı yirmi yıl içinde bir koloni haline getirdi. 40-45.000 insanı getirip Abhazya'ya yerleştirdi. 1897 yılında genel nüfus sayımı yapıldı. Abhazya'nın nüfusu 106.000 kişi olarak tespit etildi. Bunların yüzde 55'i Abhaz'dı.

Abhaz olsun, Mingrel olsun, Ermeni olsun, Rus olsun burada yaşayan halkların hepsinin yaşamında kargaşalık vardı. Eski ve yeni birbirine karışmıştı, hangisinin doğru olduğunu ayırt etmek de iyice zorlaşmıştı. Öte yandan kapitalizm kapının eşiğinde bekliyor, içeri girdi girecekti. Feodalizm ise eski alışkanlıklarından ve rahatından bir türlü vazgeçmek istemiyordu. Bütün

bunların ötesinde kökleri bu toprakların derinliklerinde bulunan Abhaz halkının etno-kültürel durumu ile daha dün Abhazya'ya gelip yerleşen yabancı kökenli milletlerin yaşam biçimi vardı.

Gerçi zorla getirilip yerleştirilenler az değildi, ama başkalarının ülkesinde, başkalarının evlerinde yaşayıp havadan kazananlar çoktu. "Çok karlı, çok keyifli yerler." diye kendiliğinden gelip yerleşenler daha da çoktu. En çok el attıkları iş de, güzelim Abhazya'yı saran doğal güzellikler ve zenginliklerdi, özellikle de ormanlar. 1880'li yılların başlarında Gudaa Köyü'nü kaplayan 1800 hektarlık yeşil ormanı zengin birine satarak kereste deposu haline getirdiler. Benzersiz orman ürünlerini hazırlayıp yurt dışına götürüp satıyorlardı. İşte buna benzer atölyeleri ve fabrikaları Tamış, Azyübja, Kaldahuara'da da açtılar. 1889 yılında Oçamçıra ve Gudowta'da da buna benzer yerler inşa ettiler. Bunu yapan sadece Ruslar değildi. Fransızlar, İngilizler ve diğer Batı Avrupa ülkeleri de buradaki paranın kokusunu almışlardı.

1890'lı yıllarda Akapmara'da zengin taş kömürü yatakları olduğunu anlayınca, bu kez de bilimadamları gelmeye başladılar. Tukarçallılar, Rus Tabii Kaynaklar Bakanı Ermolov'u da bu yüzden konuk etmişlerdi. Onlar sadece kömür madenleriyle yetinmiyor, dağların altındaki tüm madenleri istiyorlardı. Zışra'daki gümüş, Guağua'daki bakır yataklarını ve hemen hemen işe yarayan her şeyi istiyorlardı.

Balıkçılık da inanılmaz boyutlarda kâr getiren bir işti. Sadece Abhazya sahillerinde avladıkları balıklarla yetinmiyorlar; Aalzga, Muk, Kudrı, Bzıp gibi alabalık bakımından zengin akarsulardan da yararlanıyorlardı. Rus İmparatorluğu'nun merkezi şehirlerinden Moskova'dan, Harkov'dan ve daha pek çok şehirden gelen balık tüccarları Sohum Limanı'ndan alışveriş ediyorlardı. Yüzyılın sonunda Ruslar, Abhazya sahillerinde sekiz fabrika kurmuşlardı. Tüm balık çeşitleri, hemen sofraya konacak şekilde hazırlanıyordu bu fabrikalarda.

Böylece XIX. yüzyılın sonunda Abhazya'da 35 fabrika kurulmuş oldu. Bu fabrikalarda da en az 400-500 kişi çalışıyordu. Artık Abhazya'da işçi sınıfı diye bir sınıf oluşmuştu. Bunların içinde Abhazlar da vardı.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Sohum'un tekrar bir başkent havasına dönüştürülmesi ve eski geleneksel özelliklerine kavuşturulması için gereken her şey yapılmaya çalışıldı.

1881 yılında Sohum 3675 hektar araziyi kapsayacak hale getirildi. Şehir on yıl içinde daha önce olduğu gibi bir polis şehri olarak değil de, özel idare ile yönetilen bir kent haline getirildi. Şehrin yönetimi Aleksandr Saraçisvili adında bir Gürcü'ye verildi. Ancak, Kutays'daki General Gubernatör bu şahsı beğenmeyerek yerine Berens adında başka birini tayin etti.

Sohum Abhazya'nın tam merkezindeydi. Ama etrafı yeni kolonilerle sarılı idi. Zaten Sohum kentinde yaşayanların çoğu da yabancı uluslardan meydana geliyordu. Şehri öncelikle bir ticaret merkezi haline getirdiler. Abhazlar'dan da ticaretle uğraşan kişiler çoğalmaya başladı. Bunlar çoğunlukla tavad-aamısta sınıfından kişilerdi. Sohum'un ticaret merkezi olması için demir iskele yaptılar. Rus gemilerinin yanı sıra diğer yabancı ülke gemileri de Sohum Limanı'na yanaşmaya başladı. Deniz feneri kurdular. Sohum bir kent olarak büyüyüp gelişiyordu. Telgraf, tipografya, ziraat deneme istasyonları, botanik bahçeleri ve daha pek çok günün ihtiyacına uygun gelişmeler vardı. Dağlılar okulu, Kız okulları (cimnazya), iki kulüp, kitap satış merkezi, "Rossia", "Frantsiya", "Sentralnaya" adlı oteller açıldı. Sohum çevresindeki su birikintileri ve bataklıklar kurutuldu. Sıtma önlendi. 1898 yılında Moskova'da toplanan uluslararası tıp kongresinde tüberküloz hastalığına yakalananlar için en iyi tedavi merkezinin Sohum olduğu ilan edildi. Bu yüzyılın başında Smetskoy adında Kostroman'dan gelen zengin iş adamı Gulrıpş ve Abgızra'da sanatoryumlar açtı.

Aynı şekilde Oçamçıra, Gudowta, Gagra da gelişmekte olan kentlerdi.

XIX. yüzyılın sonlarında Prens Oldenburskiy, yani Çar'ın damadı Gagra'da Jüanrıkuara (Jüanbalar'ın Deresi)nin denize döküldüğü yerde bir dinlenme tesisinin temelini attı.

Abhazya'da şehir yaşamını oluşturmada yolların çok büyük önemi vardı. Rusya etekleri ve Güney Kafkasya arasında irtibat kurmak istiyorlardı. 1890'lı yılların başında Rusya Ordu Birliği'ndeki General Annenkov'un önderliğinde Novorosisk ve Abhazya arasında "Mlaş" (Açlar Yolu) dedikleri büyük tarihi bir yol yaptılar. Taa Rusya içlerinden bir lokma ekmek parası kazanabilir miyiz diye gelen aç ve sefil işçilerin yaptığı bir yol olduğu için adını böyle koydular.

Abhazya'da kent yaşamı gelişiyordu. Buna bağlı olarak üretim biçimleri de gelişiyordu. Ama bütün Güney Kafkasya'da ol-

duğu gibi Abhazya'da da ekonomik durum geriydi. Sonra buralarda en çok geçerli olan köy yaşamı idi. 1897 yılında yapılan nüfus sayımında belirtildiğine göre Abhazya'da yaşayan tüm insanların yüzde 98.5'i köyde yaşıyordu ve bunlar çiftçilikle geçiniyorlardı. Topraklarını ekip biçiyor, hayvan besliyorlardı. Artık köylerde bile kapitalist sistem yerleşiyordu.

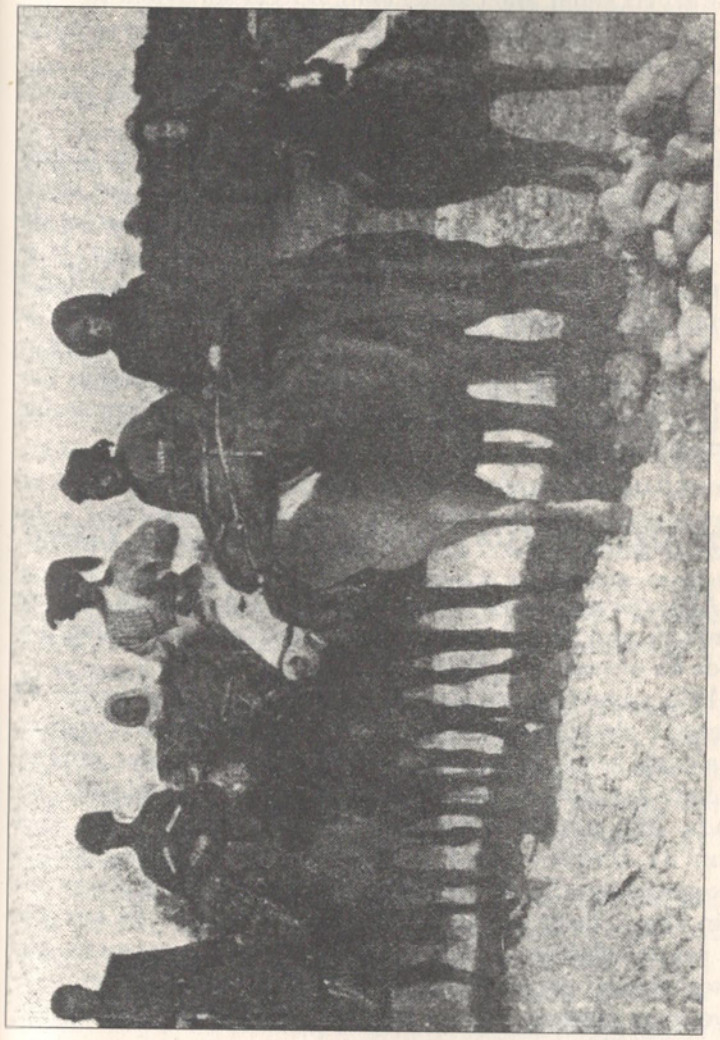
Abhaz köylüsünün eskiden beri alışık olduğu yaşam biçimi değişmeye başladı. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra, daha doğrusu toprak satın alma hakkı tanındıktan sonra gelişme daha da hızlandı. '90'lı yıllardan itibaren yeni yerleşenler gibi Abhazlar arasında da üzüm yetiştirme alışkanlığı yayıldı. Pazara çıkıp mallarını satmaya başladılar. Sözünü ettiğimiz dönemde Abhazya'da 500.000 şişe şarap üretiliyordu. Bunun % 80-90'ı yurt dışına ihraç ediliyordu. 1894 yılında şarap ve votka imal eden 11 fabrika vardı.

Mısır üretimi de Abhazya'da büyük boyutlardaydı. Birçok Abhaz köy ve kentlerinde mısır siloları kuruldu. Abhazya'nın çeşitli bölgelerinden yetişip de Rusya'ya gönderilen ürünlerin % 45'ini mısır oluşturuyordu.

Hayvan besleyen kesim de pazarın tadını almıştı. İstatistiki kayıtlara göre 59.000 büyükbaş hayvan, 100.000 nin üzerinde de küçükbaş hayvan sayılmıştı o dönemde. Abhazlar arasındaki yaygın söylenişe göre "bin yetiştirip yüzünü ormana salan" büyük çiftçiler vardı. Yedi sekiz çift boyunduruk kullanan ve aynı miktarlarda sabanları yan yana dizip süren çiftçiler olduğu da söyleniyor. Öte yandan ulaşım için ve koşu için yetiştirilen atların sayısı da az değildi. Satmak için de iyi cins atlar yetiştiriyorlardı. Çiftçiler çoğunlukla hayvanlarını pazarlarda satıyorlardı. Bazen pazara çıkarmadan ilk elden aracılara sattıkları da oluyordu.

Abhazya'da çok eskiden beri geleneksel olarak yapılan arıcılık da oldukça gelişmeye başladı. Ihlamur çiçekleriyle beslenen arıların yaptıkları balın değeri çok yüksekti. Ayrıca bolca balmumu yapıp satıyorlardı.

XIX. yüzyılın sonunda köy yaşamında ve tarla ziraatinde tütün de önemli bir yer tutmaya başladı. Giderek köylerde yetiştirilmeye başlanan tütün, Abhazya ziraatinde % 48 oranına kadar yükseldi. Böylece Moskova, Petersburg, Odessa ve Rodos gibi tütün pazarları ile, Abhazyalı tütün üreticileri arasında ilişkiler gelişmeye, Abhazya'da da tütün üretim merkezleri ve kentleri belirmeye başladı. Çarlık Rusyası sınırları içinde yetiş-

19. Yüzyılın son yıllarında Fransız Le Baron de Baye'in Abhazya'da tesbit ettiği bir Abhaz atlı grubu (Ömer Büyüka, 1969 Abhazca Takvimden)

tirilen tütünler arasında Abhaz tütünü kalite bakımından birinci sırada yer alıyordu. Burada 150 çeşit kaliteli tütün yetiştiriliyordu. Çoğunlukla tavad-aamıstanın sahip olduğu büyük tütün arazileri kadar arazi sahibi olan, zengin anhayülar da vardı. Toprağı az olup, toprağı çok olanların yanında çalışan tütün üreticileri de çoktu.

Böylece XIX. yüzyıl sonunda Abhazya'da kapitalist sistem hemen hemen tam anlamıyla oturmaya başlamıştı.

Bu kapitalist sistem nedeniyle Abhaz köylüleri yeni üretim araçlarıyla tanıştılar, yeni alışkanlıklar ve yaşam biçimleri edindiler. Zaten yeni gelip yerleşen yabancı milletden insanlar da yeni bir yaşam biçimi getirmişlerdi buraya. Bütün bunlar kuşkusuz feodal yaşamı zedeliyor, halkın gözünü açıyor, kapitalist sistemin getirdiği yeni üretim biçimi köylülerin ayakta durmasını, biraz daha zenginleşmesini sağlıyordu. Ama öte yandan Abhaz insanının huyunu suyunu, örf ve adetini ve kendine has özelliklerini bozuyordu. Bu medeniyet Abhaz toplumuna bir verirken iki alıyordu.

27) XIX. YÜZYILDA ABHAZYA'DA KÜLTÜREL YAŞAM

Abhazya'nın Rusya'ya bağlanmasından itibaren, halkın ekonomik ve kültürel yaşamı değişmeye, toplum kültürel anlamda da uyanmaya başladı.

1810 yılında Abhaz Krallığı'nın merkezi olan Lıhnı'da 13 öğrenciyi okutabilecekleri bir kilise okulu açmaya çalıştılar. Ama bunu gerçekleştiremediler. 1846 yılında çocuklar için Pitsunda'da bir ilahiyat okulu açmak istediler, bu da olmadı. Sonunda; 1851 yılında Abhazya'da bir okul açılabildi. Bu okul Okum'da, Dırmit Maçavaryan adındaki bir papazın gayretleriyle gerçekleşti. Bu okul sayesinde Konstantin Maçavaryan adlı bir Abhaz dostu ve eğitimci de kazanılmış oldu. İlk kez Abhaz örf ve adetlerini, dilini, kültürünü içtenlikle araştıran, dürüstçe tesbitler yapan, Abhaz halkına ve onun değerlerine saygı ve sevgi gösteren bu kişi Abhaz kültürel yaşamının unutulmaz neferi oldu.

Ertesi yıl, Sohum'da da bir okul açıldı. "Abhaz Okulu" adındaki bu okulun ardından, Lıhnı'da bir Abhaz okulu açıldı. Kırım Savaşı yüzünden Abhazya'yı Osmanlılar himayeleri altına alınca bu okullar kapatıldı. Daha sonra 1863 yılında Sohum'da "Aşharıwaa Rışkol" (Dağlılar Okulu) açıldı, birkaç ay sonra buna benzer bir okul da Elır'da açıldı. Abhazya'nın tüm sınırları içinde eğitim gören Abhaz çocuklarının sayısı 400 kişiyi geçti. Bu çocuklar çoğunlukla tavad-aamısta çocukları idi. O zaman olanak sahibi sınıflar bunlardı.

Çocuklarını Abhazya dışına gönderip eğitim aldıran kişiler de vardı. Bunlar, özellikle kralın aile çevresindeki çocuklardan oluşuyordu. İşte 1812 yılında Abhaz Kralı'nın oğlu Prens Dırmit Petersburg'da okula başladı. On yıl içinde Polkovnik rütbesiyle ülkesine dönen Prens'i, halkına hizmet etmek şerefini ve zevkini tatdırmadan zehirleyip öldürdüler. Ülkeyi yönetebilecek mükemmellikte biri olarak yetişmesi onları ürküttü. Buna fırsat vermemek için, 1822 yılında Lıhnı'daki Krallık Malikanesi'nde zehirleyiverdiler.

1831 yılında asiller okulu denen okulu bitiren Prens Dırmit'ın küçük kardeşi Prens Çaçba Hurşit Bey, yürekli, uzak görüşlü ve insancıl biriydi. Petersburg'da eğitim gören diğer soylu Abhaz gençleriyle ve orada görevli Abhaz aydınları ile iyi ilişkiler içindeydi ve hepsiyle yakından tanışıyor, ilgileniyordu. 1833 yılında Tiflis'e gönderildi. Ama çok geçmeden Ruslar'ın Kafkasya'da yürüttükleri kolonizasyon politikaları nedeniyle tutsak edildi. Ardından, 1853 yılında Çar I. Nikola kendi eliyle Prens Hurşit Bey'i görevden aldı. Hatta "Güvenilmesi güç", diye Kafkasya'ya girmesine bile izin vermedi.

Abhaz Kralı Çaçba Hamit Bey de iyi eğitim görmüştü. Kardeşleri - Dırmit, Hurşit ve Aleksandır - gibi o da iyi yetişmişti. Rusça ve Gürcüce'yi gayet iyi biliyordu. General N. Raevski ile dost olacak kadar bilgili, görgülü ve zeki bir insandı. Raevski bizzat kendisi Abhaz Kralı Hamit Bey'in omuzlarına general rütbesini takmıştı.

XIX. yüzyılın birinci yarısında Abhaz ulusunun sorunlarını dile getiren, onların dertlerine derman olabilen aydın Abhaz gençlerinin başında Ajuanba Saluman vardı.1824 yılında Abhazlar'a yakın olmak, onlarla dostluk kurmak isteyen A. Patsovski adındaki Rus subayı, Ajuanba Saluman'ı 15 yaşında iken yakın arkadaşı Şakrıl Emin ile birlikte alıp götürdü. İkisini de güzel bir okula yerleştirdi. Her ikisi de dört yıl içinde aristokratların özel askeri birliğinde görev aldı. Saluman Ajuanba ana dili gibi Rusça biliyordu. O yüzden bazen tercümanlık yaptığı da

oluyordu. Bazı Sadzwalı aristokratlarla birlikte bir grup oluşturup çarın huzuruna da çıkmıştı. 1842 yılında Sadzwalar onu Pristov olarak seçtiler. Bazen bir Rus subayı gibi Rus Ordusu'nun Abhazya'da yürüttüğü operasyonlara katıldığı da oluyordu. Özellikle de çaresiz kaldığı zamanlar.

Ajuanba Saluman görevinden arta kalan boş bir zamana sahip değildi. Ama yine de duramıyor ve ne yapıp edip gazetelere, dergilere makaleler yazıyordu. Bu makaleler özellikle Abhazlar'ın etnografik durumuyla ilgili makalelerdi. "Ziminye pahodi Ubıhow=Ubıhlar'ın Kış Harekatı", "Potselui za zanavesom=Perde arkasından öpücük". (Bu Abhazlar'daki "Temennah" geleneği ile ilgili bir makaledir). Bu makaleler bugün bile önemini yitirmeyen yazılardır. Ünlü Abhaz bilimadamı Gerg Dzidzarya, "Saluman Ajüanba, Kafkasya'da askeri görevde bulunan ve ilk devrimcilere yakınlığı ile bilinen biriydi" der. A. Bestujev-Marlinskiy gibi önemli şahsiyetlerin yakın arkadaşıydı. 1855 yılında Osmanlı-Rus Savaşı sırasında çarpışan Saluman Ajuanba İngur Nehri başlarında süren çarpışmalarda kahramanca öldü.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Kafkasya'daki savaş sona ermek üzereyken Abhazya'ya yeni bir general geldi. Bu generalin adı P. Uslar'dı.

Bu dönemlerde Abhaz dili ile okunup, yazılamıyordu. Uslar gelir gelmez Abhazca'yı öğrenmeye başladı. Çok da çabuk öğrendi. 1862 yılında Kril alfabesi ile Abhaz grameri hazırlayıp bastırdı. Yine o zaman, Kafkasya'da Hıristiyanlığın yeniden yayılması için oluşturulan heyete başkanlık eden Bartolomey'in verdiği görev üzerine bir "Abhaz Alfabesi" hazırlamaya başladı. 1865 yılında bu alfabeyi bastırdılar. Böylece Abhaz çocukları kendi dilleriyle okuyup yazmaya başladı. Okum, Sohum, Lıhnı gibi şehirlerde açılan bu okullarda çocuklar çok iyi okuyordu. Bartolomey'in başkanlık ettiği bu komisyonda iyi eğitim görmüş Abhaz aydınları da vardı: Kuasta Çaçba, Girgual Çaçba, Yvana Gegya, Simon Yaşba gibi.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Gerg Çaçba da Abhaz kültürünün fidanlarını eken biri olarak çıkıyor karşımıza. Son Abhaz Kralı Çaçba Hamit Bey'in oğlu olan Prens Gerg Çaçba'yı babası, on yaşındayken, Kutays'da oturan General-Gubernatör Gagarin'e gönderdi. Onu mükemmel bir şekilde yetiştireceğini biliyordu. Sonra Tiflis, Petersburg gibi şehirlerde eğitimini tamamlattı. Böylece Prens Gerg Çaçba, Kafkasya'daki ordunun başına komutan olarak tayin edildi. Ertesi yıl da Potporiçik nişanını aldı.

Bilindiği gibi Abhaz Krallığı'na 1864 yılında son verilmişti. Babası tahttan indirilince, Prens Gerg Çaçba'nın da yaşamında tat kalmadı. 1866 yılında Abhazlar'ın Lıhnı'da başlattıkları bağımsızlık mücadelesi yüzünden Prens'e, Abhazya'ya girme yasağı kondu. Onu Orenburg'a sürdüler. Bir süre sonra binbaşı rütbesiyle Odessa'ya tayin ettiler. 1875 yılında ne yapıp edip kendini Kafkasya bölgesine yeniden tayin ettirmeyi başardı.

Prens bu sıralar ekonomik sıkıntıya da düştü; üstünde yoktu, başında yoktu, ancak geçimini sağlayabilecek cüzi bir maaşı vardı. Ama zamanla "Tanrı yüzüne güldü." Rusya'nın müstakbel Çarı III. Aleksandr ile çok iyi bir dostluk ve arkadaşlık kurdu. 1871 yılında II. Aleksandr onu fligel-dyutant olarak yanına aldı. Ertesi yıl Çar'ın danışmanları arasına o da girdi. Ama bütün bunlar zaman aldı. Üç yıl içinde prens eski bağımsızlığını kazandı. Üzerindeki yasaklar kalktı. Fakat 1888 yılında III. Aleksandr'ın Psırıdzha'ya geleceği zaman, Gerg Çaçba'nın Kafkasya'yı terk etmekten başka çaresi kalmadı. 20. yüzyılın başında, ancak altmış yaşına girdikten sonra Abhazya'da yaşamasına izin verilen Prens Gerg Çaçba, o tarihten sonra Sohum'da yerleşip orada yaşamaya başladı. Abhazlar, Gerg Çaçba'yı her şeyden önce bir şair olarak sevip benimsediler. Onun ülkesine olan sevgisini, hasretini, ilgisini içtenlikle anlatan o duygulu, güçlü, harika şiiri "Warada"yı Abhazya'da bilmeyen yoktur. Gerg Çaçba Abhazca yazmıyordu ama, yazdığı her şey Abhazya ve Abhazlar'la ilgiliydi.

XIX. yüzyıl Abhazlar'ın çöktüğü, göçtüğü, yok olmaya yüz tuttuğu bir tarihtir. XIX. yüzyıl aynı zamanda bize Büyük Gulya'yı kazandıran yüzyıldır. 1892 yılında Konstantin Maçavaryan'la yardımlaşarak bastırdıkları "Anban" yani Abhaz alfabesi ile Abhaz dili, Abhaz edebiyatı, Abhaz tarihi yaşam buldu ve sesini dünyaya duyurdu.

28) XX. YÜZYIL BAŞINDA ABHAZYA'DA SOSYO-EKONOMİK YAŞAM ve POLİTİK ORTAM

XIX. yüzyılın ikinci yarısındaki ölümcül sürgünlere rağmen, Abhazya'nın XX. yüzyıl başındaki nüfusunu ikinci yarısında Abhaz ulusunu ülkesinde kalmayı, ya da geri dönmeyi başarabilen yurtsever insanlar oluşturdu. Bu yiğit insanların gösterdi-

Ajuünba Saluman
1855'de öldü
(G.A. Dzidzerya'nın Abhaz Entelektüelleri kitabından)

K.D.Macavaryan
(G.A. Dzidzerya'nın Abhaz Entelektüelleri kitabından)

Abhaz Alfabesini hazırlayan Abhazlar: Geng Kurtsik, İvana Gegva, Smail Yaşba.
(1865)
(Mahinur Tuna Arşivi)

ği şanlı direnç, Abhaz varlığını tamamiyle yok olmaktan kurtardı. Ne yazık ki bu direnci gösteremeyen kardeşlerimizin terk ettiği topraklar, evler, araziler yabancılar tarafından yağmalandı. Abhazya'ya her milletten, her bölgeden insanlar durmadan gelip yerleşiyorlardı. Anayurdunda kalmayı başarabilen Abhazlar'ın sayısı 60.000 kadardı. Onlar kadar da yabancı vardı.

1877-1878 yıllarında Osmanlı-Rus Savaşı nedeniyle gerileyen Abhazya ekonomisi toparlanıp gelişmeye hatta yükselmeye başladı. Köylere giren yeni ziraat teknikleri nedeniyle artan üretim ve kârlı satışlar kapitalizme kapılarını çoktan açmıştı. Özellikle de tütün ve orman ürünleri Rusya içlerinden olduğu kadar, başka ülkelerden de kapital akmasını sağlıyordu. Bu durum toplumdaki sosyal yapıyı da değiştirdi. Sözünü ettiğimiz dönemde kereste fabrikaları, kiremit ocakları, un fabrikaları gibi yerlerde çalışan işçiler, o dönemde 15.000'i buluyordu. Ticaretle uğraşan, esnaflık yapan, mal getirip götüren pek çok kişi vardı. Artık aydınlar da çoğalmıştı. Kentler genişledi. Örneğin, 19. yüzyılın 80'li yıllarında Sohum'da 1200 kişi yaşıyordu. Yirminci yüzyılın başında, on beş yıl içinde Sohum'un nüfusu 6000 kişiye ulaştı.

Kapitalist sistem, zenginleri biraz daha zenginleştirdi. Özellikle de tavad-aamısta sınıfını. İyi durumda olan "ankhayülar" (bağımsız köylü-çiftçi sınıfı) da belini doğrulttu. Ama çaresizlik içindeki köylülerin sayısı az değildi. Onlar yavaş yavaş kentlere göçmeye başladılar. Bir lokma ekmek parası kazanmak için köyden kente göç ister istemez hızlanmaya başladı.

Ülkedeki sosyal ve ekonomik değişiklikler işçi ve köylü sınıfında uyanmalara yol açtı. Gelir dağılımındaki eşitsizlikler yavaş yavaş sorgulanmaya, konuşulmaya başlandı.

Abhaz köylüsünün canını sıkan şey toprak dağılımındaki eşitsizlikti. Toprak reformundan sonra ortaya çıkan manzara Abhaz köylü kesiminin büyük bir kısmının kanatlarını yolmuştu. Yerli halk toprak sıkıntısı çekerken, dışarıdan gelen kolonistler Abhaz halkının atalarının topraklarını adeta yağmalamışlardı. Öte yandan savaş esnasında Abhazlar'a uygulanan karalama politikası, "Çar'a karşı gelen isyankar hainler" diye yapıştırılan damga bir türlü üstlerinden çıkmıyordu. Bu yüzden Abhazlar sürekli bir biçimde gözetim altındaydı, onlara nefes aldırmıyorlardı.

XX. yüzyılın başında Rusya'da patlayan ekonomik kriz imparatorluğu aşıp taşraya kadar ulaştı. Bu krizin etkileri Abhaz-

ya'da görüldü. Abhazlar yeniden ayaklanma noktasına geldiler. 1901 yılında Oldenburski adındaki Prens, Gagra'da daça inşa etmeye başlayınca 14.000 hektar araziye el koydu. Orada yaşayan Abhazlar'a "Gidin burdan, buralar benim." diye tutturdu.

Abhazlar da "Atalarımızın toprağından mı kovacaksın bizi? Sen kimsin! Kimi kimin yurdundan kovuyorsun. Dağdaki gelmiş bağdakini kovuyor." diyerek isyan ettiler. İsyan eden Abhazlar'ı prens, iki bölük asker getirip topraklarından zorla sürdü.

Buna benzer kargaşalıklar köylerde de başlamıştı. Lıhnı, Othara, Kaldahuara, Çlov, Tkuarçal gibi bölgelerde halkı uyandırmaya çalışan kişiler halkı kışkırtıyor, isyan çıkartıyor diye bir daha dönmemek üzere Sibirya'ya sürülüyorlardı.

Bunca sıkıntılara, sürgünlere, Çar Subaylarının baskılarına rağmen Abhazya'ya giren "bağımsızlık" hareketlerini engellemeye güçleri yetmedi.

Marks'ın ideolojisi o tarihlerden önce, yani, 1890'larda ulaşmıştı Abhazya'ya. Merkezi Tiflis'te olan ve Marks'ın adına bağlı "Mesame Dasi" adlı devrim organizasyonu içinde bulunan Miha Tshakaya'nın liderliğinde bağımsızlık hareketleri başlamıştı. Yüzyılın bağımsızlık rüzgarları burada Sosyal-Demokrat bir çizgi üzerinde yol buldu. "Iskra", okuma yazma bilenlerin arasında yayılıyordu. Hatta Abhazya'daki hareketler de birkaç kez derginin muhtelif sayılarında basılmıştı. XX. yüzyılın başlarında Sosyal-Demokratlar, işçileri kendilerine yakın kılıp, işçi hareketlerini yönlendirmeye başladı.

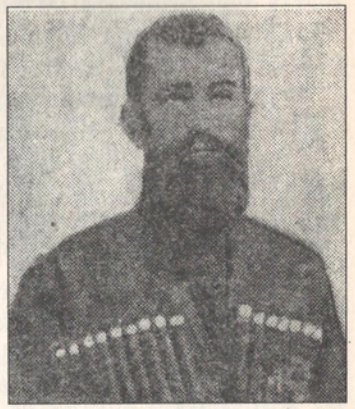
1902-1903 yıllarında Gürcü devrimci Aleksandır Tsulikidze tedavi için Sohum'a gelmişti. O burada, Abhazya'da tedavi olduğu süre içinde Sosyal-Demokratları toplayıp devrim hareketlerini yürütecek organizasyonu oluşturdu. Marks'ın "Kapital"ini el altından dağıttı. Engels ve Plehanow'un eserlerini okumalarını sağladı. 1903 yılı baharında Abhazyalı Sosyal-Demokratlar, Batum'daki devrimcilerle görüşmeye, iş birliği yapmaya başladı. Rusya Sosyal Demokrat Partisi'nin 2. Büyük Kongresi'nden sonra, yazın Sohum'da partinin Batum komitesine bağlı organizasyonu oluşturuldu. Ama çok geçmeden yönetim bunların gayesini anlayıp, çoğunu hapse attı. 1904 yılında Abhazya'da devrim hareketleri tekrar başladı. Devrim askerler arasında da rağbet gördü. O yıl, Mayakaz'da bir protesto gösterisi yapıldı.

İşte, devrim hareketinin halk arasında yayılıp büyümeye

ABHAZ HANEDANI ÇAÇBA (ŞİRVAŞİDZE)LAR'DAN BİR GRUP AYDIN

Aleksandr K. Çaçba
(Şirvaşidze)
Ünlü Ressam

G.F.Çaçba
(Şirvaşidze)

G.M. Çaçba
(Şirvaşidze)

M.L. Çaçbe
(Şirvaşidze)
(Abhazya Haritasını yaptı)

(Fotoğrafların tümü G.A. Dzidzerya'nın Abhaz Entelektüelleri kitabından alınmıştır.)

başladığı bir sırada, Abhazya'da yeni bir idari reform daha yapıldı. Bunu yapan Rus yönetimiydi. Bilindiği üzere Abhaz krallığına son verilince, Abhazya'nın adını "Sohum Askeri Birliği" olarak değiştirmişlerdi ve burayı ayrı bir yönetim bölgesi olarak bırakmışlardı. Yirmi yıl aradan sonra, 1883 yılında "Sohum Askeri Dairesi" adıyla Kutays'daki Guberniya'ya bağladılar.

1903 yılında "Sohum Askeri Dairesi" Kutays'dan ayrılarak Kafkasya temsilciliğine bağlandı.

1904 yılında, daha önce de adından söz ettiğimiz Oldenburski Gagra ve çevresindeki toprakları da katarak, "Sohum Dairesi"ni işe yaramaz hale getirdi ve "Karadeniz Valiliği" dedikleri ülke bölümüne dahil ettiler.

Rus yönetimi Abhazya'nın adını böyle evirdi, çevirdi. Ama Abhazya'nın iç kesimlerine kadar yayılan devrim hareketlerine engel olamadı. Bunu gerçekleştiremedikleri gibi sosyal ve ekonomik ortamdaki aksaklıkları da gideremediler.

Tukarçal'da sürdürdükleri maden aramalarından vazgeçtiler. Üretim durdu. Atölyeler, fabrikalar kapandı. Hatta orman ürünlerinin satışları da iyiden iyiye düştü. Rusya ve Japonya savaşa başladı. Sahil boyunca döşemeyi düşündükleri demir yolları orada kaldı. Bunların yerine Abhazya'yı bir uçtan öbürüne Bolşevik rüzgarları sardı. Her taraftan Sosyal Demokrat gruplar, kar topu misali büyümeye başladı. Gagra, Bzıp, Samurzakan gibi pek çok yer bu hareketin merkezleri haline geldi. Halk yavaş yavaş kıpırdanmaya başladı.

29) ABHAZYA'DA BİRİNCİ RUS DEVRİMİ

Birinci Rus Devrim Hareketi'nin ayak sesleri Abhazya'da da duyuldu. 20 Ocak günü "kanlı pazar"ı protesto eden Sohum'lular iş yerlerine gitmediler. Bir ay içinde "Tsernosotenets" adındaki muhafazakar grubun lideri piskopos Arsent'i kovalamak için halk toplandı. Mart ayı başlarında Abhazya'da yaşayan işçiler ve köylüler ve onların liderleri omuz omuza vererek yönetimin kara politikasını protesto ettiler. Üç ay içinde 11 grev yapıldı. Bir kısmı alenen silaha sarılıp polise karşı geldi. Sohum'da halk mahkemesi kurmalarına ramak kaldı. Birçok yerde silahlı gruplar teşkil edildi. Halkın devrim bilinci gün geçtikçe arttı. Özellikle de yazın, bir silah sesi gibi halk arasında patlayan ve

sesi tüm imparatorluğa yayılan Potemkin zırhlısı'nın Abhazya'ya geliyor söylentisi, Sosyal-Demokratları daha da güçlendirdi. Samurazakan'da ertesi yıla kadar dizginleri gevşetmedi.

1905 yılı sonbaharında Orjonikidze sağlık memuru olarak Gudowta'ya gelip işe başladı. 20 yaşındaki genç devrimci hemen bütün Bolşevikler'i topladı. Hepsini bir tek hedefe ateş edecek hale getirdi. Anlatılanlara göre Sergo, Lıhnı'da bir matbaa saklıyordu. Çok önemli sayfalarını bastırıp halk arasında dağıtıyordu. Ekim'in 17'sinde çarın yayınladığı manifesto üzerine Gudowta sahilinde halk toplanınca Sergo kürsüye çıkıp konuştu: "II. Nikolay yararsız biridir. İndirilmesi gerek!" dedi. Çok geçmeden Lewan Guataşiya, Guma dairesindeki köylülerin gençlerini toplayarak ellerine silah verdi. Buna benzer bir toplantı da Samurzakan'da yapıldı. Bu grubun başında da Platon Eymhaa vardı. Devrim heyecanının sardığı Abjıwaalar da "Bağımsızlığımız için can ve baş koyuyoruz!" diye ayaklandılar. Gagra'da da öyle. Yılın sonlarına doğru Abhazya'nın tüm bölgelerinde, bir uçtan öbürüne politik güç halkın eline geçti. "Abhazya, acaba bir Demokratik Cumhuriyet mi?" denecek hale geldi.

Aralık ayında Rusya'da meydana gelen silahlı ayaklanma halkın öfkesini arttırdı. Ama bu da ordunun güçlenmesine neden oldu. Abhazya'da karargah kuran çarın ordusu kuş uçurmayacak hale getirildi. 24 Aralık akşamı yurt dışından getirttirilen silahlar gizlice ülkeye sokulurken baskın yaptılar. Orjonikidze ve arkadaşlarını yakalayarak Sohum'da hapse attılar.

1906 yılında kış sona ermek üzereyken Abhazya'da savaş ortamı var diye yaydılar. Halkı kışkırtıyorlar diye niteledikleri kişileri yakalayıp hapse atmaya, ülke dışına sürmeye başladılar.

Rusya'nın merkezlerinde devrim hareketi baltalandı. İmparatorluğun devrim hareketi karşısındaki tutumu ülke genelinde nasıl cereyan ediyorsa, bunun Abhazya'ya yansıması da aynı şekilde oluyordu. Ama değişen bir şey yoktu. Hapishaneden kurtulup dışarıda kalan Sosyal-Demokratlar boş oturmuyorlardı, çalışıyorlardı. Baharda denizciler işi bırakma eylemi yaptılar. 1 Mayıs'ta inşaat işçileri greve çıktılar. Buna mukabil reaksiyonlar da durmak nedir bilmiyordu, gittikçe şiddetleniyordu. 22 Mayıs'ta hapishanede olmasına rağmen Aguataşya'yı vurup öldürdüler. Bunun ardından Eylül ayında Sohum'daki işlik ve atölyeleri ele geçiren işçiler ayaklandılar. 1907 yılında, Sohum'daki Skovrikov denen yeni polis şefi Vilayet Komiseri ola-

rak kente tayin edilen Korçitsiy ve askeri birlikler ve komutanlar işçileri ve köylüleri bu hareketten vazgeçirmek için ellerinden gelen her şeyi yapıyorlardı.

3 Mayıs 1907'de Petersburg'da Birinci Rus Devrim Hareketi bastırıldı. Bunun etkisiyle Abhazya'daki çekişmeler de yavaş yavaş duruldu.

Gerçi Birinci Rus Devrim Hareketi ülkenin merkezinde olduğu gibi hemen durulmadı Abhazya'da. Bu politik değişim halka çok etkin bir şekilde yansıdı. Devrim karşıtı güçlerin etkileri müthiş, izleri derindi. Tabiri caizse devrimciler sopadan geçirildi. Önce 11 kişi hapse atıldı. Samurzakanlılar'ın lideri genç Eymhaa dört yıllığına sürgüne gönderildi. Gudowta, Gagra gibi kentlerden topladıkları en az 70 kişiyi sorguladılar. Bunların içinden 45 kişiye ağır cezalar verdiler. Bu devrimcilerin çoğu, yani 38 i Gürcü kökenli, üçü Rus, biri Ermeni, biri Yahudi, üçü de Abhaz idi.

Gürcü devrimcilerin çoğu Gürcistan'dan Abhazya'ya çalışmaya gelen kimselerdi. Abhaz köylerinde çapa yapan, üzüm toplayan işçilere propoganda yapıyorlardı. Bunlara bakınca Birinci Rus Devrim Hareketi'nde, Abhazlar'ın hükümet aleyhinde tavır aldıkları pek söylenemezdi. Büyük göçten sonra Abhazya'nın merkezinde oturanlar daha çok Gürcü ve Mingrel mültecilerdi. Bu yüzden ajitasyon yapanlar bunlardan çıkmıştı. Abhazlar daha temkinli davranıyorlardı.

Abjiwaa ve Bzıp'da ajitasyon yapanlardan pek bir şey çıkmadı. Genç Abhazlar silahlanmıştı. Fakat, geri planda durdular. "Hükümetin nezdinde suçlu" damgası yedikleri günleri unutmuyorlardı. Ayrıca, 1866-1877 yıllarında bağımsızlıkları için verdikleri mücadalelerin ardından anayurtlarından sürülüp denize döküldükleri günleri unutmaları mümkün değildi. Onların viran olan evleri ve arazilerine şimdi yabancılar konup ev sahibi olmuşlardı. Bu nedenle Birinci Rus Devrim Hareketi'ne katılan 46 kişiden üçünün Abhaz kökenli olması şaşılacak bir şey değildi.

Ayrıca Platon ve Arzakan adındaki Eymhaa ailesinin iki genci Samurazakanlı idi. Burewa Vasil ise Abjıwaalar'dandı. Bzıplılar'dan bir kişi bile bu işe karışmadı.

Bzıplılar, 1866 yılındaki ayaklanmayı; ilk bağımsızlık hareketlerini başlatan kişilerdi. Zaten kıpırdasalar yakalanıyorlardı. Ayrıca Abhazlar arasında Marks'ın ideolojisinin yayılması mümkün değildi. Çünkü, Abhazlar başından beri suçlu ilan

edildiklerinden, sürekli göz hapsindeydiler ve takip ediliyorlardı. Özellikle de askerler Abhazlar'a göz açtırmıyorlar, onları "güvenilir" bulmuyorlardı. Abhazlar'ın her an bağımsızlık ilan edip ayaklanacaklarından korkuyorlardı.

Ayrıca Rus Devrim Hareketi, Abhazlar'a göre bir "Gürcü işiydi", "Gürcü Devrimi" idi. Anayurtlarından zorla sürülen insanların geride bıraktığı malları ve toprakları dışarıdan gelip işgal eden ve bunun tadını çıkaran Gürcü ve Mingreller'e sevgi ve sempati beslemedikleri gibi, güven de duymuyorlardı.

Abhazlar'ın Birinci Rus Devrim Hareketi'ne karışmadıkları anlaşılınca 1906 yılı sonunda Rusya İşleri Bakanı Pyotr Stolipin "Abhazlar'ın üstündeki suçluluk damgasının kalkması gerek." diye Çara mektup yazdı. 27 Mayıs 1907de Çar II. Nikola da bu fikri onaylayıp, imzaladı.

30) İKİNCİ RUS BURJUVA DEMOKRATİK DEVRİMİ ZAMANINDA ABHAZYA

Çarlık Rusya'sının imparatorluk sahasına giren tüm bölgelerinde olduğu gibi Abhazya da Burjuva Demokratik Devriminden oldukça etkilendi.

Özellikle de Abhazya'da ekonomik alanda gözle görülür bir etkilenme oldu. Ayakta kalabilen tek ekonomik sektör orman ürünleri idi. Abhazya'daki üretimin belkemiği olan tütüncülük iyiden iyiye gerilemiş, yeniden canlandırmak şöyle dursun, iki üç yıl içinde tümüyle ortadan kalkmıştı. Bütün Rus İmparatorluğu sınırları içerisinde yetiştirilen tütünün % 80'i Abhazya'da üretiliyor olmasına rağmen, bu iş tamamen sekteye uğramıştı.

Diğer atölye ve işlikler de dumura uğradı. 1911 yılında 400'e yakın atölye ve fabrikanın sadece adı vardı. Buralarda çalışanların sayısı üçü beşi geçmiyordu. Ürettikleri de yüzde biri biraz geçiyordu. Kayda değer hiçbir ürün yoktu. Yurt dışından ithal edilen ürünlerin yanında bunların adı bile okunmuyordu.

Abhazya'daki üretim düşüklüğünü etkileyen en önemli faktör yol problemi idi. Novorosisk ve Batum arasında inşa edilen yolu kullanabilenler o yolun geçtiği güzergah üzerinde yaşayan yerleşim birimlerindeki halktan başkası değildi. Diğerleri için bu yolu kullanmak çok zordu. At ve araba kullanmaktan ve bunların geçebileceği yollardan başka çareleri yoktu. Öte yan-

dan sahil boyunca gitmesini planladıkları demir yolunun yapımına Birinci Dünya Savaşı başlayınca son verdiler.

İyi ya da kötü Abhazya'da yaşayanların tek geçim kaynağı köyler ve bahçe ziraatı idi. Gerçi, Birinci Rus Devrim Hareketi'ne Abhazlar katılmamışlardı. Çar da bu yüzden bunları affetmişti. Ama değişen bir şey yoktu. Abhazlar'ın bağımsızlık ateşi içlerini alev alev yakıyordu ve sadece dışarıdan üstünü külle örtmüşlerdi. Alevi körüklemek için fırsat kolluyorlardı.

1910 yılında Rusya'da devrimciler yeniden kıpırdanmaya başladı. Baskılardan kurtulabilen bazı devrimciler gelip işin başına geçtiler. Bazen açıkça bazen de gizlice halkı ateşliyorlardı.

1911 yılında Sohum'daki Bolşevikler, Petersburglular'la temasa geçerek oraya gidip gelmeye başladılar. Gudauta ve Gagra'da yaşayanların bir kısmı da onları izler oldu. "Sosyal Demokrat" karakterli gazeteler elden ele dolaşıp okunuyordu.

Abhazyalı Bolşevikler, 1912 yılından itibaren daha da güçlendiler. Özellikle de Prag'daki Parti Konfederasyonu'ndan sonra.

1905-1907 yılları arasındaki Burjuva Demokratik Devrimi sırasında sessiz kalan Abhazlar arasında Bolşevikler'e katılmalar başladı. 1912 yılında Nestor Lakoba, partiye girdi. İki yıl sonra da Efrem Eşbe (Yaşba) ve Nikolay Akırtaa partiye girdiler.

1914 yılında Birinci Dünya Savaşı başladı. Sadece Abhazya değil tüm Rusya'da devrim hareketleri güçlenmeye başladı. Devrimden korkan çarlık yönetimi de bu savaş sayesinde canını kurtardı.

Savaş, önceleri Abhazya'da pek hissedilmedi. Ama Osmanlılar sonbaharda harekete geçip Kafkasya'nın güneyini ele geçirince durum tehlikeli bir hal aldı. Alman emperyalistleri casuslar ve kundakçılar gönderdiler. Gemilerle kimse bir yere gidip gelemez hale geldi. Üretim yok olup gitti. Hatta birçok dükkan ve mağaza kapatıldı. Yurt dışına ihraç edilen tütün üretimi bitince, onunla geçinen insanlar yiyecek ekmeğe muhtaç duruma geldi. Yiyecek fiyatları çok yükseldi. Spekülasyon oldu. Özellikle de çay ve et birkaç misli fiyatla satılıyordu. Abhazlar arasında da Bolşevikler mevcuttu, ama sayıları çok azdı. Ruslar'ın yanında yer alıp savaşa gidenler de vardı. Özellikle de "Abhaziskaya Sotniya" denen "Süvari Birliği"nden katılanlar vardı.

1915 yılı Ağustos'unda "Sohum Askeri Üretim Komitesi" kuruldu. Bunu işçiler gibi köylüler de destekledi. Ancak savaşı fırsat bilip çarı devirmek isteyen Bolşevikler kendi yöntemlerini uyguluyorlardı. Ertesi yıl 1916 yılında Nestor Lakoba, Bolşevik

ENTELLEKTÜEL ABHAZ ARİSTOKRATLARI

A.M. Eymhaa
(Emuhvari)
Aleksey Mihayloviç Emuhvari

M.K. Maan
(Marganiya)
General Mayor Malahia (Karaman)
Karajeviç Marganiya (Maan)

K.V. Marşan
Konstantin Vasiliyeviç Marganiya
1874-1941

(Fotoğraflar, G.A. Dzidzerya'nın Abhaz Entelektüelleri kitabından alınmıştır.)

Organizasyonu'nu kurdu.

Abhazya'da tekrar canlanan devrimciler arasında Abhazlar yine çok az sayıdaydı. Başında çok ateşli gençler olmasına rağmen Abhazlar temkinliydi. Bu yüzden Ruslar, Abhazlar'ı suçlamıyorlardı, içleri rahattı. Birinci Rus Devrim Hareketi yatışır yatışmaz Abhazlar'ın kültürel yaşamına özen gösterilmeye başlandı. Rusya daha önce de durumun farkındaydı. Abhazya'yı Gürcüler ve Mingreller ele geçirmek üzereydi, bütün ekonomik merkezler onların elindeydi. Abhazya'yı Gürcüleştirmek için kilise görevlileri de el altından çalışmalar yapıyorlardı. Onlar tanrının hizmetinden çok, egemen uluslarının hizmetinde çalışıyorlardı. Papazlar, öğrenciler, hemen herkes Gürcü ideali için İngur Nehri'nin ötesinden getiriliyorlardı. 1892 yılında "Sindod" denilen dini bir meclis, "Kilise kitapları Abhazca'ya çevrilmelidir" diye tutturdu. Bir komisyon kuruldu. Abhaz papazlar yetiştirmeye başladılar. Birinci Rus Devrim Hareketi'nden sonra bu komisyon daha da güçlendi. Bu komisyonun içinde Konstantin Maçavaryan, Dırmit Gulya, Nikola Pateypa, Foma Eşba (Yaşba) gibi Abhaz gençleri de vardı. Gulya'nın kitabı bastırıldı. Böylece, Abhaz yazılı edebiyatının temeli atılmış oldu.

Abhaz ulusal kültürünün yaşam bulmasının en önemli etkenlerinden biri Abhazya'nın Sohum Dairesi şeklindeki yönetiminin Kutays'daki valilikten ayrılıp Kafkasya Temsilciliği'ine bağlanmış olmasıdır. Bu durum 1903 yılında gerçekleşti. Ondan sonra Abhazya adeta bir otonomi statüsündeymiş gibi oldu. 1914 yılında ayrı bir valilik yapma çalışmaları bile oldu.

Ayrıca Gürcüler'in elinde olan kilise hegomonyasından Abhaz Kilisesi'ni kurtarıp, bağımsız kılma çalışmaları da önemli bir etken oldu. 1901 yılında bu konu Sohum Piskoposu tarafından Dini Meclis'in gündemine getirildi. Golitsin adlı aristokratın desteğiyle gündeme gelen bu konu, 1908, 1912, 1915 yıllarının muhtelif zamanlarında, üzerinde tekrar tekrar konuşuldu. Ama 1917 yılına kadar yoluna koyamadılar. Yalnız Birinci Rus Devrim Hareketi'nden sonra Muk, Lıhnı gibi kiliselerde Abhazca ibadet yapılmaya başlanmıştı zaten.

Böylece "Çarın nezdinde kabahatli olan" Abhazlar politikaya karışmadan dururlarken; Rusya'daki Burjuva Demokratik Devrimi'nden sonra birazcık da olsa bellerini doğrultmaya başladılar. Ulusal bilinçleri arttı. Bununla birlikte tarih boyu uğruna savaştıkları bağımsızlık ateşi yeniden yükselmeye başladı.

31) 1917 DEVRİMİ SIRASINDA ABHAZYA

1917 yılı Şubat ayında Petersburg'da Rus Çarı'nı indirdiler. Gök gürültüsü gibi patlayan bu haber, tüm Rusya'yı sarsan devrim yağmurları misali Abhazya'ya da damladı. Önceleri işlerini gizli yürüten Bolşevikler aleni bir biçimde halka yayıldılar. İşçilerin, köylülerin ve askerlerin de içinde bulunduğu Sovyetler oluşturuldu. Sayıları az olduğundan bütün Sovyetler'i, Menşevikler ve Sosyal Demokratlar işgal etti.

Çok geçmeden geçici bir yönetim Güney Kafkasya'yı elinde tutacak güçte özel bir komite oluşturdu. Komite Tiflis kentinde bulunuyor, görevliler de genellikle daha önce Devlet Duması'nda çalışmış olan kişilerden oluşuyordu. Onlar kendi uluslarından başka bir ulusun var olduğunu düşünmek bile istemiyorlardı. Kısacası bunlar burjuva partileriydi.

Ertesi yıl buna benzer oryantal karakterli bir organizasyon da Sohum'da gerçekleştirildi. Gerçi bu organizasyonun başına bir Abhaz aristokratı getirilmişti ama, değişen bir şey yoktu.

İster Sovyetler, ister komiteler, Abhazya'da halkı ilgilendiren konulara cevap verebilecek bir organ yoktu. Komite dairelerinin çoğu gösterişli, fakat ilgisiz insanlar ile doluydu. Sohum kenti ise Tsikhilişvili adında Menşevik yanlısı birinin yönetimine verildi. Bu yüzden Rusya'da olduğu gibi Abhazya'da da iki güç oluştu.

Kuşkusuz Abhazya'da sürüp giden politik gelişmelere Abhazlar kayıtsız kalmıyordu. Devrim çatışmalarına bulaşan Abhaz gençlerinin bütün düşüncesi, sınıf çatışmalarından yararlanıp ulusal varlıklarını ortaya çıkaracak bir ışık bulmaktı. 1917 yılı Nisan ayında Bzıplılar Lıhnı'da toplandı. İşte "Kiaraz" o gün doğdu. O gün Gudowta bölgesinin başına iki kişi seçildi: Nestor Lakoba ve Dırmit Kuabahiya (Maçıçyıpa), anhayü sınıfından olan bu gençlerle tavad-aamısta sınıfından bazı seçkinler karşı karşıya geldi. Toprak meselesi yüzünden çıkan bu çatışmada Lakoba'nın önderliğindeki Bzıplı Bolşevikler, halkın desteğini aldı. "Gudowta bölgesinde cumhuriyet ilan edildi." diye bir söylenti yayıldı. Bu söylenti Sohum'a kadar ulaştı ve yönetimi de ürküttü.

Bzıplı Bolşevikler, Doğu Kafkas yöresinin hemen her yanında çalışan devrimcilerle temasa geçtiler. Rusya Sosyal Demokrat Partisi'nin yöneticileri ile aralarında "köprü" kuruldu. "Pravda", "Kawkasizki Raboçiy" gazeteleri sürekli ellerine geçiyordu.

Gönüllü Abhaz savaşçıları. Ortada Simon Basarya. 1914 "Kiarazaa" =(Milisler)
(Mahinur Tuna Arşivi)

Samurzakan'da yönetici seçimleri için toplanan halk, bölge komiserliğine Efrem Eşba (Yaşba)yı seçtiler. Abjıwaalar arasında da ilkokul öğretmeni A. Laguwa seçildi. Guma bölgesindeki devrim hareketlerini Georgi Atarbekov ile Severyan Kuhaleyşvili yürütüyorlardı.

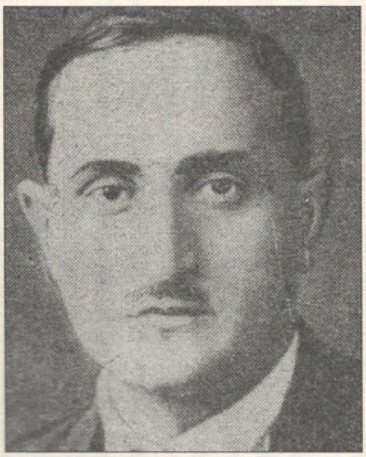
Yazın Petrograd'da meydana gelen olayların ardından Rusya'nın merkezinde olaylar başka bir biçim aldı. Sovyetler sona erdi. Sosyalist devrimin güzellikle gerçekleşemiyeceği artık iyice anlaşılmış bulunuyordu. Ülkenin içinde bulunduğu ortam taşraya da yansıyordu. Abhazya da bundan etkilendi. Ama, Rusya Sosyal Demokrat Partisi (B) nin 6. kongresinin ardından Abhaz Bolşevikler'i de tavır değiştirdi. Özellikle de Ekim Devrimi denen ve hükümetin devrilmesi ile sonuçlanan hareketten sonra. Abhazlar, Sovyet sistemini ve gücünü kendilerine ulusal bağımsızlık kazandıracak bir yol gibi görüyorlardı. Ama bütün Güney Kafkasya'da olduğu gibi Abhazya'da da devrim karşıtları büyük bir güce sahipti. Kökleri derindeydi. Onun yok edilmesi kolay bir şey değildi. Sonbaharın sonuna doğru Güney Kafkasya Komitesi diye bilinen yönetime son verildi. Yerine Menşevikler, Daşnaklar, Musavistler; Avrupalı emperyalist ülkelerin çıkarlarını koruyan birliklerden oluşan ve "Güney Kafkasya Komiseryası" adında başka bir yönetim oluşturdu. Bunlar işçi ve köylü iktidarından Rusya'yı kurtarmak niyetindeydiler.

Ondan önce, Rus Bolşevikleri'nin hükümeti devirme eylemleri esnasında, 1917 yılının 20 Ekim'inde Kafkas Dağlıları ile Kafkasya çevresinde yaşayan diğer halklar, Vladi Kafkas'da toplandılar. Bunlar "Doğu Birliği" adında bir hükümet oluşturmak niyetindeydiler. Buna Don, Kuban, Terek, Astarhan ve Ural Kazaklar'ı da dahildi. Kuzey Kafkasya Dağlıları, Dağıstan ve Abhazya olmak üzere hepsi bir deklerasyon yazıp imzaladılar. 16 Kasım tarihinden itibaren eşit haklarla bir araya gelen ulusların oluşturduğu yönetim işe başladı. Yönetim merkezi olarak Ekatarinodar kentini seçtiler. Bu deklerasyona göre "Birlik" bir federasyondu. Buna dahil tüm ülkelerin iç işlerinde meydana gelebilecek her hangi bir sorun kendi içlerinde çözümlenecekti. Başkaları buna müdehale etmiyecekti. Bu yüzden Abhazlar da Kuzey Kafkasyalı halklar ve Dağıstanlılar'ın oluşturduğu birliğe girdiler. Böylece, hem aynı soydan gelen kardeş halklarla bir araya gelecek, hem de dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı göğüs germek için dayanışma içinde olacaklardı.

Gönüllü Abhaz savaşçıları. (Milisler) 1915
(Mahinur Tuna Arşivi)

ABHAZ DEVRİMCİLERİ

Efrem Yaşba
(Eşba)

Nestor Lakoba

Nikolay Akırtaa

(Abhazya Cumhuriyet Tarihi-1917-1963 dönemi, Prof. G.A. Dzidzerya başkanlığında kolektif çalışma)

Abhaz Ulusal Sovyeti güçlü bir organ oldu. Onun için 9 Şubat 1918'de Gürcistan Halk Sovyeti ile Abhazya Halk Sovyeti arasında bir "anlaşma" yapıp imzaladılar. Bu anlaşmaya göre Abhazya ve Gürcistan bağımsız, ayrı ve eşit birer ülkeydi. Bu anlaşma ile aynı zamanda Abhazya ile aralarındaki sınır problemlerini de çözdüler. Bu duruma göre Abhazya'nın doğu sınırı İngur Nehri, kuzeybatı sınırı da Mzımta olarak kabul edilmişti.

Ancak, Abhaz Ulusal Sovyeti'nin ömrü fazla sürmedi. Kuzey Kafkasya'da başlayan iç savaş nedeniyle Güney Doğu Birliği ile Kuzey Kafkasya Dağlıları Birliği arasındaki bağlar çözülmeye başladı. Bunu koruyan askeri birlik dağıldı. Öte yandan Gürcü Menşevikleri, Abhazya'yı çökertmek için kılıçlarını bileyip oturuyordu. Abhaz Bolşevikler'i de hazırlık içindeydi. Ancak, Gürcüler'in amacı ile Abhazlar'ın amacı arasında dağlar kadar fark vardı.

32) ABHAZ KOMÜNÜ

Ekim Devrimi'yle Bolşevikler'in, Rusya'yı ele geçirmeleri, ezilen ve baskı altına alınan, ya da haklarından mahrum bırakılan ulusları "Sovyet Egemenliği"ni dört gözle bekler hale getirdi. Acaba bir çare bulabilirmiyiz diye umutlanıyorlardı. Gerçekten de Sovyet yönetimi iktidara geldiği andan itibaren ulusal sorunların çözümü hususunu ilk iş olarak ele aldı. Rusya himayesinde bulunan ulusların, hakları konusunda Kasım ayında yayınladıkları deklarasyonda belirtildiğine göre, bütün uluslar kendi kaderlerini tayin edebilmeli, hatta Rusya'dan ayrılıp kendi devletlerini kurmak hakkına da sahip olabilmelidirler. Bu deklerasyondan yararlanarak, Aralık ayında Sovyet Halk Komiserliği "Ukrayna ayrı bir cumhuriyet olmalı." diye halka ilan etti. Fin'lilerin de ayrılabileceğini belirtti.

Sovyet egemenliği Rusya dahilindeki uluslara bağımsızlık tanımaya başlayarak yola çıkınca, Abhaz Bolşevikler'i de işi ciddiye almaya başladı. Abhazya'yı boydan boya dolaşarak parti organizasyonları yaptılar. Silaha sarılmak gerekirse, diye önceden silahlı güçlerini toplamaya başladılar. 16 Şubat 1918'de Efrem Eşba'nın liderliğindeki Bolşevikler, Sohum'da bir Sovyet gücü oluşturdular. Zaman içinde de Bolşevik komitesini kurdular. Ama bunu yaşatamadılar. Abhaz Ulusal Sovyeti için üst yönetim talimat vererek "Kendi elinizle oluşturduğunuz bu komiteyi kendi elinizle kaldırın!" dediler. Bolşevikler'e çekilen bu ihtarın nedeni Abhaz Ulusal Sovyeti'nde halkı dert edinen insanların sayısının çok az oluşuydu. Zira Kafkasya'yı ellerinde tutan Gürcü Menşevikleri, Azerbaycan Musevistleri ve Ermeni Taşnaklarıydı. Yöneticiler de bu grupların sözünden dışarı çıkmıyorlardı. Sovyet gücünün adını duyunca başı dönen, zehir zemberek karşı çıkan kişiler, beş gün içinde Sohum'da egemenliği ele geçiren devrim komitesinin kökünü kuruttular. Aynı ayın sonunda Güney Kafkasya'da çalışan bir grup Bolşevik, Batum'da toplandı. Bu toplantıda Efrem Eşba ve Nestor Lakoba da vardı. Çok geçmeden Abhaz Sovyet gücünün de gerçekleştirilmesi karar altına alındı. Ve de öyle oldu. Bolşevikler, Abhazya'ya Sovyet egemenliğinin geleceğini seziyordu. Bu yüzden 4 Mart'tan 9 Mart'a kadar Sohum'da "Köylü" toplantısı varmış gibi işlerine yarayacak kişileri seçip "Sovyet egemenliğini istemiyoruz!" dedirttiler. Efrem Eşba, Nestor Lakoba, Pavel Zigve bu toplantıda işçi-köylü egemenliği için epey gayret sarfettiler ama pek kimseyi ikna edemediler. Ama zaman içerisinde olanları anlayan, gerçekleri kavrayan halk Nisan ayında silaha sarıldı. Bunların başında da Efrem Eşba (Yaşba) vardı.

Önce Gagra'dan başladılar. Gagra'dan sonra Soçi ve Tuapse'ye geçtiler. Buralar Rusya'ya bağlı bölgelerdi. Bu yüzden bu bölgeler Sovyet egemenliği altındaydı, oralardan yardım almak kolaydı. Bzıplılar zaten çok önceden silahlanmışlardı. Hemen olaya hakim oldular. Gumalılar da derhal, silahlı olarak gelen halka katıldı. Ama Sohum'da, Menşevikler hakimdi. Burada epeyce de güçlüydüler. Çok direndiklerini görünce ateşe verdiler. Aynı ayın 8'inde Sohum'a kızıl bayrak asıldı. Zamanla devrim komitesi oluşturarak Efrem Eşba (Yaşba) yı başa getirdiler. Nestor Lakoba ve Geregori Atarbekovi'yi de yardımcı yaptılar. Kodor bölgesi hariç tüm Abhazya'da Sovyet egemenliği zafer kazandı. Kodor ile Aaldzga arası Menşevikler'in elindeydi. Onlarla başa çıkamadılar.

"Abhazya'nın kaderini Abhaz ulusu tayin edecektir, biz ona karışmayız." diyen Gürcü Menşevikler'i bu konuda inandırıcı değillerdi. Bolşevikler'i bahane edip tepeden tırnağa silahlı bir orduyu alarak Sohum'a doğru yola çıktılar. En büyük amaçları ne yapıp edip Abhazya'nın topraklarını ele geçirmekti. Abjıwaalar arasında oturan Menşevik yandaşları da onlara hemen işti-

rak ettiler. Abhaz halkı Sovyet egemenliği altında da olsa gerçekleştirdikleri Abhaz Devleti'ni savunmak üzere harekete geçti. Büyük küçük, eli silah tutabilen herkes ayaktaydı. Ancak Abjıwaalar baskı altında oldukları için bu harekete katılamıyorlardı.

Abhaz Devrim Komitesi Başkanı Eşba (Yaşba) "Büyük bir tehlike içindeyiz, yardıma ihtiyacımız var." diye Lenin'e haber ulaştırdı. Yardım alamayınca haber tekrarlandı, fakat Rusya Abhazya'ya hiçbir destek veremedi. İç savaş nedeniyle kendisi de yardıma muhtaçtı.

Sovyet egemenliği adı altında da olsa anayurtlarını korumak isteyen Abhazlar'la Gürcü Menşevikler'i arasında Kodor Nehri başlarında şiddetli çatışmalar oldu. Çarpışan gruplar güç bakımından eşit değildi. Vatanları ellerinden alınarak, yarısı denize dökülen Abhaz halkı ne kadar yiğit de olsa savaşı kazanması mümkün değildi. Zaten, bu küçük sevgili yurtlarını korumak uğruna bitip tükenmişlerdi. 17 Mayıs'a kadar her şeye rağmen direndiler. Ancak, Menşevikler ne yapıp ederek, Abhaz Komünü'nü boğdular.

Önce, Gürcü halkının güvenliğini sağlamak gibi bir bahaneyle ordusunu alıp Abhazya'ya gelen Çugelya ile Dgebvaze oldu. Ardından, 26 Mayıs'da, yani Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti kurulduktan sonra, Mazniyaşvili adındaki general bir tümen askerle Abhazya'ya girdi. İşte o andan itibaren Abhazlar'ın trajik yaşam öyküsü başladı. 9 Şubat'ta Gürcüler, Abhazlar'la yaptıkları anlaşmayı unuttular. Gürcü yönetimi Abhazya'yı Gürcü vilayeti haline getirdi. Mazniyaşvili'yi vali olarak tayin ettiler. "Abhaz Ulusal Sovyeti" ile "İç İşleri Komiseryası" denen organlar güçsüz hale getirildi. Onda da kalmadılar. Noy Jordanya'nın başında bulunduğu Gürcü yönetimi, "Abhaz ulusunun can alıcı noktasını bulduk" diyerek, "Abhaz Ulusal Sovyeti"ini tamamen dağıttı. 10 Ekim 1918'de yeni Bir Sovyet kuruluncaya kadar Abhazya'ya komiser olarak Çihikivişvili'yi tayin ettiler.

Abhazya'ya gelen Gürcü Ordusu, Abhaz halkını süngüden geçirdi. Baskınlar yapıyorlar, rastladıkları her Abhaz'ın evini barkını, neyi var neyi yoksa ateşe verip yakıyorlardı.

Klara Zetkin, Gürcüler'in Abhazya'da uyguladıkları insanlık dışı hareketleri duyunca, şöyle yazıyordu. "Kanım dondu, tüylerim ürperdi, yumruğumu sıktığım zaman parmaklarımı açamıyordum. Biz demokratız diyenlerin uyguladıkları bu hareketler beni dehşete düşürdü. Mazniyaşvili'nin Abhaz köylerine uyguladığı baskı ve işkence affedilir gibi değil. Erkeklerin başına getirmediği felaket kalmamış, kadınların haysiyetini beş paralık etmiş. Bu General ve ordusundaki askerler ne yaptıklarını sanıyor? " diye şiddetle eleştiriyordu.

Efrem Eşba (Yaşba), Nestor Lakoba gibi Abhaz halkının aydın gençlerinin izini bir avcı gibi sürüyorlardı. Gregori Atarbekov, Vasil Agırba, Kuatsiya İnal-Yıpa, Miha Guebeçye gibi önde gelen Abhaz devrimcileri başta olmak üzere 110 kişiyi katlettiler.

Ama, Noy Jordanya ve onun yandaşları Abhazya'nın tarihsel gelişimine engel olamadılar. Bu birikimler, yüreklerde patlamaya hazır birer bomba gibiydi. Abhaz halkı güzelim anayurtlarını kimseye vermek niyetinde değildi. Canı, ciğeri, şanı, şerefi saydığı vatanını, hele de bunca çileden sonra, canı pahasına koruyacaktı.

33) GÜRCÜLER ZAMANINDA ABHAZYA

Bu dönem halkın hafızasında "Gürcüler'in Zamanında" diye kaldı. 1918-1921 yılları arasında geçen, sıkıntılı günleri halk böyle anımsıyor. Gürcü yönetimi Abhazlar'ın bağımsızlıklarından ödün vermeyeceklerini çok iyi biliyordu. Günün birinde tekrar silaha sarılıp bağımsızlıklarını ilan edeceklerinden emindi. Bu yüzden 9 Şubat'da Gürcistan ve Abhazya arasındaki statüyü belirleyen protokol "metnini" güçlendirmek için yeni bir yasa çıkardılar. Buna göre Abhazya'ya otonomi veriliyordu. Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti hükümetinde Abhazya işlerinden sorumlu ayrı bir bakan oturtacaklardı. Abhazya'nın iç işlerindeki problemleri ise Abhaz Ulusal Sovyeti çözecekti. "Kızıl Güvenlik" denen orduyu da buraya göndereceklerdi.

Dikkat edileceği üzere, bu metnin yayınlanmasının üzerinden bir hafta geçmeden Mazniyaşvili "güvenlik"' gücünü alıp Abhazya'ya daldı. Bu bir baskındı. General, Abhaz Ulusal Sovyeti'nin dediklerini dinlemek yerine, onu etkisiz hale getirmeyi yeğledi. Gürcistan Savunma Bakanlığı da Abhaz Ulusal Sovyeti'ne hiç danışmadan Mazniyaşvili'yi Abhazya'nın Valisi ilan etti. "Bu nedir?" diye sordu Abhaz Ulusal Sovyeti, ama onları dinleyen kimdi! 15 Ağustos'da Gürcü yönetimi silah zoruyla Abhaz Ulusal Sovyeti'ni dağıttı. Gerekçe olarak da "Bunlar sözümüzü dinlemiyorlar" dedi.

"Abhazya'nın işlerine bakan" ve Tiflis'te oturan Abhazya Bakanı Açhotwa'yı da dinleyen yoktu. Kimse ona da bir şey sormuyordu. Bakanın kendisi de sitem ederek, "Gürcü yönetimi Abhazya'yı Gürcistan'nın taşrası gibi görmek istiyor, Abhazya'nın özerkliğini göz ardı ediyor", diyordu.

Çok geçmeden Abhaz Ulusal Sovyeti'ni yenilediler. Ancak hiçbir değişiklik yoktu. Ona da Gürcü yönetiminin Abhazya'da yürüttüğü politikalara pek yanaşmayan kişiler karıştı. Gizlice fraksiyonlar oluşturdular. Özellikle de Abhaz Ulusal Sovyeti'nde görevli bazı Abhaz gençleri Abhazya'da işlerin iyiye gitmeyeceğinin farkındaydılar. "Bir şeyler yapmak gerek." dediler. Baktılar olacak gibi değil, kalkıp Rusya eteklerindeki devrim karşıtı teşkilatın başındaki General Aleksiev'e gittiler. "Gürcüler küçücük ülkemize göz diktiler. Bize yardım edin!" dediler. Bu olay Eylül ayında gerçekleşmişti. Ekim ayında Gürcü yönetimi Abhaz Ulusal Sovyeti'ni tekrar dağıttı. Abhazlar'ın Aleksiev'den destek alarak Abhazya'yı, Gürcüler'den kurtarmaya çalıştıklarını anlayınca Açhotwa'yı görevinden aldılar. Aşühuatsaa, Maan, Alaniya, Açaçba gibi Abhaz Sovyeti'ndeki tüm Abhaz kökenlileri çıkarttılar. Üstüne üstlük Tiflis'e götürüp Metekh'deki hapishaneye kapattılar. Ayrıca Abhazlar'ın derdine tercüman olan tüm Abhaz entelektüellerini de hapse attılar.

Ondan sonra, Çihikvişvili'yi bir komiser olarak Abhazya'ya tayin ettiler. Baskılar altında inletilen Abhaz gençleri pes etmedi. Asla umutlarını yitirmeden daha da büyük bir hırsla anayurtlarını kurtarmak için ayaklandılar. 1919 yılı sonlarına doğru Abhaz ulusal liderleri gidip Denikin ile konuştular. Başlarına geleni anlattılar. Abhazlar, Denikin'in hiç de umurunda değildi. Fakat içinde bulundukları durumu anlayınca üzerinde durdu, düşündü ve yardım etmenin iyi olacağı kanaatine vardı.

Abhazya startejik bakımdan özel bir öneme sahipti. Ancak, destek aldığı batı ülkelerinin onayı olmadan, Gürcistan'a karşı gelemiyordu. Ne de olsa onlar Gürcistan'a da bir koloni gözüyle bakıyorlardı. Ayrıca Rusya'da zafere ulaşan Sovyet egemenliğine karşı, onlar gibi sıcak bakmıyorlardı. Denikin, Avrupalılar'ın, Gürcistan'ın Abhazya'ya uyguladığı baskıdan hoşlanmadıklarını da biliyordu. İngiliz generali Thomson daha bir ay öncesinden Abhazlar'a yapılan baskıların hiç hoş olmadığını İngiliz yönetimine duyurmuştu. Kısacası, durum soruşturulmalıydı. 1 Şubat'da Denikin Vokerri Milni adındaki İngiliz generaline

Abhazya elçisi olarak bir mektup yazdı. "Abhazlar, Karadeniz kıyısında ve Sohum Dairesi diye bilinen Bzıp ile İngur Nehirleri arasında yaşayan bir halktır. Gürcüler bunların üstüne asker gönderip ülkelerini işgal etmeye çalışıyorlar." diye yazıyordu.

15 Ağustos 1918 yılında Abhaz Ulusal Sovyeti'ni dağıttılar. Önde gelen kişilerin tümünü tutsak ettiler. Yeni Sovyet'te Gürcü olmayan kimseye görev vermediler. Ekim ayında bu yeni Sovyet'i de dağıttılar. Şimdi ise seçimleri yenileyerek; Abhazlar bunu istemiyor, kendi sorunlarını kendileri çözmek istiyorlar. Aksini kabul etmiyorlar. Abhazya'yı işgal eden Gürcüler'i kovalamak gerek. "Abhazya bağımsız bir ülke olmalı" diyordu, bu mektupta.

General Denikin'in Abhazlar'a destek olduğunu duyan Abhaz gençlerinden bir çok süvari, subay, asker; iyi savaşan kim varsa, gidip Denikin'in birliklerine gönüllü olarak katıldılar. Onunla birlikte savaşıyorlardı. Tek amaçları; bir fırsatını bulup Abhazya'yı Gürcüler'den temizlemekti.

Gürcü yönetimi Denikin'den çekiniyordu. O İngilizler'den destek alırsa, Abhazya'yı Gürcüler'den temizlerdi. Bunu gayet iyi biliyordu. Bu yüzden hemen alel acele Abhaz Ulusal Sovyeti için seçim yapacaklarına dair halka duyuruda bulundular. 18 Mart 1919'da Sovyet'i toplayacak şekilde bir oturum yaptılar. Gürcistan Cumhuriyeti adına Abhazya'da görevli bulunan İsidor Ramişvili çıkıp konuştu.

"Abhazya'nın ayrı bir cumhuriyet olmasını anlayışla karşılıyoruz. Ancak sayıları az olduğu için henüz buna hazır olmadıklarını düşünüyoruz. Abhazlar'ın yüzüne gülüp, arkalarından kuyu kazmayı düşünen birileri, bugün onlara destek veriyormuş gibi görünüyorlar. Yarın onların ne yapacakları belli olmaz. Abhazya kendi başına ayakları üzerinde duracak hale gelsin, kendi işini kendi göreceği konuma girsin, biz o zaman size gereken yardımı yapacağız." Kuşkusuz bu söylenenlerin hepsi yalandan ibaretti.

Yeni kurulan Sovyet'in içindekilerinin çoğu yine Gürcü'ydü. Sovyet'de Abhazlar'dan sadece 8 kişi vardı. Gürcü yönetimi Abhazya'ya otonomi vermiş oluyordu. Denikin'den çekinip sanki herşeyi düzeltmiş gibi gösterdiler. Bu görünüşte öyleydi. Gerçekte ise otonominin sadece adı vardı. Abhazya'da yeni kurulan Abhaz Ulusal Sovyeti'nde yine bir sürü çelişkiler vardı. Duyuruyu doğru dürüst yapmadıklarından ötürü Abhaz

Menşevikleri, Gürcü Menşevikleri'nin fraksiyonundan ayrılıp Sosyal-Demokratların enternasyonalist fraksiyonunu kurdular.

Sonra "Bağımsızlar" diye adlandırılan grupla birleşerek özel bir blok oluşturdular. Bu grupların gayretiyle 1919 yılında "Apsnı" adıyla Abhazca bir gazete çıkarmaya başladılar. Dırmit Gulya bu gazetenin redaktörü idi. Bu durum Gürcü milletvekillerini çok kızdırdı. Gürcistan'da olduğu gibi Abhazya'da da bir uçtan öbür uca resmi dilin Gürcü dili olmasını istiyorlardı. "Abhaz yazı dili Rus askerlerinin kasıtlı olarak ortaya attıkları bir şeydir. Derhal yok edilmelidir!" diye tutturdular. Bütün resmi dairelerde çalışanlar, tüm görevliler ve yöneticiler hep Gürcü kökenli kişilerden oluşmaktaydı.

Abhazya, Rus ekonomisinden uzaklaştırıldığı için üretim tamamiyle düşmüştü. Bahçe üretimi bile tamamiyle durmuştu. Gürcü yönetimi her geçen gün suyun dibine çöken bir tortu gibi yok olmaya yüz tutmuş bu küçük ülkenin kaynaklarıyla ülke dışında kapital yapıyordu. Tukarçal'daki kömür ocaklarından dolayı "İlva" adındaki İtalyan şirketine ortak oldular. Ama ne kadar gayret ettiyseler de buralarda çalışacak insan bulamadıklarından, buradaki iş yerlerini kapatmak zorunda kaldılar. Bir sürü insan işsiz güçsüz ortada kaldı. Karaborsa had safhaya çıktı.

Gürcü yönetiminin karanlık politikası Abhaz kültür yaşamına da yansıdı. Öğretmenler ücret alamaz hale geldiler. İşlerini bırakarak karınlarını doyurabilecekleri başka işlere yöneldiler. Dağlılar Okulu'nu kapatarak, burada okuyanları askeri okula yerleştirdiler. Eğitim görmüş Abhazlar sürekli takip ediliyordu. Bunlara göz açtırmıyorlardı. Abhaz Prensi Aleksandr Çaçba bile hayatından bezince, ülkeyi bırakıp gitmek zorunda kaldı. Daha sonra dünya çapında ünlü bir ressam oldu.

Abhaz Ulusal Sovyeti içindeki Abhazlar tekrar otonomi peşine düştüler. 1920 yılında bu işi çözümlemek üzere Tiflis'te toplandılar. Ama ne yazık ki bu toplantıya Abhaz kökenli tek bir kişi bile katılamadı. Bir de anayasa yaptılar ama, düşman başına, en ufak bir yasal çerçevesi yoktu. Çalakalem bir şeydi. 21 Şubat 1921'de Bolşevikler buraya gelince bu uyduruk yasayı da, bu yasayı yapanları da yok ettiler. Abhaz ulusunun kanını emen Gürcü milliyetçiliği alabildiğine hortladı.

34) ABHAZYA'DA SOVYET EGEMENLİĞİNİN ZAFERİ

17 Ekim 1919 yılında Gürcü Menşevikleri, Abhaz Komünü'nü kapattılar. Hapisten kurtulan Abhaz devrimcileri kendilerini biraz kollamaya, temkinli davranıp, gizlice çalışmaya başladılar. Sovyet egemenliğini bahane edip akbabalar gibi ülkenin başına üşüşüp, ciğerini kemiren yabancıları ülkeden atmaktan başka çaremiz yoktur diye ayaklandılar.

Ama tek başlarına buna güçleri yetmiyordu. Yardıma ihtiyaçları vardı. Onun için parti komitelerini yenileyerek işe başladılar. Komiteleri güçlendirip, Rusya eteklerindeki komünistlere dahil oldular. Gizlice silahlandılar. 1919 yılı baharında Abhazya'nın merkezi Sohum'da "Spartak" adında bir gençlik organizasyonu oluşturdular. Yazın Esnaf ve Zanaatkarlar Birliği seçim yapmak üzere toplandı. Seçimleri Bolşevikler kazandı. Bunlar bazen gizli bazen açık çalışıyorlardı. Samson Çanba, Mita Tsagurya, Dırmit Alaniya gibi Abhaz Ulusal Sovyeti'nin "Bağımsız Sosyalistler" fraksiyonunda çalışan Abhaz aydınları, Abhaz yönetimindeki Bolşevikler'e de destek veriyorlardı.

1920 yılında Gürcistan, doğulu emperyalistlerin bir kolonisi haline geldi, kendini idare edemez durumdaydı. Başta bulunan liderleri Noy Jordanya da içinde bulundukları sefaleti artık gizlemez olmuştu. Ülke var olmakla yok olmak arasında gidip geliyordu. Bu durum Abhazya'ya daha da fazla yansıdı. Halkın sabrı tükenmişti. Sadece Abhazlar değil, kolonyalistler bile ulusal bağımsızlık hareketleri etrafında toplanmayı tercih ediyorlardı. Bu sınıfsal mücadele karşısında işçiler, Sohum ve diğer kentlerde iyice hırçınlaşmaya başladılar. Bzıplılar ve Samurzakanlı çiftçiler ve köylüler arasında partizan gruplar oluşmaya başladı.

1920 yılı yaz sonu Sovyet egemenliğine son vermeye kalkışan Denikin yenildi. Bolşevikler, işgalcileri de sürdüler. Sovyet hükümeti baş gösterdi. Emperyalistler de orda durmak zorunda kaldılar. Gürcü yönetimi 20 Mayıs'da Ruslar'la anlaşma imzaladı. Yalnız Rus yönetimi bu anlaşmayı imzalarken, 1864 yılından beri Rusya'ya tabi olan Abhazya'nın iki yıldan beri silah zoruyla Gürcü işgali altında olduğunu hatırlamadı bile. Beri yandan Abhazlar, Rusya'dan medet umarak, Sovyet egemenliğinin bayrağını dalgalandırmak için can veriyorlardı.

Gürcü yönetimi Rusya'nın başındaki adamların vurdum

duymazlığından yararlanıp Abhazya'nın kalan kanını da emmeye karar verdi. Komünist olarak bildikleri herkesi hapse atıyorlardı. Bu bir değil, iki değildi. Her fırsatta bir bahane buluyorlardı. Ama artık Gürcü yönetiminin de pek ömrü kalmamıştı. Kuzey Kafkasya, Azerbaycan, Ermenistan gibi çevre ülkelerde olduğu gibi Sovyet egemenliğini kabul etmişlerdi. 1921 yılında oturdukları iskemleler çatırdamaya başladı.

Şubat 12'de Tiflis'e yönelen Kızıl Ordu Birlikleri'ne katılan Gürcüler de çoğalmaya başladı. 16 Şubat'da Gürcistan'da da Revkom kurulmuş oldu. Aynı günlerde Abhazya'da da Revkom kuruldu. Başına Efrem Eşba (Yaşba), Nestor Lakoba ve Nikolay Akırtaa getirildi. Gürcü Menşevikleri'ni görmekten usanan Abhaz halkı, durumun böyle olduğunu anlayınca silaha sarıldı. Bunların başına da Akırtaa geçti. 24 Şubat'da Orjonikidze'ye bilgi verdiler. "Ekim Devrimi'nden bu yana, üç yıldan beri Abhaz halkı kan revan içindeydi, başlarına gelmedik çile kalmamıştı. Şimdi yine silaha sarılmıştı. Gürcü yönetimini sürmek için savaşmaya başladılar. Kızıl Ordu'dan yardım alamazsak çok zor durumda kalacağız." dediler. Kuban ile Karadeniz kıyıları arasına yerleşen Kızıl Ordu, Abhazya'ya yönelmek üzere talimat aldı. Kızıl Ordu arasında Abhaz gençlerinin olduğunu da unutmamak gerek. İçerde ise Kiarazaa vardı. Bzıp'da Gürcü Ordusu'na saldırdılar. 26 Şubat'da Gudowta'ya girdiler. Gürcüler Psırıdzha'da sahilden Anhua'ya kadar siper oluşturdular. Ülke dışından gelip sahile demirleyen yabancı güçler de onlara destek veriyordu. Dırmit Eymhaa'nın başkanlığındaki Abhaz Ulusal Sovyeti de, sosyalistlerden ziyade Menşevikler'e destek verdi.

"Kiarazaa, Kızıl Ordu'yu alıp geliyor!" diye duyunca, Gumalılar, Tsaballılar, Abjıwaa ve Samurzakanlılar, Gürcü Ordusu'nu arkadan kuşattılar.

Abhazya'yı temizlemeye karar veren birlikler üç gün üç gece Psırıdzha kalesinin dibinden Sohum'a doğru ilerlemeye başladı Bu olay 3 Mart'da gerçekleşti. Ertesi gün, 4 Mart'da şehri tam anlamıyla ele geçirdiler. Böylece Abhazya'da, Kızıl Ordu'nun da katkısıyla, en yüksek devlet organı olan Revkom oluşturuldu. Eşba (Yaşba) yı devlet başkanı seçtiler. "Abhaz Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti"ni ilan ettiler. Ayrıca parti organizasyonu da bağımsız olarak kuruldu. Ama yine de Rus Bolşevik Komünist Partisi'nin içindeydi. Ayın ortalarına doğru Abhaz yönetiminin başında olan kişiler tekrar toplandı. Tekrar Abhazya'nın bağımsızlık konusunu gözden geçirdiler. 26 Mart'da Yaşba, Lakoba ve Kırtaa, Lenin ve Stalin'e birer mektup yazdılar. Abhazya'nın bir cumhuriyet olarak Rusya birliğine katılmasını istediklerini belirttiler bu mektupta. Ertesi gün Orjinikidze Abhazya yönetiminin Rusya ile birleşmesi hususunda acele etmemelerini önerdi. 28-29 Mart tarihlerinde Orjonikidze Gürcistan ve Abhazya devlet idarecilerinin katılımıyla partinin Kafkas bürosunda bir konuşma gerçekleştirdi. Batum toplantısında gündeme gelen konu da Sovyet gücü ve parti strüktürlerinin Abhazya'da olacağına dairdi. Abhazya'da daha önce belirlenen Abhazya'nın "Bağımsız Cumhuriyet" olarak kabulü bu toplantıda böylece tastik edilmiş oldu. Yalnız Abhazya ve Gürcistan arasındaki ilişkiler her iki cumhuriyetin büyük kongreleri gerçekleşinceye kadar yerli yerine oturmadı. İki gün sonra 31 Mart'da Eşba Lenin'e "Abhazya'nın Sovyet Cumhuriyeti" olduğuna dair bilgi verdi. 57 yıldır sabırla bekleyen Abhazlar nihayet kendi devletlerini yeniden kurdu. Bunun adı "Abhaz Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" oldu.

SON SÖZ

Güney Kafkasya'nın batı yöresinde dağlarla deniz arasında uzanan, dört mevsimi bağrında barındıran, kıyılarında subtropikal bitki örtüsü, dağlarında bembeyaz karları eksik olmayan bu masal diyarına eskiden beri "Abhazya" (Apsnı), İnsanoğlunun yer yüzüne ayak bastığı en eski çağlardan beri insanların yaşadığı bu ülke halkına da "Abhaz" (Apsuva) derler.

Küçük Asya'da yaşamış Hititler'le, Kuzey Kafkasya'daki Adıgeler'in akrabası olan Abhazlar'ın adına ilk kez Prinç Dönemi'ne ait yazılı kaynaklarda "Abeşla" olarak rastlanır. Asıl atalarının "Apsil, Sanig ve Abazg" denen Antik dönem Abhaz boyları olduğunu bildiğimiz bu halklar Kafkasya'nın Karadeniz kıyılarında feodal beylikler kurdular. Bu beylikler kültürel olarak Bizans ve Roma uygarlıklarına yakın yaşadı. Bizanslılar o döneme kadar Diyoskurya ve Pitunt adında ticari merkezler kurdular. İsa'nın doğumuna dört-beş yüzyıl kala oluşan bu merkezlerde yerleşen kolonistler miladi yılların başlangıcında Roma lejyonerleri tarafından püskürtüldü.

Diyoskurya harabelerinin üzerine Sebastopolis adıyla askeri bir kale inşa ettiler. "En büyük" dedikleri İmparator Oktavya'nın anısına buraya Avgust-Sebastos adını koydular. VI. yüzyılda Abhazya, Bizans Kolonisi oldu. Aynı zamanda da bir Hıristiyan ülkesi haline geldi. İşte o zaman yukarıda adını saydığımız Abhaz feodal beylikleri konsolidasyona geçti. VIII. yüzyılda Abhazlar, tüm Kafkasya'yı titretecek olan Abhaz Devleti'ni, Abhaz Krallığı'nı kurmuş oldular.

X. yüzyılın sonunda Feodosi adındaki Abhaz Kralı'nın çocuksuz oluşu, varis bırakamaması, onu; tahtına kızkardeşinin oğlunu oturtmak zorunda bıraktı. O III. Bagrat adıyla tarihe geçen kraldı. Babası Gürcü, annesi Abhaz olan bu kral dayıları tarafından yetiştirilmiş olduğundan uzun süre bu krallığa Abhaz Krallığı dendi.

Babasının Gürcü olmasına rağmen Bagrat hanedanlığının kurduğu krallığa "Abhaz Krallığı" denmesinin nedeni, bu krallığın temelinin Abhaz kralları tarafından atılmış ve desteklenmiş olmasıdır. XV. ve XVI. yüzyıllarda Abhazlar tekrar kendi krallıklarını kurup Abhaz-Gürcü Birleşik Krallığı'ndan ayırdılar. Ama bu kez Osmanlı İmparatorluğu'nun gölgesinde yaşamak zorunda kaldılar. Yüzlerce yıl Hıristiyan din kültürünü alan Abhazlar'ın önemli bir kısmı Müslüman oldu.

1810 yılında Abhaz Krallığı, Rusya'nın himayesine girdi. Çok geçmeden Kafkasya'da ulusal bilinçlenme güçlendi. Abhazlar da bu bilinç içindeydi. 47 yıl süren Kafkas Savaşları bitene dek silahlarını teslim etmediler. O yıllarda, yani 1864 yılından itibaren Rus Çarlığı Abhazya'nın batısında yaşayan Abhazlar'ı, Adigeler'le birlikte anayurtlarından sürdü. Abhaz Krallığı'na da son verdi. Abhazya bir uçtan öbür uca Kazak çizmesi altında ezildi. Halk nüfus kaybına uğradı.

1866 yılında Abhazlar bağımsızlık uğruna tekrar silaha sarıldı. Adeta intihar savaşına giriştiler. Ama ne yazık ki buna güçleri yetmedi. Ertesi yıl Ruslar silah zoruyla, kalan Abhazlar'ı da sürdü. Ülke boşaldı. On yıl sonra Abhazlar tekrar silaha sarıldı. Ulusal bağımsızlık adına verdikleri her savaşın ardından bir kez daha sürüldüler. Bu kez ulus tamamıyla yok olma tehlikesi geçirdi.

1918 yılında anayurdunda kalmayı başarabilen Abhazlar kaybettikleri "ulusal devlet" yaşamının dizginlerini yeniden ele geçirdiler. Ama demokratların başındaki Gürcü Menşevikler, dizginlerin yeniden elden kaymasına, ülkenin karanlığa gömülmesine neden oldu.

1921 yılında Abhaz gençleri, Rus Bolşevikleri'nden de destek alarak Abhazya'yı, can yurtlarını bağımsız kıldı. Abhazya, "Sovyet Sosyalist Cumhuriyet" oldu. Bağımsız devlet statüsüne kavuştu. Abhaz ulusu yeniden canlandı. Ama ne yazık ki zamanla Abhazya'nın devlet olma konusundaki başarısı engellenmeye, hakları kısıtlanmaya başlandı.

1922 yılında Abhazya, Gürcistan S.S. Cumhuriyeti'ne yalapçalap bağlandı. On yıl da böyle geçti. 1931 yılında Otonom Cumhuriyet olarak Gürcistan'a bağlandı. Lakoba'yı öldürdükten sonra Abhazya sadece görüntüde bir Otonom Cumhuriyet haline geldi. Gerçekte bir otonomi hakkı bile kalmamıştı. Artık Abhazya Gürcistan'ın bir rayonu (bölgesi) gibi görülüyordu.

30'lu yılların sonunda Abhazlar'ın derdine tercüman olabilecek tüm Abhaz aydınlarını, gençlerini yok ettiler. Latin alfabesine dayalı Abhaz yazı dilini kaldırıp, Gürcü alfabesini ve dilini yerleştirmeye çalıştılar. Gürcistan'ın doğu bölgesinden insanları getirip Abhazya'ya yerleştirdiler. Savaş yıllarıydı, Sovyet halkının başı tutuşsa söndürecek hali ve vakti yoktu. Herkes kendi derdindeydi, Abhazlar'ın problemleriyle uğraşacak tek bir merci yoktu.

1944 yılında Abhaz okullarını kapatmaya, Abhaz çocuklarına ana dillerini unutturup, Gürcüce öğretmeye başladılar. Gürcü Faşitsleri, Abhaz yer adlarını (toponim) değiştirmeyi de ihmal etmediler. 1948 yılından 1951 yılına kadar Abhazya'da 147 yer ve köy ismi değiştirilip Gürcüleştirildi. Gürcüler asimilasyonu hızlandırmak, halkı yok etmek için akıl almaz yöntemler uyguluyorlardı.

Bu asimilasyonun ötesinde bir şeydi, adeta bir soykırım, bir ulusu yaşarken yok etme yöntemiydi. Abhaz ulusunun kökünü Abhazya'dan tamamen kazımak istiyorlardı. Bir grup Abhaz'ı İkinci Dünya Savaşı'nda Almanlar'a yardım etti diye karalayıp imha ettiler. "Abhazya, Sovyetler'den ayrılmak istiyor", şeklinde provokasyonlar yaparak Abhaz tarihini saptırmaya çalıştılar.

İşte, Pavle İngorokva gibi fanatik teorisyenler "Antik Abhaz boyları olan Abasglar ve Apsiller Abhaz kökenli değil, Gürcü kökenlidir. Abhazlar'ın bunlarla hiçbir ilgisi yoktur. Abhazlar Abhazya'ya iki üç yüz yıl önce kuzeyden geldiler" gibi düzmece tarihlerle Abhazlar'ı yeniden yok etme teorileri üretmeye başladılar.

Abhazya 70 yıl Sovyet egemenliği altındaydı. Ama değişen bir şey yoktu. Her seferinde yeni bir ulusal sorun yaşıyorlardı. Sovyet döneminde Abhazlar, Abhazya'da nüfusun % 18'ini teşkil edecek duruma düşürüldü. Her an başlarına kakılan nüfus azlığının nedeninin kendileri olduğunu, bir an olsun akıllarına bile getirmediler.

XIX. yüzyılda tüm Kafkas uluslarının kökünü kurutan sürgün dramını Abhazlar da ziyadesiyle yaşadı. Bu yüzden boşalan Abhaz toprakları yabancı uluslar tarafından yağmalandı. Bütün bu olumsuzluklara rağmen 1866 yılında Abhazya'da kalan Abhaz sayısı nüfusun % 60'ını teşkil ediyordu. Gürcüler ve Mingreller durmadan gelip yerleştiği halde onların sayısı o tarihlerde 26.000'i geçmiyordu.

Daha sonra, Abhazya'da yaşayan Gürcü, Mingrel nüfusu 240.000'e ulaştı. Abhaz nüfusu ise kendi anayurdunda 100.000'e düştü. Bu yüzden Abhazlar demografik anlamda çok sıkıntılar çektiler. Her an karşılarına bir koz olarak çıkarılan bu problemin müsebbibleri, bunu ileri sürenlerden başkası değildi.

1-) TARİHİ TERİMLER

1-) *İlk İnsanlık:* Bu insanoğlunun tarihinde temel unsur olan sosyal ve ekonomik bir formasyondur (sosyoekonomik biçimdir). Bu dönem insanoğlunun ilk ayak izlerinden başlayıp sosyal sınıfların oluşmaya başlamasına kadar geçen dönemdir (Rusça; pervobıtnıya stroy).

2-) *Taş Devri:* İnsanoğlunun kendisine taştan aletler yaptığı, avcılık ve toplayıcılık yaparak yiyecek stokladığı dönemdir. Taş Devri üç bölüme ayrılır. Eski Taş, Orta Taş, Yeni Taş devirleri olmak üzere (Rusça, Kamenniya Bek.).

3-) *Eski Taş:* (Paleolotik) Eski Yunancadan gelen Paleos(eski) ve Litos (taş) sözcüklerinin birleşmesinden meydana gelmiştir. 2 ila 3 milyon yıl önce başlayıp M.Ö. 10.yüzyıla kadar sürdü. Bu dönemde insanoğlunun kullandığı aletler oldukça primitiv idi. Eski Taş Devri de kendi içinde ikiye ayrılır.

4-) *Alt Paleolitik:* M.Ö. 10 bin yıl önceki bir dönemdir. Bu dönem, Chellean, Achueleen ve Mouste diye bilinen kültürleri kapsar (Rusça: Nijniya, Maranniya, Paleolit).

5-) *Üst Paleolitik:* M.Ö. 80 bin yıl önce yeryüzünden buzullar çekilmeye başladığı andan itibaren M.Ö. iki binli yıllar arasında kalan dönemdir. O zaman insanoğlunun çabaladığı aletler daha önceki döneme ait aletlerden daha hafif, daha kullanışlı, daha düzgündü. İnsanoğlu da gelişmiş, kavrayışı ilerlemiş, fiziki yapısı oldukça düzelmiş, modern insana yaklaşmıştı, insanlar kabileler, aileler halinde yaşamaya başlamış. Matriyarkal aile sistemine yani Anaerkil aile düzeni ve onun sosyal yaşam biçimine geçilmişdi. (Rusça: Pozdniya, Ma Verhniya Pakolit).

6-) *Orta Taş Devri (Mezolitik):* Yunanca Mezos (orta) ve Litos (taş) sözcüklerinden türetilmiştir. Tarihi ölçümlerle değerlendirilirse çok zaman olmadı. On bin yıl öncesi bir dönemdir. Bu dönemde bıçak ağızları, balta ağızları gibi aletleri çakmak taşından yapılıyordu, ancak eskisine göre daha sivri, daha kesici idi. Mezolitik dönemde insanoğlu ileri adımlar attı. Ok ve yayı keşfetti. Tuzak ve kapan kurmayı öğrendi. Balık tutmaya başladı. Kulübeler yaptı. Köpek ve domuz gibi hayvanlar yetiştirmeye başladı (Rusça: Sredniya Kamen).

7-) *Yeni Taş Devri (Neolitik):* Yunanca Neos (yeni) ve Litos (taş) sözcüklerinden türetilmiştir. Zamanımızdan 6 ile 5 bin yıl önceki dönemi kapsar. İnsanoğlu taştan burgu ve rende yaptı. Killi kızıl topraktan kap-kacak, çanak-çömlek yaptı. Dokumayı ve örmeyi öğrendi. Çapayı keşfetti. Toprağı işlemeyi öğrendi. Tarımın temeli bu dönemde atıldı (Rusça: Noviy Kamen).

8-) *Bakır-Taş Devri (Eneolit):* Eneolit-içinde bakır olan, Litos-taş sözcüklerinden türetilmiştir. Bakırlı taşa Kalkolit (Halkolit) diyenler de vardır. Yunan dilinde Halkos-bakır demektir. Bu dönemde taş aletler ve edevatlar revaçtaydı. Bunun yanı sıra bakır da kullanılmaya başlandı. Bu dönemde toprağı işlemek daha da önem kazandı. Çiftçilik ve hayvancılık gelişti. (Rusça; Mednokamenniya Bek).

9-) *Bronz Devri:* M.Ö IV-II bin yıllarını kapsar. Prinç alet ve edevatlar insanoğlunun yaşamını daha da kolaylaştırdı, yaşama anlam kattı. İnsanlar gruplar halinde yaşamaya başladılar. İş bölümü yaygınlaştı. Eşyalarını ayırdılar. Toprağı işleyenlerle hayvan besliyenler bölündüler. Erkek daha ön plana çıkmaya başladı. Anaerkil aile tipi yavaş yavaş yerini ataerkil aile tipine bırakmaya başladı. Kültür grupları ve dil grupları oluştu. (Rusça: Bronzovya Bek).

10-) **Maden Devri (Demir Zamanı):** M.Ö. 1. bin yıllarına rastlar. Tunç Devri'nde başlayan sınıf farklılıkları ve devletler, krallıklar kurulmaya başlandı. Devletçilik güçlenmeye başladı. Bunu uygarlıklar takip etti (Rusça: Jekzniya Bek).

11-) *Chellean Kültürü:* Yeryüzündeki en eski insan (Nijniya, maranniye paleolit) döneminden 600-400 bin yıl önce yeryüzünde yaşayan ilk insan -arhantrop-un taştan yaptığı rastgele aletler oldukça ilkeldi. Bu primitiv alet ve edevatlar ilk kez Fransa'nın Chelle kenti eteklerinde bulunduğundan bu döneme Chellean dönemi deniyor. Buna benzer

alet ve edevatlar Asya ve Avrupa'nın muhtelif yerleri ile Afrika'da da görülmüştür.

12-) *Acheuleen Kültürü:* Chellean'den sonra gelen ve Chellean'ı değiştiren bir kültür. 400-200 bin yaşındaki bir kültür. Balta ağızları, tutacaklar, sap ve kulplar bu döneme ait. Bunlar Chellean'da bulunanlardan daha hafif. Daha kullanışlıydı. Bu gibi aletler ilk kez Fransanın Amen kentini geçtikten sonra Sent-Acheule köyünde bulunduğu için böyle adlandırılmıştır

13-) *Mouste:* Bazı tarih araştırmacılar bu döneme orta paleolitik diyorlar. Neanderthal insanın kullandığı alet edevat, silah, kama, oklar ve bıçaklar bu döneme aittir. Bu arhantrop'dan daha gelişmiştir. Dönem Anaerkil aile tipidir. Barınak olarak çoğunlukla mağara kullanılmaktadır. İlk kez Fransa eteklerinde Le-Mouste denen mağarada izlerine rastlandığı için bu adla anılmaktadır.

14-) *Arhantrop:* Yunanca Arhayos=eski ve Antropos-insan sözcüklerinden türetilmiş olup eski insan anlamına gelmektedir. Maymuna pek benzemiyordu, farklılaşmıştı ama henüz modern insan fiziğine de sahip değildi. Mouste kültürüne kadar yeryüzünün sıcak bölgelerinde yaşadı.

15-) *Neanderthal İnsan:* Mouste'den sonraki en eski insandır. Fiziksel görünümü Anhantrop ile Homo Sapiens arasındadır, sırtı kambur, çenesi çıkık, dişleri büyük ve çok kıllıdır. Onun ilk izlerine, kemiklerine Almanya'nın Duseldorf kentinde rastlandı. Neandertal kıyılarında, Neanderthal insanın kemikleri bulundu. Bu kemiklere aynı zamanda bir çok Avrupa ülkelerinin topraklarında da rastlandı. Hatta pek çoğunda, özellikle de doğu Avrupa'da (Rusça: Neandertalits).

16-) *Matriyarkal (Anaerkil):* Latince Mater-anne ve Yunanca Arhe-güç sözcüklerinden türetilmiştir. Eski Taş Devri'nden Maden Devri'ne kadar (demir) sürdü. O zamanlar kadınlık erkeklik normları tam anlamıyla şekillenmemişti. Kadın herkesindi. Bütün erkeklerin "kadınıydı, karısıydı". Doğan çocuklar sadece anneyi tanıyorlardı. Baba diye de bilinen oydu. Erkeğin "zanaati" avcılıktı. Kadın daha toplayıcıydı (stokcuydu) daha çok arttırıyordu. "Artı değeri" fazlaydı. Bu nedenle güçte onun elindeydi. Hem ekonomik yaşamda hem de ilahi (donet) düşüncede kadın daha güçlüydü.

17-) *Patriyarkal (Ataerkil):* Yunanca Pater-baba ve Arhe-güç sözcüklerinden türetilmiştir. İlk toplumsal birlikler oluşurken ortaya çıkan ve matriyarkal (anaerkil) aile düzenini değiştiren sosyal organizasyondur. Patriyarkal dönemde baba ailenin büyüğü ve lideriydi. Toprağı işleme işlerini yönetiyordu. Doğan çocuklar da baba soyunu güdüyorlardı. Bunun doğuş nedeni Maden Devri'nin ortaya çıkmasıdır.

18-) *Abıypara (Babadan oğula):* Patronimya-baba soyu anlamına gelen, Yunanca bir sözcükten türetilmiştir. Babaerkil (Patriyarkal) aile döneminde başlayıp kapitalist döneme kadar gelen toplumsal bir organizasyondur. Baba soyu kan akrabalığı olan fertleri bir araya getiriyor. Bir babanın adını taşıyan aile grupları, kardeş aileler olmakla kalmıyor, aynı zamanda müşterek bir toprağa ve toteme de sahip oluyorlardı.

19-) *Ahratrüa'nın (Kölelik-Beylik) Ortaya Çıkması:* İlk oluşan sınıf formasyonu budur. Eski uygarlıklarda feodalizmden önce oluşan bir sistemdir. Mısır, Mezopotamya, Küçük Asya, Bizans, Roma gibi uygarlıklarda yaşam buldu. Abhaz sosyal yaşamında da görülen bu sistem Abhaz halkı arasında şöyle nitelendiriliyordu. "Sah" dediğin kişi sana (Sıtüı) der, dolayısıyla da "ah" (kral), "atü" (köle) anlamına gelen sözcüklerdir. Ahratüra döneminde ah ve atü her biri özel bir sınıf olarak ayrılmıştı, ahlar ve atüler antonimdir. Ama feodal sınıflar ortaya çıkınca ah (sahip) zamanla anlam değiştirdi ve yeni bir formasyon kazandı .

20-) *Ah:* Abhaz dilinde "Aharhuara" sözcüğünden çıkmıştır. Sözcüğün önem ve saygınlık kazanması uzun zaman öncelerine dayanıyor. Aharhuara başeğme anlamına geliyor. Eski Yakındoğu monarşistlerinin ünvanları da hep Baş sözcüğü ile ilgilidir. Yazılı kaynaklara göre bu ünvanı ilk kullananlar Sasani hükümdarlarıydı (III. ve VII. yüzyıllarda). Acem (Pers) dilinde de "Baş", "lider", "reis" anlamına geliyordu.(Rusça: Vladetelniya kniya).

21-) *Ahra:* Ahın yönettiği feodal devlet. Abhazya'da feodal yapıya sahip devletler iki bin yıl önce kuruldu. Apsilya, Abasgia, Sanigya gibi feodal devletler konsolidasyona gidip, tek bir devlet olarak birleşince "Abhaz Krallığı" doğmuş oldu.

22-) *Apsha:* Abhaz Krallığı süresince Abhazya'yı yöneten krala verilen ünvandı.

23-) *Ahüntkarra:* Arapça bir sözcük. Abhazlar'ın dünya görüşüne göre "ahüntkarra" kapsam itibariyle "ahra"dan daha genişti. "Abhazlar. "Abhaz Krallığı" anlamına, "Apsnı Ahra" diyorlardı. Ancak Abhazya büyüyüp, gelişince güçlü bir devlet olunca bu kez "Apsuwa Hüntkarra" demeye başladılar. (Rusça: Gosudarstvo İmperya).

24-) *Ahüntkar:* Rusça'daki "Çar", "İmparator" terimlerinin karşılığı olarak kullanıldı. Abhazca değil "Awrıshüntkar=Rus İmparatoru, veya Rus Çarı "Wırıstüla ah" Rusya Kralı demek, oluyor.

25-) *Adinhıtshırtakya:* (Rusça: İstoçniki religin) Animizm, totemizm, fetişizm, magya gibi inanışlar. Bir kısım bilimadamı dinin doğuşunu ve gelişimini üç etap olarak gösteriyorlar. 1- Animizm, totemizm, fetişizm, magya, 2- Politeizm 3- Monoteizm.

26-) *Animizm:* Latince bir sözcüktür. Anima, Anemus: ruh, can demektir. Eski insanların inanışlarına göre ruhu, canı (apsı) olmayan hiçbir varlık yoktu. İnsan, hayvan, ağaç, dağ, bahçe, ev, ... her ne varsa bu dünyada olduğu gibi öbür dünyada da vardı. Animizm eski Taş Devri'nde ortaya çıkmıştır.

27-) *Totemizm:* Totem-Kuzey Amerika yerlilerinin dilinde kullanılan Oçibe sözünden gelmektedir. "İz", "soy" anlamında kullanılmaktadır.İnsan ve totemi - hayvan veya bitki - hakkındaki fantazilerle bunlara bağlı mitler ve gelenekler-den oluşan bir komplekstir. Eski insanlar bir kabilenin, sülalenin ayni totemden geldiklerine inanıyorlardı. Bu inanç eski Abhazlar için de söz konusu idi. Bgınaa-abga (tilki),Tsıguaa, Tsıgu (Kedi), Hiatsiyaa (Ahiatsa) dan geldiklerini sanıyorlardı bu onların totemiydi ve bu inanış eski Taş Devri'nde ortaya çıktı.

28-) *Fetişizm:* Fransızca "fetiş" sözcüğünden gelmektedir. Fetiş: Heykel anlamındadır. Buna Abhaz Mitolojisinden Ziwawa'yı örnek verebiliriz. Çok kuraklık olduğu zaman kralın oğlu prensin silüetini canlandırarak, maketini yapıp "Ziwawa" diye şarkısını söyleyerek ve dans ederek götürüp akarsuya atıyorlardı. Bununla "yağmur duası"na çıkıp yağmur yağdırıyorlardı.

29-) *Magya:* Yunancadır. Abhazcaya çevirmek oldukça güçtür. (Rusça, Voltebstvo, Volxavanye) Abhazlar'ın dünya görüşünde önemli bir yeri vardı. Örneğin, koyun sürüsü ormanda kaybolduğu zaman makas bağlarlardı. Kızdıkları birine büyü (aşükı) yaparlardı.

30-) *Politeizm:* Amırtatra'ya bakınız.

31-) *Monoteizm:* Yunancadır. Mono-tek, Teos-Tanrı. Dünyayı yaratan tanrıdır. Tanrı tektir. Her şeyi bilen, gören odur. O her şeye kadirdir. Tek dine bağlı insanların sistemidir. Budizm, Hıristiyanlık ve Müslümanlık monoteist din sistemleridir.

32-) *Amırtatra:* (Rusça, Yazıçestua, Mnogoboje) Tarih araştırmalarının politeizm dediği bu sözcük Yunancadır. Poliçok, Teos-Tanrı demektir. Yani çoktanrılı din demektir. Tarihte ilk kez toplumsal sınıfların oluşmaya başladığı dönemde ortaya çıktı. O zamanlar insanlar şimdi olduğu gibi tek tanrıya inanmıyorlardı, birçok tanrıya inanıyorlardı. Mısır, Yunan, Roma kültür ve medeniyetlerinde olduğu gibi Abhazlar da o dönemlerde çoktanrılı dini benimsemişlerdi. Bugün bile halk arasında bilinen Afı, Aerg, Şafü, Ajüaeypşaa, Jüabran, Cabran gibi tanrılar o günlerden kalma anılardır.

33-) *Hıristiyanlık:* Hıristiyanlık. İki bin yıl önce, Roma İmparatorluğu'na bağlı bir bölge olan Filistin'de doğdu. Hıristiyanlık, Budizm ve Müslümanlık gibi dünya dinidir. Güçlü bir dindir. Katolik, Protestanlık gibi mezhepleri vardır. Hepsinin ortak inancı Yasa Kirsa=İsa'nın hayatı, iyilikleridir. Bir insan tanrı olarak, insanlığa ışık tutmuş bir kişi olarak inanılan bu dinin kutsal kitabı İncil'dir.
Hıristiyanlık miladi yıllarla başladı yani İsa'nın doğumu ile. Ancak, İ.S. 4. yüzyılda devlet dini oldu. Daha sonra 395 yılında Roma İmparatorluğu ikiye bölününce Roma'da oturan din adamlarıyla Konstantinopol'de oturan din adamları, bu dinin liderliği için yarışmaya başladılar. Dogmatikliklerle kültler arasında büyük çatışmalar oldu 1054 yılında Hıristiyanlık bölündü. Doğudakilere katolik, batıdakilere de protestan demeye başladılar.

34-) *Müslümanlık:* Abhazca, Apsılmanra demektir. 7. yüzyılda Arabistan'da doğdu. Budizm ve Hıristiyanlık gibi evrensel bir dindir. Hz. Muhammed'in kurduğu bu din, ortaçağın eski dönemlerinde Arap ülkelerindeki kargaşalıklar, haksızlıklar ve düzensizliklerin doğurduğu bu din birçok As-

ya ülkesine yayıldı. Müslümanlığın kaideleri Kur'an'da yazılıdır. Tek tanrı olarak Allah'a inanılan bu dinin peygamberi Hz. Muhammed'dir. Sunni, Şii gibi mezhepleri vardır.

35-) *Yasa Kirsa:* İsus Hristos Hıristos, Yunanca'dır. "Bulaşan" anlamına gelir. Bir Hıristiyan kiliseye götürülüp vaftiz edilince, Tanrının onu koruyacağına inanılır. Ona kutsal suyun bulaştığını düşünürler. Hıristos'u ilk önce Yahudiler "Matnah" diye isimlendirmişlerdir. Ancak Yunanlılar bunu kendi dillerine "Hrıstos" olarak çevirdiler. Bundan sonra halk arasında bu inanış daha çok yayılmaya başladı.

36-) *Hz. Muhammed:* Muhammed Arapça bir sözcüktür ve "söylenen" anlamına gelmektedir. 7. yüzyılın 30'lu yılların başında Ön Asya'da, Arabistan'da kurulan ilk teokratik devletin lideri olarak da kabul edilen dinsel bir kişiydi. Kur'an'a göre Tanrının gönderdiği son peygamberdir. Kur'an bizzat Hz. Muhammed'e indi. Medine şehrinde gömülüdür.

37-) *Ptayüra-Bibliya:* (Yunanca, kitaplar, kutsal kitaplar) anlamındadır. M.Ö. 8. yüzyıldan başlayıp M.S. 2. yüzyıla kadar yazılan kitaplardır. Dünyanın oluşumu ile ilgili mitolojiden tutun da Hıristiyanlık dininin kaidelerine varıncaya kadar her şeyi yazan kutsal yazılardır. Bu kutsal yazıları eski ahit, yeni ahit diye ikiye ayırıyorlar. İkincisi bugünkü Hıristiyanlık dininin kaidelerini belirlemektedir.

38-) *Akuran, Kur'an:* (Arapça, "okumak" sözcüğünden geliyor. İslam dininin peygamberi Hz. Muhammedin Mekke'den Medine'ye hicreti ve halka söylediği sözlerle, kutsal ayetleri içeren bir kitaptır. Müslümanlar'ın kutsal kitabıdır.

39-) *Axuuratü Zih:* Ahuratü sistemi. (Rusça, krepostnoye pravo) Abhazlar'ın yaşamında pek yer etmedi. Klasik şekli ile uygulanmadı, ama resmi olarak 1870 yılında köylü reformundan sonra tamamen "terkedildi". Ahuuvyüçüa, ahipşi dedikleri köylülerden oluşan (köylü sınıfından) kişiler olup, tavad-aamıstanın topraklarında çalışır, ekip biçerlerdi. O nedenle ürettiklerinin yarısından fazlasını toprak sahiplerine vermek zorundaydılar. Bu nedenle haftada bir iki gün sarayda çalışmak zorundaydılar. Burada su getirir, odun kırarlardı.

40-) *Aşeyh, Şeyh:* (Arapçadır, reis, yaşlı, büyük anlamındadır.)

Kralların başı ve soylu aile reislerine denir. Arabistan'da islam liderlerine de şeyh deniyor. Doğu ülkelerindeki halklar arasındaki liderlerine ve hatırlı kişilere ve önemli büyüklere de şeyh denir.

41-) *Muhaceret:* Arapçadır, "göç" anlamına gelir. Abhaz muhacirleri Anayurtlarından kendi istekleri ile göçüp gitmediler. Zorla yurtlarından sürüldüler. Bu terim Abhaz trajedisini yansıtmamakla beraber alışkanlıktan dolayı kullanılmaktadır.

- COĞRAFİ TERİMLER

Bırzentüla - Yunanistan
Camtüla - İran, Persiya
Şamtüla - Suriye
Mısra - Mısır
Kavkaznıhıts - Kuzey Kafkasya
Kavkazaahıts - Güney Kafkasya
Ayüada - Kuzey
Alada - Güney
Mragılara - Doğu
Mrataşüara - Batı
Mragılara-lada - Güneydoğu
Mragılara-yüada - Kuzeybatı
Mırataşüara-lada - Güneybatı
Mırataşüara-yüada - Kuzeybatı
Mragılara aaygua - Yakındoğu
Mragılara naskia - Uzakdoğu
Azyamaç - Küçükasya
Azya agui - Ortaasya
Wanaça - Venedik
Gemwa - Ceneviz
Amşınbjahala - Yarımada
Adzıbjayüala - Göl
Adgıl bjaha - Ada
Akaçüara - Düzlük, ova

- ETNONİMLER

Abırzenkua - Yunanlılar
Avrımkua - Romalılar
Acemkua - Persler, İranlılar
Ahazarkua - Hazarlar
Alankua - Alanlar
Aşüamahkua - Ermeniler
Avanacakua - Venedikliler
Agemvakua - Cenevizliler
Ayapskua - Asetinler
Avarkua - Avarlar
Anayöykua - Nogoylar
Abalkarkua - Balkarlar
Akaraçkua - Karaçaylar
Adigekua - Adigeler
Akabardkua - Kabardeyler
Abazakua - Abazinler
Avbıhukua - Ubıhlar
Aşapsığkua - Şapsığlar
Aguraa - Guryalılar

- AY ADLARI

Ğazımzap - Ocak
Jüabran mza - Şubat
Xuajkıramza - Mart
Çüağuara mza - Nisan
Latsara mza - Mayıs
Raşüara mza - Haziran
Kurkua mza - Temmuz
Nanhüa mza - Ağustos
Çübbıra mza - Eylül
Abtsara mza - Ekim
Jtaara mza - Kasım
Kirsa mza - Aralık

KAYNAKÇA

1-) Akaba L.H. *Eski Abhaz Geleneklerinin Tarihsel Kökleri*. Sohum, 1984 (Rusça)
2-) Amicba G.A (Sostavitel) Ortaçağ Gürcü Kaynaklarına Göre *Abhazya ve Abhazlar*. Tiflis 1988 (Rusça)
3-) Amicba G.A., Papvaşvili G.G. *Gürcistan ve Abhazya'nın İstilacılara Karşı Mücadeleleri Tarihinden*. Tiflis 1985 (Rusça)
4-) Amicba Gerg, *Ortaçağ Başlarında Abhazya'da Politik Ortam*. (VI-X y.y) Sohum 1983 (Abhazca)
5-) Ançabadze Z.V, *Eski Abhazya Tarihi ve Kültürü*. Moskova 1964 (Rusça)
6-) Ançabadze Z.V, *Ortaçağ Abhazya Tarihi (VI.-XVII.y.y.)*, Sohum 1959 (Rusça)
7-) Ançabadze Z.V., Dzidzerya G.A., Kuprava A.E, *Abhazya Tarihi*, Sohum 1988 (Rusça)
8-) Anşba A.A., *Abhaz Folkloru ve Bugünkü Gerçeği*, Tiflis 1982 (Rusça)
9-) Ardzınba V.G., *Nartlar'da Taştan Doğan Kahraman Konusu*. En eski Antoloji. Moskova 1985 (Rusça)
10-) Beygua Valeri, *XIX. Yüzyılın Birinci Yarısında Abhazya*, "Alaşara" No: 3 Sohum 1991. (Abhazca makale)
11-) Beygua Valeri, *Abhaz Kralı Tahttan İndirildikten Sonra*, "Alaşara " No.5, Sohum 1991. (Abhazca Makale)
12-) Beygua Valeri, *XIX. Yüzyıl Sonunda Abhazya* "Alaşara", No.9, Sohum.1991 (Abhazca makale).
13-) Beygua Valeri, *20. Yüzyıl Başında Abhazya*, "Alaşara" No.1, Sohum 1992 (Abhazca makale)
14-) Voronov Y.N., *Dioskurya-Sebastopolis-Sohum*. Moskova, 1980 (Rusça)
15-) Voronov Y.N, Bgajba O.H., *Apsilyanın Ana Kalesi*, Sohum 1988 (Rusça)
16-) Gunba M.M., *Abhaz Tarihinden Denemeler (I.-X. Yüzyıl)*. Sohum 1982 (Abhazca).
17-) Gunba M.M., *İlk Yüzyılda Abhazya*. Sohum, 1989 (Rusça)
18-) Dzidzerya G.A., *Tornav'ın XIX. Yüzyılda Kafkasya Hakkındaki Araştırmaları*. Moskova. 1986
19-) Dzidzerya G.A., *XIX.Yüzyılda Abhaz Halkının Yaşam Biçimi ve Sosyal Yaklaşımlar*. (1870 Köylü Reformuna Kadar). Sohum, 1958. (Rusça)

20-) Dzidzerya G.A., *1866 Yılında Abhazyada Halk Ayaklanması*. Sohum, 1955 (Rusça)
21-) Dzidzerya G.A., *Muhceret ve XIX. Yüzyılda Abhazya'nın Tarihi Problemleri*. Sohum, 1982 (Rusça)
22-) Dzidzerya G.A., *Devrimden Önce Abhaz Aydınlarının Oluşum Hareketi*. Sohum. 1979 (Rusça)
23-) Dzidzerya G.A., *1918 Yılındaki Abhaz Sovyet Egemenliği*. Sohum, 1972 (Rusça)
24-) İvanov. Viaç. Vs., *Hatti Dilinin Kuzeybatı Kafkas Dilleri ile Akrabalığı. En Eski Antologya*. Moskova.1985 (Rusça)
25-) İnal-Yıpa Ş.D., *Abhazlar*, Sohum 1965 (Rusça)
26-) İnal-Yıpa Ş.D., *Abhazlar'ın Etno-Kültürel Sorunları Tarihi*. Sohum. 1976. (Rusça).
27-) *Abhazya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Tarihi (1917-1937)*. Sohum. 1983 (Rusça).
28-) Lakoba Stanislav, *Abhaz Politik Tarihi Hakkında Denemeler*. Sohum. 1990. (Rusça)
29-) *Abhaz Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Tarihi Hakkında Denemeler*. Cilt. 1,Sohum. 1960. (Rusça).
30-) *Abhaz Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Hakkında Denemeler*, Cilt II, Sohum. 1960 (Rusça).
31-) Sagariya B.E., *İlk Rus Devrim Hareketi Yıllarında Abhaz Bolşevikleri*. Sohum. 1977 (Rusça).
32- Sagariya B.E., *Abhazya'da Ulusal Sovyet Devletinin Kuruluşu ve Güçlendirilmesi*. Sohum 1981 (Rusça)
33-) Sagariya B.E., *Abhazya'da Sovyet Egemenliği (1929-1937 Yılları)*. Sohum, 1986 (Rusça)
34-) Salakaya Ş.H., *Abhazlarda Nart Eposu*. Tiflis, 1976 (Rusça)
35-) Solovev L.N., *Taş Devri Yapıtları*. Tiflis. 1987 (Rusça)
36-) Trapş M.M., *Trudi*, Cilt1-4, Sohum. 1970-1975
37-) Şamba G.K., *Abhazya Arkeolojisi, Denemeler*. Sohum. 1981 (Abhazca)
38-) Şamba G.K., *Abhazyada'ki Arkeolojik Yapıtlar*. Sohum.1988 (Abhazca).

asyayin

AsYayın ve Organizasyon
Kitap Dizisi

"Her millet komşularını iyi bilmek zorundadır; iç ve dış güven, ekonomik ilişkiler, bilim, iyi komşuluk ve kültür bu elzemdir. Türkiyemizin de çok yakından zorunda olduğu komşuya ilgi [illegible]
Ne yazık ki Kafkasya'yı bilimsel [illegible] yeterince bilmiyoruz; bu eksikliği gidermek çalışmak da en çok Kafkas asıllı [illegible] vatandaşlarının doğal görevidir.
Birbirine rakip büyük [illegible] ve onlarla sınırdaş bulunan [illegible] Ortadoğu'da ve dolayısıyla dünyada [illegible] nâzım roller oynama görevini [illegible] almaktadır. İşte bu doğuşun [illegible] Kafkasya, stratejik bakımdan [illegible] diyen Abhazolog Beyguş Özel [illegible] anlamda bizlere bir görev de [illegible]
Bu sorumluluk ve bilinçle, biz de Kafkasya'nın tümü hakkında [illegible] otohtonlarından olan ve "Ab [illegible] ile anılan "Abaza-Herkes [illegible] grubu hakkında bir şeyler yapmaya [illegible] verdik.
Böylece Abhaz-Adige dil grubuna [illegible] edebiyat, tarih, sanat, etnoloji, [illegible] gibi konularda çeviri ve telif kitapları [illegible] bir sistem içerisinde yayınlamaya [illegible] çalışacağız.

ABHAZYA

Güney Kafkasya'nın batısında, dağlarla deniz arasında [illegible]
barındıran, kıyılarında subtropikal bitki örtüsü [illegible]
Tanrı armağanı, masal diyarı "cennet" diye [illegible]
Bir zamanlar altın topuklu "Khi Şarguisa Katana [illegible]
ırmaklarında, 99 yiğit doğurmuş "Nart" [illegible]
çıkmış, Abhazya ve Abhazlar'ı korumak [illegible]
bir mağarada zincire vurularak ödemiş, [illegible]
Altın diyarı anlamında hep "Kol-khi-da" [illegible]
yelken açmış "Altın Post"u aramaya. [illegible]
Kenan'dan. İsa'nın 12 havarisinden biri olan [illegible]
buradan yürütmüş misyonunu. Ötürü de, "[illegible]
Abhazya'da her güzel ve kutsal şey "altın" [illegible]
rçüaçüa, Khi-rdzı, Khi-bla gibi.
Altın soylu Marşanlar'ın atası "Khi-Ripa" ve [illegible]
"Khi-Marasa" da bu kutsal ünvanı alır.
Derken hemen öğrenirler, İpek Yolu'nun [illegible]
koloniler kurar kıyılara. Venedik ve Ceneviz [illegible]
başlar yayılmaya.
Arap, Acem, Moğol, Rus ve Osmanlı, sonunda [illegible]
ormanı.
Oysa bir zamanlar; Hazar Hakanı'nın damadı, [illegible]
İmparatoru'nun bacanağı, öbürünün [illegible]
Abhaz Kralları. Sonra da, Osmanlı padişahlarının [illegible]
etmemiş Abhazlar'ın bu dostluk ve akrabalıkları.
Mısır'da Memlük, Osmanlı'da Vezir, sürgünde [illegible]
Lenin'in dostu, Stalin'in düşmanı. Şevardnadze [illegible]
de AGİT'in "Barıştıracağım!" diye uğraştığı bir [illegible]